

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

89860

ÖZKAN KILBAŞ

KUR'AN'DA EVRENSEL AHLÂK İLKELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

89860

TEZ YÖNETİCİSİ
YRD. DOÇ. DR. İ. HAKKI AYDIN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ERZURUM - 1999

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalının İslam Felsefesi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

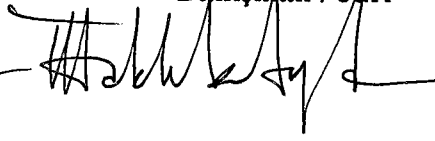
Yrd.Doç.Dr. İbrahim Hakkı AYDIN

Danışman / Jüri

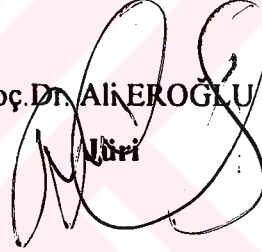
Doç.Dr. Vahdettin BAŞÇI

Jüri

Doç.Dr. Ali EROĞLU

Jüri

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM.....	10
DİNLERE VE FİLOZOFLARA GÖRE AHLÂK.....	10
1.1.Ahlâkın Tanımı, Konusu, Gayesi ve Ahlâk-Evrensellik İlişkisi.....	10
1.1.1.Ahlâkın Tanımı.....	10
1.1.2.Ahlâkın Konusu.....	13
1.1.3.Ahlâkın Gayesi.....	14
1.1.4.Ahlâk-Evrensellik İlişkisi.....	16
1.2.Dinlerin Ahlâk Anlayışı.....	25
1.2.1. Yahudilik.....	25
1.2.2.Hristiyanlık.....	28
1.2.3.Budizm.....	29
1.2.4.Caynizm.....	31
1.2.5.Eski Türklerde Ahlâk.....	31
1.2.6.Konfüçyüsçülük.....	32
1.3.Filozoflarda Ahlâk.....	34
1.3.1.Sokrates.....	34
1.3.2.Eflatun.....	35
1.3.3.Aristoteles.....	37
1.3.4.Kindi.....	38
1.3.5.Farabi.....	39
1.3.6.İbn Sina.....	41
1.3.7.Gazâli.....	42

II.BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM VE EVRENSELLİK.....	45
2.1.İYİ DAVRANIŞLAR (EMİRLER).....	51
2.1.1.Doğruluk	52
2.1.1.1.Adalet.....	60
2.1.1.2.Emanete Riayet (Güvenilir Olmak)	68
2.1.1.3.Sözünde Durma (Ahde Vefa).....	72
2.1.2.Merhamet.....	77
2.1.3.Hoşgörü.....	82
2.1.4.Kardeşlik.....	88
2.1.5.Hilm (Yumuşak Huyluluk).....	93
2.1.6.Yardımlaşma.....	96
2.1.7.Barış.....	100
2.1.8.Ana-Babaya İyilik.....	104
2.1.9.Komşu Hakkı.....	107
2.2.KÖTÜ DAVRANIŞLAR.....	109
2.2.1.Yalancılık.....	109
2.2.2.Hırsızlık	114
2.2.3.Zina.....	117
2.2.4.İnsan Öldürmek.....	122
2.2.5.İftira.....	127
2.2.6.Rüşvet.....	130
2.2.7.Kin.....	133
SONUÇ.....	136
KAYNAKLAR.....	140

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN'DA EVRENSEL AHLÂK İLKELERİ

ÖZKAN KILBAŞ

Danışman: Yrd. Doç. İ. Hakkı AYDIN

1999-Sayfa:147

Jüri:Yrd. Doç. İ. Hakkı AYDIN

.....

.....

“Kur'an'da Evrensel Ahlâk İlkeleri” adlı çalışmamız bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında ahlâkın farklı sınıflandırmaları hakkında bilgi verdik.

Birinci bölümde ise ahlâkın tanımı, konusu, gayesi, farklı din ve filozoflarda ahlâk anlayışını izah etmeye çalıştık.

İkinci bölümde ise iyi davranışlar ve kötü davranışlar diye iki ana başlık altında Kur'an'daki ahlâki yasaları incelemeye gayret ettik. Bu sırada farklı dinlerin ahlâki prensiplerinden de örnekler vererek çalışmamızı tamamladık.

ABSTRACT

Masters Thesis

THE UNIVERSAL MORAL PRINCİPLES IN KUR'AN

Özkan KILBAŞ

Supervisor:Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı AYDIN

1999-Page:147

Jury: Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı AYDIN

.....
.....

Our study, “The Universal Moral Principles in Kur'an” has three main section. At the beginning, we have given information about dividing the moral into classes.

At second section, we tried to explain the definition, the subject matter and the goal of morals and the morals view in different religion and philosophy.

In third section, we've tried to examine the morals rules in Kur'an with two main titles as well manners and bad manners. In addition to this, we've completed our study giving examples from different religion's moral principles.

ÖNSÖZ

Ahlâk veya ahlâki nitelik, insanın başka varlıklarla girdiği ilişkide ortaya çıkar. İnsanın girdiği ilişkilerde de insan için bir takım sorumluluklar vardır. Bu sorumlulukları da insanın kendisine karşı olan sorumlulukları, kendi dışındaki varlıklara karşı olan sorumlulukları ve Allah'a karşı olan sorumlulukları diye sınıflandırmak mümkündür.

Çalışmamızda bunlardan ağırlıklı olarak insanın çevresine karşı olan sorumluluklarını incelemeye çalışacağız. Bilindiği gibi Ahlâk'ın ilgi alanı bütünüyle insan ve insani ilişkilerdir. Ahlâk insanı, kendi kendisiyle uyumlu hale getirmek için birtakım ilkeler koyar. İnsan bu ilkelere uyunca varlık dünyasıyla olan ilişkilerinde ahlâklı davranabilir. Bunu sağlayabilmesi için de insanın mutlaka kendisini ahlâken eğitmesi gerekmektedir. Ahlâken eğitilmek demek güzel ahlâk sahibi olmak demektir.

İşte bizi böyle bir araştırmaya iten nedenlerin başında baş döndürücü teknolojik gelişmeler sayesinde dünyanın adeta bir köy haline gelmesi ve farklı kültürden, coğrafyadan insanların neredeyse bir arada yaşamak zorunda kalmaları olmuştur. Bugün insanlığın yaşamış olduğu problemlerin temelinde büyük çoğunlukla ahlâki duyguların, değerlerin zayıflamış ve hatta ortadan kalkmış olması yatmaktadır. Mega bir köy haline gelen dünyamızda insanların bugün çok daha fazla ihtiyaç duyduğu ahlâk konusunda pek çok eser kaleme alınmış olmasına rağmen, araştırmamız esnasında gördük ki ahlâkın evrensel boyutunu inceleyen müstakil bir eser mevcut değildir. İşte bu boşluğu doldurmak amacıyla "Kur'an'da Evrensel Ahlâk İlkeleri" isimli bir çalışma yapmaya karar verdik. Bu araştırmamız bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmamıza bir temel olmasını düşünerek ahlâkı bir temele dayandırma çalışmaları ve ahlâkın farklı sınıflandırma şekillerine kısaca yer verdik.

Araştırmamızın birinci bölümünde ise ahlâkın tanımı, konusu, gayesi ve farklı dinlerin ahlâk anlayışları ile bazı filozofların ahlâkla ilgili düşüncelerini kısaca ifade ettik. Böylelikle onları Kur'an'daki ahlâk ilkeleri ile mukayese etme imkanı da doğmuş oldu.

Çalışmamızın asıl bölümü olan ikinci kısımda ise Kur'an'ın evrenselliğini kısaca ortaya koyduktan sonra Kur'an'daki temel ahlâk ilkelerini iyi davranışlar ve kötü davranışlar diye iki ana başlık altında incelemeye gayret ettik. Bu ahlâki prensipleri incelerken başta Kur'an ayetleri, yer yer hadisi şerifler, Tevrat'tan, İncil'den ve milli dinlerin ahlâki öğretilerinden deliller ortaya koymaya çalıştık. Yine ahlâki ilkelerle ilgili akli yorumlar da yaptık. Yaptığım bu araştırmanın bu sahada küçükte olsa bir boşluğu doldurmasını temenni ederken bu çalışmam esnasında benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen danışman hocam İbrahim Hakkı AYDIN beye şükranlarımı sunar, teşekkürü bir borç bilirim. Yine eleştiri ve katkılarıyla bana yardımcı olan hocam H. Ömer ÖZDEN beye de teşekkürlerimi sunarım.

Özkan KILBAŞ
ERZURUM

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
AİTBA	Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi
AÜİF	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
a.y.	Aynı Yer
Bkz	Bakınız
Bsk	Baskı
c.	Cild
Çev	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İBBKİDB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
K.B.	Kültür Bakanlığı
md.	Maddesi
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Nşr	Neşreden
s.	Sahife
sy.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TFD	Türkiye Felsefe Derneği
Thk.	Tahkik Eden
trc.	Tercüme Eden
ts.	Tarihsiz
v.b	ve benzeri

GİRİŞ

Çalışmamızın esas konusu olan “Kur’an’da Evrensel Ahlâk İlkeleri”ne geçmeden önce ahlâkın temellendirilmesi konusuna kısaca bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyim.

Ahlâkın temellendirilmesi probleminden, ahlâki kural ve ilkelerin neye dayandığının araştırılmasını anlıyoruz. Felsefe tarihi boyunca farklı temellendirmeler yapılmıştır. Biz bunları önce “dine dayalı” ve “din dışı” temellendirme diye ikiye ayırabiliriz. Din dışı temellendirmeyi de kendi arasında akıl, sezgi veya duygu diye sınıflandırabiliriz.

Bunların izahına geçmeden önce ahlâkın farklı sınıflandırma şekillerinden de bahsetmemizin gerekli olduğu düşüncesindeyim. Ahlâk felsefesinde çeşitli meseleler tartışılmıştır. Bir hareketi ahlâki açıdan değerli yapan nedir? Nasıl davrandığımız zaman ahlâka uygun hareket etmiş oluruz? İyi ve kötüyü birbirinden nasıl ayırt edeceğiz? Eylemler, eylemi yapan kişinin niyetine göre mi, sonucuna göre mi yoksa başka bir şeye göre mi iyi ve kötü olarak vasıflandırılırlar? İşte bu ve bunun gibi sorulara verilen cevaplar, sonucunda çeşitli ahlâk teorileri ortaya çıkmıştır. Değişik meselelerde, birbirinden farklı görüşlere sahip olan bu teoriler, gerek ahlâkçılar gerek diğer düşünürler tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Bunlar, ahlâkın temellendirilmesi probleminde olduğu gibi, din ile temellendirilen ahlâk teorileri, din dışı temellere dayanan ahlâk teorileridir¹.

Daha önce belirttiğimiz konularla ilgilenen ahlâk felsefesine, genel anlamda, ilk olarak Yunan Aydınlanma çağında Sokrates (M.Ö.

¹ Bu teoriler hakkında geniş bilgi için bkz. Bedia Akarsu , Ahlâk Öğretileri, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982, s.21-263; Recep Kılıç, Ahlâkın Dini Temeli, Ankara, TDV Yayınları, 1992, s.17-157.

469-399)'de rastlanmaktadır. Aristoteles (M.Ö. 384-322)'e göre tamamen ahlâki konularla ilk olarak Sokrates meşgul olmuştur. Hernekadar ahlâk felsefesinin ilk defa Sokrates'de bulunduğu söyleniyorsa da, ahlâk üzerine düşünceler Sokrates'den önce de vardı. Evrenin ve Tanrıların doğuşunu inceleyen eserlerde örneğin Homeros'ta ahlâk üzerine düşüncelerle karşılaşmaktadır.

Yunan ahlâk felsefesinin başlıca sorusu mutluluk (eudaimonia)'tur. Burada mutluluk, insan hareketlerinin en son hedefi olarak görülür. Bu tür ekollere eudaimonism² adı verilir. Yaşamın anlamını mutlulukta bulan bu ahlâk teorilerinin esas özelliği, tanımdan da anlaşılacağı üzere gayeci olmaları ve insanın hareketlerini yöneldikleri gayelere göre ahlâki açıdan iyi ya da kötü olarak değerlendirmeleridir.

Mutluluk, Demokritos (M.Ö. 460-370)'dan başlayarak tüm Yunan ahlâk felsefesinin ana ilkesi olmuştur. Bunların temel soruları ise “mutlu olmak için nasıl yaşamalıyım?” sorusu olmaktadır. Ancak Antikçağın mutluluk anlayışı, bireyi ön plana çıkaran bireyci (individualist) bir anlayışı benimsemiştir³.

Eudaimonism bütün felsefe tarihi boyunca değişik şekillerde de olsa varlığını sürdürmüştür. Bazen hazcılık (hedonizm)⁴ şeklinde ortaya çıkmıştır. Bununda en iyi örneğini Aristippos (M.Ö. 435-355) ve Epiküros (M.Ö. 341-270)'da görmekteyiz. Aristippos'a göre,

² Mutçuluk, yaşamın anlamını mutlulukta bulan ve insan eylemlerinin son ereği olarak mutluluğu gören ahlâk öğretileridir. Bkz. Bedia Akarsu , Felsefe Terimleri Sözlüğü, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1994, s.129, “Mutçuluk” md.

³ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1990, s.40-41;B. Akarsu, Ahlâk Öğretileri, s.21

⁴ Hedonizm; Yaşamın anlamını, ahlâk eyleminin ereğini ve ölçeğini hazda bulan ahlâk öğretisi. Bkz.B. Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.93. “hazcılık” md.

iradenin birinci amacı haz olup, hazla iyi aynı şeydir. Böylece de hazzı sağlayanlar iyi, acı verenler ise kötü olmaktadır. Bu anlayışıyla Aristippos hedonizmin kurucusu olmuştur. O'na göre iyi, olabildiği kadar şiddetli olan bir anlık hazdır. Bu noktada Epiküros'dan ayrılır. Zira Epiküros'e göre haz, acıdan kurtulma, vücudun ızdıraptan, ruhun ise huzursuzluktan kurtulmuş olmasıdır⁵.

Bazen de yeniçağ ahlâk teorilerinde olduğu gibi eudaimonism bireyci karakterini yitirmiştir. Burada artık tek tek kişilerin değil, toplumun mutluluğu gaye olmuş ve olabildiğince çok sayıda insanı olabildiğince mutlu eden şey, ahlâki açıdan iyi olarak kabul edilmiş ve böylece Utilitarizme⁶ geçilmiştir. Artık bundan sonra toplumsal eudaimonism gündeme gelmiştir.

Bu noktadan bakıldığında Kur'an'ın ahlâk anlayışı da eudaimonist karakterlidir. Çünkü bu kutsal kitabın da insanlara tebliğ ettiği bir ahiret mutluluğu vardır⁷. Yalnız burada da Yeniçağ ahlâk felsefesinde olduğu gibi eudaimonism bireyci karakterini yitirmiş olup oldukça fazla insanın mutluluğu gaye edinilmiştir.

Kant (1724-1804) ise ahlâkı, bu teorilerden tamamen farklı bir şekilde ele almıştır. O, eudaimonist bir ethiğin insanların ahlâk hayatını inceleyemeyeceğini ve ahlâkın temelini, mutluluk gibi kişiden kişiye, durumdan duruma değişen bir kavrama bağlamanın doğru olmayacağını gösterdi. O'na göre ahlâkın temelini herkes için aynı kalan, herkes için değişmeyen bir şey oluşturmalıdır. Ahlâk felsefesinin ana sorusu olarak “ne yapmalıyız?” sorusunu kabul eden Kant, herkes için aynı kalan ve değişmeyen bu temelini “iyi istemi”

⁵ Alfred Weber, Felsefe Tarihi (trc. H. Vehbi Eralp), İstanbul, Sosyal Yayınları, 1993, s.46-91; Ahmet Arslan, Felsefeye Giriş, Ankara, Vadi Yayınları, 1994, s.91,105-106.

⁶ Yararcılık, Ahlâksal eylem ve davranışlarda ilke olarak yararı alan ve yararlı olan hareketleri iyi kabul eden ahlâk öğretisidir. Bkz.B. Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.196” Yararcılık md.

⁷ K.Kerim,2 Bakara/62-112; 4 Nisa/123-124; 5 Maide/69.

(iyi niyet) olduğunu ifade eder. Aynı zamanda “iyi istem” kayıtsız şartsız iyi olduğu söylenebilecek tek şeydir. “İyi istem”den daha mükemmel, daha üstün bir şey, ne bu dünyada ne de başka bir yerde vardır. “İyi istem” meydana getirdiği şeylerin iyiliğinden veya herhangi bir gayeye uygunluğundan dolayı değil, sadece istem olarak kendi başına iyidir. Pratikte istediği sonuca ulaşmasa da iyiliğinden bir şey kaybetmez⁸. Kant’a göre insanın davranışlarından sadece vazifeden dolayı yapılanlar ahlâki değer taşır. Bunun için Kant’ın ahlâk felsefesine “vazife ahlâkı” denmektedir⁹. Bu da gösteriyor ki Kant’ın ahlâk felsefesinin temel kavramı “ödev” dir.

Daha önce ifade ettiğimiz eudaimonist ve hedonist ahlâk teorilerinin genel karakteri gayeci olmalarıydı. Bir davranışın ahlâkiliğini yöneldiği gaye veya gerçekleştirdiği sonuç tayin etmekteydi. Kant’a göre ise, gayesi ve sonucu ne olursa olsun sırf vazife ilkesinden dolayı yapılan hareketler, ancak ahlâki bir değer taşımaktadırlar.

Ahlâkın farklı sınıflandırma şekillerinden kısaca bahsettikten sonra değişik temellendirme konusunu ele alabiliriz. Ahlâkın temellendirilmesi konusunu “dine dayalı” ve “din dışı” temellendirme diye sınıflandırmıştık. Din dışı temellendirmeyi de akıl, sezgi veya duygu diye kendi arasında gruplandırmıştık.

İlkçağda Aristippos, Epikür, Yakınçağ da Locke, D. Hume ve J. S. Mill gibi filozoflar ahlâkı duygu ile temellendirirler. Ahlâkı duygu ile temellendirenlerin ahlâk felsefelerinde ahlâki hükümler, ferdi duyguların ifadesine indirgenmektedir. Bu sebepten de, doğrulanıp yanlışlanamamaktadır. Objektif bir değer teorisini kabul etmeyen bu

⁸M.Gökberk, a.g.e., s.406-407; B.Akarsu, Ahlâk Öğretileri, s.19, 207-211; A.Arslan, a.g.e.,s.111-112.

⁹A.Arslan, a.g.e.,s.111.

öğretilerde, ahlâki değerler insanın zihni bir ürünü olarak kabul edildiğinden, farklı mekan ve zamanlarda değişmeyen, sorumluluk yükleyen, mutlak ahlâki değerlerden bahsedilmemektedir. Böylece bütün insanlar için bağlayıcı, temel ilkeleri olan kural koyucu bir ahlâk sistemi oluşmamaktadır¹⁰.

Ahlâki değerlerin, sırf insanın zihni ürünü olarak kabul edilmesi demek adalet, zulüm, doğruluk gibi ahlâk ilkelerinin kişiden kişiye, toplumdan topluma değişmesi demektir. Bu durum kural koyucu (normative) bir ahlâk sisteminin ortadan kalkması anlamına gelir ki, bu da ferd ve toplum hayatından ahlâkın çıkarılması demektir¹¹.

Ahlâkı, duygu ile temellendirmeye çalışanların yanı sıra, sezgi ile temellendirmeye çalışanlar da vardır. Butler, H. Sidgwick, H. Bergson ve G.E. Moore gibi filozoflar, iyilik veya kötülük gibi ahlâki değerlerin doğrudan doğruya sezgi (intuition) ile bilineceğini, sezgi ile bilinen bu değerlerin bütün insanlar için objektif olarak geçerli olduğunu, dolayısıyla mantıki veya psikolojik bir doğrulamaya (justification) ihtiyaç duyulmayacağını kabul etmişlerdir.

Bu filozoflara göre ahlâkın temelinde sezgi vardır. Sezgi, bir şeyin doğrudan doğruya, vasıtasız olarak kavranışı veya bilinmesi demektir. Kişi sezgi vasıtasıyla yeni ahlâk ilkeleri koymamakta, fakat kendi dışında varolan bu değerleri keşfetmektedir.

Ahlâkı, sezgi ile temellendirenlerin nazariyelerinde, değerlerin objelere ait “tabii-olmayan” tarif ve tahlil de edilemeyen ve fakat doğrudan doğruya kavranılan nitelikler olarak görülmesi “şüphecilğin”, kabulüdür. Bunun gibi temel ahlâk ilkelerinin doğruluk ve yanlışlığının apaçık bir şekilde görülmesinin kabulü ise “ahlâki

¹⁰ Henry Bergson, *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı* (trc. Mehmet Karasan), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1967, s.57; R.Kılıç, a.g.e., s83-84.

¹¹ R.Kılıç, *Ahlâkın Dini Temeli*, s.59-84.

relativizm”¹² in benimsendiği bir esastır. Ahlâki relativizm ve şüphecilğin hakim olduğu bir ahlâk anlayışında ise, evrensel karakterde temel ahlâk prensiplerinden söz etmek imkansız olmaktadır. Bu durumda hiç kimsenin davranışını ahlâken değerlendirmek mümkün olmaz.

Ahlâkı din-dışı temellere dayandıranlardan birisi de Kant’tır. Ahlâk, ilkelerinin evrensel olması gerektiğini ısrarla vurgulayan, ahlâki değerlerin nihai kaynağının insan olduğunu dile getiren Kant, ahlâki ilkeleri akılla temellendirmeye çalışır. Ona göre bir eylemin sonucunun, o davranışın ahlâkiliğini belirlemesi doğru değil, ahlâkilik eyleminin arka planındaki irade ve niyette aranmalıdır¹³.

Kant vahye dayanan dinleri evrensel görmemekle beraber, onların toplumsal ahlâkın yerleşmesi için önemli olduğuna inanır. Ona göre kutsal metinler ahlâk konusunda akla yardımcı olmakta ve bu şekilde ahlâk kanunları insanlara daha kolay kabul ettirilmiştir. Tanrının inayetine layık olabilmek için ahlâk ilkelerine uymamız gerektiğini vurgulayan Kant aklın bize göstermiş olduğu ahlâk kanununu kutsal sayarak ona uygun davrandığımız sürece Tanrının iradesine hizmet etmiş olacağımızı ifade eder. Başka bir ifadeyle Tanrı’nın iradesine hizmet, ancak kendimizde ve başkalarında var olan en iyi şeyleri daha ileriye götürmekle mümkündür¹⁴.

¹² Relativizm, Genel geçer, salt ahlâk değerleri olmadığını, bütün değerlerin çağlara, toplumlara, kişilere, kültür durumlarına, yaşama biçimlerine göre değiştiğini öne süren öğretidir. B. Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.87, “Görecilik” md.

¹³ Bedia Akarsu, Immanuel Kant’ın Ahlâk Felsefesi, İstanbul, İÜEF Yayınları 1979, s.73; Immanuel Kant, Pratik Usun Eleştirisi, (trc. İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul, Say Yayınları, 1989, s.62; M. Rahmi Balaban, İlim-Ahlâk-İman, Ankara, DİB Yayınları, ts, s.144; A. Arslan, Felsefeye Giriş, s.146.

¹⁴ Mehmet S. Aydın, Tanrı-Ahlâk İlişkisi, Ankara, TDV Yayınları, 1991, s.127.

Burada da gördüğümüz gibi ahlâkı, duygu ile temellendirenlerin ahlâk felsefelerinde ahlâki hükümler, ferdi duyguların ifadesine indirgenmektedir. Bu sebepten de farklı zemin ve zamanlarda değişmeyen, sorumluluk yükleyen, mutlak ahlâki değerlerden bahsedilmemektedir. Ahlâkı sezgi ile temellendirenlere göre ise ahlâkın temelinde sezgi vardır. Bu görüşe sahip olan filozoflara göre insan ahlâki iyiyi herhangi bir mantıki muhakeme veya akli delil getirmeye ihtiyaç duymadan ferdi sezgi yetisiyle doğrudan doğruya kavrar. Ahlâkı akıl ile temellendiren Kant ise bir eylemin sonucunun o eylemin ahlâki olup olmadığını belirleyemeyeceğini, ahlâki değerlerin eylemin sonucunda değil, arka planındaki irade ve niyetle aranması gerektiğini söylemektedir.

Bunların dışında bir de ahlâkı, din ile temellendirenler vardır. Aralarında her ne kadar bir takım yorum farklılıkları varsa da, din ile temellenen ahlâk teorilerinin hepsinde, ahlâki değerlerin kaynağı mutlak varlık olan Allah'tır. Mutlak varlığın her şeyi mutlak olduğundan, koyduğu değerler de mutlak olmaktadır. Böyle değişmez ve sabit değerlere bağlı olarak ortaya çıkan ve büyük çoğunluğa hitap eden, çoğunluk tarafından benimsenen ahlâk ilkeleri de evrensel olmaktadır.

Din ile temellenmeyen teorilerin hepsinde eksik olan unsur, ahlâk ilkelerinin belirlenmesinde zaman ve zemine göre değişmeyen, vahiy gibi, sabit bir ölçütün olmayışıdır. Böyle bir ölçütten yoksunluk da şüpheciliği ve ahlâki relativizmi beraberinde getirmektedir.

Ahlâkı, din ile temellendirenlerin bir başka özellikleri de ahlâki ilkeleri hayata uygulamamıza yardımcı olmaları, destek vermeleridir. Ahlâk ilkelerinin bilinmesi önemlidir. Fakat görüyoruz ki, doğruyu bildiği halde ahlâken yanlış olanı seçen bir çok insan var. Bu da bize gösteriyor ki bir şeyin doğruluğunu bilmek, onu yapmak

için yeterli değildir. Ahlâk ilkeleri, bizi ahlâklı yapamazlar. Burada ihtiyaç duyulan şey, bizlere bu kaideleri uygulatabilecek bir motivasyon kaynağıdır. Şüphesiz bu kaynak da din'dir¹⁵.

Ayrıca dini temel şunu da yapmaktadır. Dini temele dayanan ahlâk teorilerinde, ahlâki ilkelere uyanlara sevap, uymayanlara ise ceza vardır. Bu ahlâk teorilerinde "yapılmasın" buyruğu aynı zamanda dini bir gerekliliktir¹⁶. Dini temel, ahlâki sahaya, din-dışı hiçbir temelin sağlayamadığı bir boyut kazandırır ki, o da Aşkın bir Zat'a, yani Allah'a inançtır¹⁷.

Şunu özellikle belirtmek istiyorum ki; ahlâki din ile temellendiren ahlâk teorilerinde akla hiç yer verilmiyor anlamında bir düşünceye kapınılmamalıdır. Çünkü Mutezile ve Maturidi tarzında yapılan temellendirmelerde akıl da vahiyden bağımsız olarak, ahlâk ilkelerini belirtme gücüne sahiptir. Normalde aklın belirlediği ilkeler ile vahyin belirlediği kurallar arasında uyum vardır. Ancak, insanın tabiatı gereği sahip olduğu eğilimleri, tutku ve arzuları ile sosyal hayattaki uğraşları aklın doğru karar vermesine engel olabilir. İşte bu noktalarda vahiy, akıl için sabit bir mihenk taşı rolü oynamaktadır¹⁸.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Ahlâk kanunu insanlar içindir. İnsanların tabi olabilmesi ise bu kanunun bütün insanlar tarafından benimsenebilecek derecede mantıklı ve insanların yaratılışlarına uygun olmasına bağlıdır. Bu da ancak ahlâki kanunun akli bir temele dayanmasını beraberinde getirmektedir ki İslâm dini ahlâki kanunu bu esas üzerine temellendirmiştir¹⁹.

¹⁵ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, Ankara, Nur Yayınları, 1991,s.92; R.Kılıç, a.g.e.,s.161-162; M.R.Balaban, a.g.e.,s.144.

¹⁶ Mehmet S. Aydın, a.g.e.,s.199-200; R.Kılıç, a.g.e.,s.162.

¹⁷ Mehmet S. Aydın, a.g.e.,s.202; R.Kılıç, a.g.e.,s.163.

¹⁸ R.Kılıç, a.g.e.,s.161.

¹⁹ Babanzâde Ahmet Naim, İslâm Ahlâkının Esasları, Notlarla Sadeleştiren Recep Kılıç, Ankara, TDV Yayınları, 1995, s.70.

Görüldü ki ahlâkı bir temele dayandırma problemi genel olarak "dine dayalı" temellendirme ve "din dışı" temellendirme diye iki gruba ayrılabilir. Din dışı temellendirme ise yine kendi arasında akıl, sezgi ve duygu diye gruplandırılmaktadır. Ahlâkı din ile temellendirenler, aklın da aynı zamanda ahlâk ilkelerini belirtme gücüne sahip olduğunu kabul ederek, aklın belirlediği ilkeler ile vahyin belirlediği ilkeler arasında çelişki değil uyum olduğunu söylemektedirler. Duygu ve sezgi ile temellendirilen ahlâk ilkelerinde, zaman ve mekana göre değişmeyen mutlak değerlerden bahsedilmemekte, dolayısıyla da evrensel bir ahlâk teorisinden söz edilememektedir. Halbuki din ile temellendirilen ahlâk teorilerinin hepsinde ahlâkı değerlerin kaynağı mutlak varlık olan Allah'tır. Mutlak varlığın herşeyi mutlak olduğundan ortaya çıkan ahlâk ilkeleri de zaman ve mekana göre değişmeyen evrensel boyut kazanmaktadır.

I.BÖLÜM

DİNLERE VE FİLOZOFLARA GÖRE AHLÂK

1.1.Ahlâkın Tanımı, Konusu, Gayesi ve Ahlâk-Evrensellik İlişkisi

1.1.1.Ahlâkın Tanımı

Kur'an-ı Kerim'de ahlâk kelimesi yer almamakla birlikte biri adet ve gelenek, diğeri de ahlâk manasında olmak üzere ahlâkın tekili olan "huluk" kelimesi iki yerde geçmektedir²⁰.

Arapça'da yaratma, yaratılmış ve yaratılış gibi farklı anlamlara gelen "halk" sözcüğüyle aynı kökten gelen "hulk" veya "huluk" sözcüklerinin çoğulu olan ahlâk, Türkçe'de tekil olarak kullanılmaktadır²¹.

Terim olarak ise ahlâk, değişik şekillerde ifade edilmiştir: Gazali'ye göre ahlâk, "İnsan nefsinde yerleşen öyle bir melekedir ki, fiiller, hiçbir fikri zorlama olmaksızın düşünüp taşınmadan bu meleke sayesinde kolaylıkla ve rahatlıkla ortaya çıkar"²². Bu tanım İslâm ahlâkçıları tarafından yapılmış olan tanımların en fazla benimsenenidir.

Lûgat kitaplarında "hulk" kelimesinin huy, seciye, tabiat, mertlik, din ve yaratılış manalarına geldiği belirtilmiştir²³. Bu tarife göre "hulk" sözcüğünün çoğulu olan "ahlâk" huylar, seciyeler, insanın manevi yapısını belirleyen özellikler gibi manalara gelir²⁴.

²⁰ K.Kerim, eş-Şura / 137; el-kalem/4.

²¹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut, Dar-u Sadır 1990, I, 86-87, "hulk" md.

²² İmamı Gazâlî; İhyau-Ulumid-Din (trc. Ahmet Serdaroglu) İstanbul, Bedir Yayınevi, s.74.

²³ İbn Manzûr, Lisanu'l-Arab. XI, 374, "huluk" md.

²⁴ Mustafa Çağrııcı, Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1991, s.15.

Düşünce tarihine baktığımızda ahlâkın değişik şekillerde tarif edilmiş olduğunu görürüz. Bu tariflerin bir kaçını burada zikrederim: İbn Sina ahlâkı şöyle tarif etmiştir. “Ahlâk; insan ruhunun bezenmesi gereken erdemler ile arındırılması gereken reziletlerî tanımayı sağlayan bir disiplindir.”²⁵

İbn Miskeveyh ise ahlâkı “Nefsin, fiillerini düşünüp taşınmadan gerçekleştirmesini sağlayan bir hal”²⁶ diye tanımlamaktadır.

Başka bir ahlâk tarifi de şöyledir: “Ahlâk, insan topluluklarınca zamanla benimsenen, fertlerin birbirleriyle aile, toplum, devlet ve bütün insanlarla ilişkilerini düzenleyen kurallar, ilkeler ve inançlar bütünüdür”²⁷.

Bu tanımlara ilaveten “Ahlâk, insanların toplum içindeki davranışlarını ve birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek amacıyla başvurulan kurallar dizgesi, başka insanların davranışlarını olumlu ya da olumsuz biçimde yargılamakta kullanılan ölçütler bütünü”²⁸ olarak da tanımlanır.

Burada şunu hemen belirtmeliyiz ki, ülkemizde de sık kullanılan “etik”, “moral” kavramlarının “ahlâk” sözcüğüyle sıkı bir ilişkisi vardır. Etik Yunanca “ethos”, “moral” ise Latince “mos” sözcüğünden gelir²⁹ ve her iki sözcük de tıpkı ahlâk gibi gelenek, görenek, alışkanlık anlamlarında kullanılmaktadır.

²⁵ İbn Sina, Uyûnu’l-hikme, Beyrut, 1980, s.16.

²⁶ M.Çağrı, İslâm Düşüncesinde Ahlâk, İstanbul, MÜİFV Yayınları, 1989, s.116.

²⁷ Süleyman Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Ankara, Akçağ Yayınları, 1996, s.4, “Ahlâk” md.

²⁸ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul, Anayayıncılık, 1993, II,.201, “Ahlâk” md.

²⁹ Harun Tepe, “Bir Felsefe Dalı Olarak Etik” Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Ankara, sy. 4, (Ağustos-Eylül-Ekim) 1998, s.10; S.H.Bolay, Felsefe Ders Kitabı I-II, İstanbul, Yuva Yayınları, s.82

Yukarıda sıraladığımız tariflerden şunu anlıyoruz ki, ahlâk, insanda gelip geçici bir hal olmayıp, onun manevi yapısında yerleşen, bir meleke halini alan kabiliyetler bütünü olup, insanların toplum içindeki davranışlarını ve bir birleriyle ilişkilerini düzenlemektedir. Ahlâk, insanı düşünüp taşınmaya rahatlıkla ve memnuniyetle yapmaya sevk eden insanda yerleşmiş bir keyfiyettir. Ahlâk, ruhumuzun bezenmesi gereken erdemleri ve ruhumuzun arındırılması gereken reziletleri bize tanıtan bir disiplindir. Yukarıdaki tanımlarda da gördüğümüz gibi ahlâk, hem filozoflar hem diğer alimler tarafından değişik şekillerde tarif edilmiştir. Bize göre bu farklılıklar ahlâk probleminin karmaşıklığından ve bu tanımları yapanların sahip oldukları dünya görüşüyle yaşadıkları ortamın genel havasından kaynaklanmaktadır.

Ahlâkın farklı tanımlarını verdikten sonra şimdi ahlâk ilminin nasıl tanımlandığı konusunu ele alacağız. Herşeyden bahseden bir ilim olduğu gibi, insanın karakter ve huylarından bahseden bir ilim de vardır. İşte bu ahlâk ilmidir. Ahlâk ilminin de farklı tarifleri yapılmıştır. Biz burada bu tariflerin hepsini ele almak yerine bir kaçını vererek değerlendirme yapacağız.

“Ahlâk İlmi, vazife ilmidir. İnsan hayatının düzenini sağlayan halleri celbeden ve insanlığın saadetini temin eden amel ve fiillerinden bahseden bir ilimdir”³⁰.

“Ahlâk ilmi, insanların kendisine göre yaşadıkları, kendilerine rehber aldıkları ilkeler ya da kurallar toplamıdır. İnsanların nasıl eylemeleri gerektiğiyle ilgili olan, yaşamda insanın hangi hedeflere yönelmek durumunda olduğunu belirten pratik felsefedir”³¹.

³⁰ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.18-19.

³¹ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Ankara, Ekin Yayınları, 1996,s.14.

“Ahlâk ilmi, insanın davranışları ile ilgili vazife ilmidir, mutluluğu elde etme kurallarıdır. İnsanlara iyilik yapmanın ve kötülükten kaçınmanın yolunu gösteren ilkelerin birisidir. Ahlâk, fertlere hak ve görevi, iyilik ve kötülüğü, erdem ve érdemsizliği gösteren bilim dalıdır”³².

Bu tarifleri birlikte değerlendirecek olursak ahlâk ilminin, insanın, ahlâki kabiliyetlerini tatik ve tahlil eden, iyi ve kötünün, fazilet ve reziletin, erdem ve erdemsizliğin nelerden ibaret olduğunu araştıran, insanın yapmakla yükümlü olduğu vazifeleri ve uymak zorunda kaldığı prensipleri bildiren bir ilim olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.2.Ahlâkın Konusu

Dünyada, kendi duygu, düşünce ve davranışları hakkında iyi veya kötü, güzel veya çirkin şeklinde değer hükümleri verebilen biricik varlık insandır. Bunun içinde ahlâk ilmi, insanı ve onun akıl, irade, vicdan gibi ahlâki kabiliyetleri ile öfke, şehvet v.b. duygularını ve bunlardan doğan fazilet ve reziletleri tahlil ve tetkik eder. Bunun yanında ahlâk ilmi, bu kabiliyet ve duygulardan ahlâki hayat adına faydalı olanları geliştirip çoğaltmanın, zararlı olanları da yararlı hale getirmenin yollarını araştırır ve gösterir³³.

Ahlâkın konusu, insanın fiil ve hareketleridir³⁴. Çünkü insan, yaratıkların en seçkini olarak yaratılmış, akıl ve irade ile bütün canlıların en mükemmeli ve en üstünü olmak niteliğini kazanmıştır. Yalnız insan yaptığı işlerin amacını bilir, iyiyi kötüyü ayırt eder ve hangi hareketlerinin beğenileceğini, hangilerinin ceza görebileceğini seçebilir.

³² İ. Agah Çubukçu, İslâm da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi, Ankara, 1997, s.32.

³³ M.Çağrı, Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı, s.21.

³⁴ Osman Pazarlı, İslâm da Ahlâk, İstanbul, 1980,s.15.

Ahlâk ilminin konusu, ayrıca bireylerin adet ve işlerinin hak ve vazife, iyilik ve kötülük, fazilet ve rezilet fikirleri ile ilişkisini incelemektir³⁵.

Burada da gördüğümüz gibi ahlâk ilminin konusu insanın davranışları ve fiilleridir. İnsanın hareketlerinin, yaptığı işlerin hak ve vazife, fazilet ve rezilet kavramları ile olan ilişkisini incelemektir. Yani insan davranışlarının ahlâki kurallara uygun olup olmadığını ortaya koymak, eylemlerin ahlâk yasalarına göre durumunu izah etmektir.

1.1.2.Ahlâkın Gayesi

Bilinmektedir ki insan, beden ve ruh gibi birbirinden ayrı iki unsurdan meydana gelmiş bir varlıktır. Dolayısıyla da insanın hem maddi varlığını hem de manevi varlığı olan aklını, inanç ve düşünce yapısını koruması gereklidir. İnsanın bunları koruyabilmesi için ahlâk ilmine ihtiyacı vardır. Ahlâk ilminin gayesi, insanların yaratılışlarına uygun hareket etmelerini sağlayarak mutluluğa ulaşmalarını temin etmektir³⁶.

Dini esas alan ahlâk teorilerinin gayesinin insanları mutluluğa kavuşturmak olduğu gibi din dışı temellere dayanan ahlâk teorilerinin de amacı insanlara saadeti, huzuru sağlamaktır. Mutluluk, insan hareketlerinin en son hedefi olarak görülmektedir. Bunun için de ahlâk ilmi, insanlara doğru olanı, iyi nitelendirileni, fazilet olarak telakki edileni yani güzeli bildirir, tavsiye eder.

Ayrıca ahlâk, dünya ve ahirette istenilen bir saadete sebep olan şeyleri öğretmeyi ve nefsi bütünüyle olgunlaştırmayı gaye edinir.

³⁵ A.H.Akseki, a.g.e.,s.19.

³⁶ Ali Turgut, Kur'an-ı Kerim'e Göre Ahlâk Esasları, İstanbul, Şamil Yayınevi, 1980, s.18; A.H.Akseki, a.g.e.,s.20; Hayrani Altıntaş, İslâm Ahlâkı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s.21.

Ahlâk ilmi, bireylerin tek tek ruhen ve bedenlen mutlu olmalarını temin edecek yolları gösterir.

Ahlâk, aşırılıkların zararlı olduğunu vurgulayarak dengeli hayatın kazanılmasına yardımcı olur. Ahlâk sayesinde insan, güzel ve çirkinin, fazilet ve reziletin nelerden ibaret olduğunu kavrar ve böylece ahlâki faziletlerle süslenme ve kötülüklerden kurtulma yollarını öğrenir³⁷.

Özetle ahlâk ilminin gayesi, ahlâki güzellikleri yani iyi huyları ve yüksek vasıfları insanlara kazandırmaktır³⁸.

Hiç şüphesiz ki faziletlerle, güzel huylarla ve davranışlarla muttasıf olmak, gerçek mutluluğu elde etmektir. Eğer bir insan ahlâki prensiplerle kendi davranış ve fiilleri arasında uyum sağlar ve bunları birbirine uygularsa en büyük huzuru, en yüksek iyiyi elde etmiş demektir. Şu halde şunu çok rahat bir şekilde ifade edebiliriz ki, ahlâk ilmi bize iyi ve kötü hakkında bilgi vermeyi, insan olarak uymak zorunda olduğumuz ilke ve kanunları, vazife ve sorumlulukları tanıtmayı, böylelikle de ahlâki ve sosyal açıdan mükemmel bir insanlık meydana getirmeyi ve insanlara hem dünya hem de ahiret saadetini sağlamayı gaye edinir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; ahlâk, insanın davranışları ile ilgili vazifeler ilmidir, mutluluğu elde etme kurallarıdır. İnsanlara, iyilik yapmanın ve kötülükten kaçınmanın yolunu gösteren ilkelerin bilgisidir. Ahlâkın konusu, irade ve ihtiyaca dayanan nefsi duygular ve insani davranışlar olup, gayesi de insanların mutluluğunu sağlamaktır.

³⁷ H.Altıntaş, a.g.e.,s.22; A.Turgut, a.g.e.,s.18.

³⁸ M.Çağrı, Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı, s.22.

1.1.4.Ahlâk-Evrensellik İlişkisi

Ahlâk, birey ve toplum hayatına yön veren önemli bir kavramdır. Fert ve toplum için böylesine önemli olan ahlâk kavramına Kur'an-ı Kerim'de yer verilmiş ve İslâm Peygâmbiri Hz. Muhammed'in pek çok hadisinde ahlâk ilkelerine ve bu ilkelerin sosyal hayat için önemine temas edilmiştir.

Her ferdin iki kişiliğinin olduğu, bunlardan birinin şahsi, diğerinin sosyal varlığı oluşturduğu düşünülecek olursa, bireye toplumsal hayatın bir takım ahlâki emirler yüklemesi pek tabii bir durumdur. İnsan bir yandan bireysel özellik ve karakteriyle şahsilek arz ederken, öte yandan tek başına yaşayıp ihtiyaçlarını karşılaması imkansız olan sosyal bir varlıktır³⁹.

Şu bir realitedir ki, milletlerin yaşama veya yok olması açısından toplum-ahlâk ilişkisi çok önemlidir. Kur'an-ı Kerim, bir yandan insan ve onun yeryüzündeki üstünlüğünden söz ederken, diğer taraftan cemiyetin önemine vurgu yaparak, ahlâklı ve ideal bir toplumu oluşturmanın yollarını belirler. Kur'an'ın temel amacı Allah inancının hakim olduğu, ahlâka dayalı sosyo-ekonomik bir düzen kurmaktır⁴⁰.

Kur'an-ı Kerim, toplumun iyi hal ve ahlâk ölçüleri içinde gelişmesini ve yaşamasını teşvik etmiş, ilahi mesaja kulak verip hayatımızı böyle devam ettirdiğimiz taktirde ödüllendirileceğimizi aksi taktirde ise cezalandırılacağımızı bildirmiştir. Yüce Allah bunun için de insanları bilgisizlikten ve bilgisizlikleri yüzünden düşebilecekleri felaketten kurtarmak ve ahlâki olgunluğu sağlamak için elçiler göndermiştir. İnsanı insan yapan ve diğer mahlukattan ayıran en temel nitelik, insanın kendi hür iradesi ile ahlâklı olmayı

³⁹ A.Turgut, a.g.e.,s.148.

⁴⁰ Fazlurrahman; İslâm, (Çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın), Selçuk Yay. ts.,s.172.

seçmesidir. Kur'an tam manasıyla bir ahlâki öğretilerdir. Ahlâk Kur'an'ın özüdür⁴¹.

Kur'an-ı Kerim'de inancın yanısıra ahlâki davranışta büyük ölçüde önem taşımaktadır. Bu durum tabi ki diğer dinler için de söz konusudur. Bir anlamda Kur'an-ı Kerim'in ve diğer dinlerin ortak amacının, insanlar arasında ahlâki davranışların yayılmasını ve gelişmesini temin etmektir diyebiliriz⁴².

Kur'an insanları yönlendiren, onları iyi, doğru ve yararlıya götüren, vicdanlara hükmeden bir hayat nizamı sunmaktadır. Yine toplum düzenini koruyan emirler içerirken, kötülüğün, haksızlığın, adaletsizliğin, anarşinin ise baş düşmanı olmuştur⁴³.

Tarihte, iktisadi ve maddi yönden güçsüz toplumların yaşadığı görülmüştür, fakat dini duyguları zayıflamış ve ahlâken çökmüş toplumların varlıklarını sürdürebildikleri pek görülmemiştir. Bir toplumda ahlâki değerler yok olmaya yüz tutup zayıflamışsa, o toplumda gerek ahlâki gerekse hukuki suçlar artmaya başlar ve toplumsal huzursuzluk, kaos baş gösterir. Bu da ahlâki ilkelerin ne derece önemli, ne derece hayati olduğunun en büyük delilidir.

Dinlerin tam olarak destek verdiği doğruluk, hak, hukuk, iyilik, adalet, sorumluluk duygusu, helal-haram düşüncesi gibi ahlâki prensipler bir toplumun, bir cemiyetin ihyasında, ayakta durmasında ve huzuru yakalamasında baş etkenlerdendir⁴⁴. Bu ahlâki ilkeler

⁴¹ İbrahim Özdemir, "Fazlurrahman'a Göre Kur'an'ın Öngördüğü Toplumun Temeli Olarak Birey ve Ahlâk, İslâm ve Modernizm, Fazlurrahman Tecrübesi-, İstanbul, İBBKİDB Yayınları, 1997, s.174.

⁴² M. Emin Köktaş, Türkiye'de Dini Hayat, İstanbul, İşaret Yayınları, 1993, 1. bsk, s.102.

⁴³ Günay Tümer, "Dinin Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi" Tartışılan Değerler Açısından Türkiye (Sempozyum 17-18 Haziran 1995) Ankara, TDV Yayınları, 1996, s.237-139.

⁴⁴ G. Tümer, a.g.m.,s.140.

Kur'an-ı Kerim'de geniş bir şekilde yer bulmuş ve insanların dikkatleri bu prensiplere çekilmiştir.

Kur'an, tamamen insanı hedef alan bir kitaptır. Nitekim kendisini de "İnsanlara yol gösterici" olarak tanımlar. Onun en büyük özelliği, insana ahlâki bir hayat yaşamada ve ahlâklı olmada rehberlik eden bir kitap olmasıdır⁴⁵.

Kur'an-ı Kerim, öncelikle insan faaliyeti konusunda doğru bir ahlâki tutumun oluşmasıyla ilgilenen bir tebliğdir. Doğru hareket ister siyasi, ister dini, isterse sosyal olsun İslâm'a göre ibadet sayılır. Bunun için de Kur'an-ı Kerim, faaliyet için, gerekli olan doğru bir zihin halini oluşturan her çeşit ahlâk gerilimine ve psikolojik tesirlere önem verir. Açıkça görülmektedir ki, Kur'an'ın asıl gayesi, en yüksek derecede yaratıcı ahlâki enerjinin serbest bırakılmasını sağlamaktır⁴⁶.

Kur'an, soyut bir ahlâk kitabı olmadığı gibi sadece hukuksal bir metin de değildir. O baştan sona bir ahlâki uyarılar manzumesidir⁴⁷. İnsan ilişkilerini konu alan büyük bir bölüm adalet (7 Araf-29; 16 Nahl-76; 16 Nahl-90), ihsan (16 Nahl-190; 6 Enam-151-153; 25 Furkan-70), şefkat, hoşgörü, affedicilik (25 Furkan-63; 28 Kasas-54; 3 Ali-imran-134) ve ahlâki bozuluşa karşı koruma hususunda bildirimlerle doludur. Bu ilkelerin genel prensipler olduğu aşikar olup bunlar aynı zamanda yönlendirici bir güce, harekete geçirici bir etkiye sahiptir⁴⁸.

Ahlâk; toplum düzeninin yegane kıvamı ve insanlığın tek maslahatıdır⁴⁹. Toplumlari içten yöneten ahlâk yasaları vardır. Her ne

⁴⁵ I.Özdemir, a.g.m.,s.174.

⁴⁶ Fazlurrahman; İslâm, (Çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın), Selçuk Yay. 2. bsk., ts.,s.335-336.

⁴⁷ Fazlurrahman, Allah'ın Elçisi ve Mesajı (Çev. Adil Çiftçi), Ankara, Ankaraokulu yayınları, 1997, 1. bsk. S.141.

⁴⁸ Fazlurrahman, Allah'ın Elçisi ve Mesajı, s.141.

⁴⁹ Abbas Mahmud el-Akkad, Kur'an Felsefesi (Çev. Ahmet Demirci), Ankara, Nur Yayınları, ts., s.39.

kadar bazı toplumların ahlâki kabulleri farklı da olsa insanlığın büyük çoğunluğuna baktığımızda, hemen hemen aynı ahlâk yasalarının hüküm sürdüğü, aynı ahlâk ilkelerinin insanlar tarafından benimsendiği görülür. Çünkü ahlâki ilkelerin toplumların yaşaması ve gelişmesi bakımından önemi büyüktür. Bugünkü toplumların geçirdikleri bunalımların, yaşadıkları huzursuzluğun temelinde ahlâki çöküş bulunmaktadır. Roma ve Bizans imparatorluklarının çöküşü, bu toplumlarda görülen ahlâki zayıflığın bir sonucu olduğu da düşünülür⁵⁰. Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde, ahlâkı bozulmuş, imanını yitirmiş kavimlere peygamber gönderildiği, onları dinlemeyerek ahlâksızlıklarına devam eden toplulukların başına gelen felaketleri bildiren pek çok ayet (7 Araf -4-5; 89 el-Fecr-1-14; 25 Furkan-38-39; 50 Kaf-12-14; 50 Kaf -36) ve kıssa vardır.

Bununla birlikte şu da iyice bilinmektedir ki, insanın davranış ve faaliyetleri, içinde yaşadığı toplumun değer hükümlerine göre değişmektedir⁵¹. O halde ahlâk anlayışı toplumdan topluma değişir. Toplumlar değiştikçe ve geliştikçe yeni ahlâk kuralları ortaya çıkar.

Ahlâk anlayışı ve ahlâkın yorumu toplumdan topluma değişmesine rağmen, gerek semavi dinler gerekse beşeri dinler arasında ahlâk açısından pek çok benzerlikler söz konusudur. Bu da bize açıkça şunu göstermektedir ki, "Ahlâk kavramı, ahlâk duygusu, ahlâk olgusu evrenseldir". Çünkü insan davranışlarını iyi veya kötü nitelikleri açısından inceleyen ethics ve bu davranışların belli yasalara bağlanması konusu, tek Tanrılı dinlerin bel kemiğini oluşturur. Ahlâkı içermeyen ve ahlâklı davranış ile bir dine aidiyeti bir arada değerlendirmeyen bir din hemen hemen yok gibidir⁵². Düşünce tarihi

⁵⁰ O.Pazarlı, a.g.e.,s.17.

⁵¹ İ.A.Çubukçu, İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi, s.33.

⁵² Yasin Ceylan, "Din ve Ahlâk" Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Ankara, sy. 4 (Ağustos-Eylül-Ekim, 1998), s.107.

boyunca farklı ahlâk anlayışları varolmuştur. Farklılıklar genelde “iyi” kavramının nasıl algılandığına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Kimi düşünürler “iyi” yi zevk ve haz olarak tanımlamış, kimisi erdem demiş kimisi de kollektif yarar biçiminde anlamıştır. Bu da göstermektedir ki, anlayış farkı da olsa herkes “iyi” nin peşindedir, “iyi”yi hedeflemektedir.

Ahlâki davranış ve sorumluluk, dini ve mezhebi ne olursa olsun, her insana karşı icra edilmesi gereken bir temel görevdir⁵³. Ahlâksal eylemi etkileyen farklı kültürler, ahlâkın dış kaynaklarındandır. Bu kaynak, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişir. Ancak insanın doğasına dayanan ahlâk iç kaynaklıdır. Bu kaynak kültür ve ırk farkına bakılmaksızın, akıl sahibi olmaları sebebiyle tüm insanlarda aynıdır. İç kaynağın ilkeleri hiçbir kültürün veya dinin tekelinde değildir. Bu yüzden ki her toplumda erdemli davranış ve erdemli insan görmek mümkündür. İşte biz insanın doğasına dayanan ve bütün insanlarda müşterek olan bu ahlâka “evrensel ahlâk” diyoruz.

“Evrensel ahlâk, derken insan olmamızın gereği olarak kabul ettiğimiz ahlâk anlayışını, bir insan olarak hayır diyemeyeceğimiz prensipleri ki, bu ilkeleri kabul edip uygulamak için herhangi bir kültürün veya dünya görüşünün veya dinin, mezhebin taraftarı olmaya gerek olmayan ahlâk yasalarını kastediyorum. Örneğin hırsızlık yapma, doğruyu söyle, adaletli ol, gibi ahlâk ilkeleri herhangi bir, kültürün veya dünya görüşünün keşfettiği ilkeler değildir. Bunları bilmek ve özümsemek için insan olmak yeterlidir.

⁵³ Y.Ceylan,a.g.m.,s.112.

“Evrensel, kelimesi “evrenin tümüne yayılan, evrendeki herşeyi ilgilendiren ve kapsayan”⁵⁴ anlamlarına gelmektedir. Buna göre bir düşüncenin evrensel olabilmesi için ilgili tüm insanların bu düşüncenin doğruluğunu tasdik etmesi ve geçerliliğini kâbul etmesi gerekir. Bu çalışmamda ortaya koyduğum ahlâk ilkelerinin sadece belirli bir kültüre, dünya görüşüne sahip kimseleri değil, farklı kültürlerden, farklı dünya görüşünden, farklı dinlerden, farklı mezheplerden insanların rahatlıkla kabul edebileceği, tasdik edebileceği ilkeler olmasına gayret ettim. Yani akıl sahibi bir varlık olarak bize yabancı olmayan, insanlığımızın gereği, olması gereken ilkeleri tesbit etmeye çalıştım.

Evrensel ahlâk’tan kastım asgari müşterekler, dünya dinlerinin ve diğer ahlak disiplinlerinin ortak oldukları, kabul ettikleri, ahlâk ilkelerinin minimumudur⁵⁵. Evrensel ahlâk ilkeleri, büyük dinlerin biri tarafından reddedilemeyecek ilkeler olmalıdır⁵⁶. Evrensel ahlâk, kudretli, kuvvetli veya zayıf, alim veya cahil, hangi tür olursa olsun bütün insanları kapsamaktadır⁵⁷. Evrensel ahlâk, bütün insanları, büyük kitleleri kapsar.

Evrensel ahlâk deyince, büyük kitlelerce benimsenen dinlerde ve önemli felsefi ekollerde ifadesini bulan genel ahlâk değerleri anlaşılmalıdır⁵⁸.

Demek ki, “Evrensel ahlâk” bütün insanlara, büyük kitlelere hitab eden ve bu büyük kitleleri hesaba katmaya çalışan, kudretli-zayıf, bilgili-bilgisiz, hangi din veya kültürden olursa olsun bütün

⁵⁴ H. Ziya Ülken, *Ahlâk*, İstanbul, 1946, İÜEF Yayınları, 1946, s.285; A.Cevizci, a.g.e.,s.197, “Evrensel” md.

⁵⁵ Hans Küng-Karl-Josef Kuschel; *Bir Dünya Ahlâkı Projesi Üzerine*, (Çev. Nevzat Y. Aşıkoğlu, Cemal Tosun, Recai Doğan), Ankara, 1994, s.64.

⁵⁶ H. Küng-K. J. Kuschel, a.g.e.,s.44; İ. Hakkı Aydın, “Evrensel Ahlâk Beyannamesine Doğru” *Kalem ve Onur Dergisi*, Erzurum, sayı, 6-7, 1995, s.7.

⁵⁷ H.Z. Ülken, a.g.e.,s.285.

⁵⁸ H.Küng-K.J. Kuschel, a.g.e.,s.105.

insanları kapsayan ahlâk ilkeleridir. Şu bir hakikat ki, hayatları boyunca birbirleriyle hiç ilgileri olmayan ve insanlık tarihinin değişik dönemlerinde ortaya çıkmış olan bütün büyük liderler tarafından kabul edilmiş bazı temel değerler ve kurallar bulunmaktadır. Bu değerler, tüm insanlar için geçerlidir⁵⁹. İşte evrensel ahlâktan kastımız bu temel değerler, ilkelerdir.

Bugün insanoğlu bütün teknolojik ve bilimsel müsbet gelişmelere rağmen, tüm umutlarını yitirmiş ve karamsar bir hale bürünmüştür. Umudu, hedefi olmayan bir toplumun, bir insanın yaşaması mümkün değildir. Bugün insanlar kendilerini canlı, verimli, duyarlı, aktif yapacak prensiplere muhtaçtır. Aynı zamanda insanlar kendilerini pasif, ilgisiz, verimsiz yapan yaşam tarzından sıkılmış, bunalmıştır⁶⁰. Dünyada son zamanlarda meydana gelen olaylar göstermektedir ki, dünyamızın, daha doğrusu bütün unsurları ile insanlığın evrensel bir ahlâka gerçekten ihtiyacı vardır⁶¹. Biz bir sonraki bölümde insanlığın şiddetle ihtiyaç duyduğu ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan ve toplumların ayakta durabilmesi, yaşamını sürdürebilmesi ve mutluluğu yakalayabilmesi için gereksinim duyduğu ahlâk ilkelerini inceleyeceğiz. Konumuz gereği ele alacağımız ahlâk ilkelerinin tüm dünya insanını ilgilendiren küresel ahlâk ilkeleri olmasına özen göstereceğiz.

Küreselleşme, özellikle 20. Asrın son çeyreğinde teknoloji ve haberleşmedeki baş döndürücü gelişmeler sonucu dünyanın iyice küçülmesi, ekonomik ve siyasal sınırların giderek ortadan kalkması ve neticede maddi ve manevi değerlerin milli sınırları aşarak dünya

⁵⁹ Erich From, *Çağdaş Toplumların Geleceği* (Çev. Gülnur Kaya-Kaan H. Ökten), İstanbul, Arıtan Yayınevi, 1996, s.121-122.

⁶⁰ E.From, a.g.e., s.93.

⁶¹ H.Küng-K.J.Kuschel, a.g.e., s.64.

çapında yayılması ile, ülkeler ve milletler arasında iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel temas ve etkilerin giderek artmasıdır⁶², denebilir. İnceleyeceğimiz ahlâk ilkeleri küreselleşen dünyada tüm insanlara hitab edecek, manevi çöküntüyü ortadan kaldıracak ilkeler olmalıdır.

Bilindiği gibi insan sosyal bir varlıktır ve bir toplum içinde yaşamaya adeta mecbur bırakılmıştır. İşte ahlâk veya ahlâki nitelik insanın kendi dışında başka bir varlık ile girdiği ilişkide ortaya çıkar. İnsan ya yaratıcı varlık ile ya da yaratılmış başka varlıklar ile ilişki içinde olur. Bu ilişki türlerinde insanlar için bir takım sorumluluklar vardır.

Öyleyse, ahlâkın ilgi alanı, bütünüyle insan ve insani ilişkilerdir⁶³. Ahlâki açıdan söz konusu fert olunca, ahlâk insanı, kendi kendisiyle uyumlu hale getirmeyi hedefler. Bunun içinde bir dizi prensipler, ilkeler koyar. Aynı zamanda ahlâk, insanın toplumla da barışık halde olmasını gaye edinir. Bunun için de ahlâk, insanı toplum içindeki diğer insanlarla barışık ve uyumlu kılabilmek için bir takım değerler, prensipler koyar. İnsanlar, bu değerlere sahip çıkıp, bu ilkeler doğrultusunda yaşamını devam ettirdikçe hem kendisiyle, hem yaratıcıyla, hem de toplumla barışık ve uyumlu olacaklardır. Tabii ki, söz konusu olan bu ilkeler herhangi bir dine, mezhebe, kültüre mensup insanlara gönderilmiş mesajlar değildir. Aksine bütün insanları kucaklayan, evrensel karaktere sahip, sosyal hayat için vazgeçilmez öğretilerdir. Bugün insanlık için en büyük hedeflerden biri şüphesiz insanı değerlerin, ahlâki prensiplerin pratiğe geçirilmesidir. Eğer bugün yaşadığımız ahlâki problemleri çözmek istiyorsak, öncelikle gerçek insanı tekrar keşfetmemiz gerekmektedir. Bunun için de ilk

⁶² Emin Çarıkçı, "İktisadi Açıdan Yeni Dünya Düzenine Bakış", Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Ankara, TDV Yayınları, 1996, s.24.

⁶³ R.Kılıç, Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, Ankara, TDV Yayınları, 1995, s.x

yapılması gereken şey, evrensel ahlâk ilkelerinin belirlenip uygulanmaya konmasıdır, hayata geçirilmesidir.

İnsanlığın fedakarlık, beraberlik, insancılık, adalet ve hayata gösterilen saygı üzerine kurulmuş bir topluma ihtiyacı vardır⁶⁴.

Burada da gördüğümüz gibi milletlerin yaşaması veya yok olması açısından toplum-ahlâk ilişkisi çok önemlidir. Kur'an-ı Kerim cemiyetin önemine vurgu yaparak, ahlâklı ve ideal bir toplumu oluşturmanın yollarını belirler. Kur'an, toplum ve cemiyet hayatına büyük önem verir ve Allah inancının hakim olduğu, ahlâka dayalı sosyo-ekonomik bir düzen kurmayı hedefler. Ahlâk, Kur'an'ın özüdür. Kur'an-ı Kerim'in ve diğer dinlerin ortak amacı, insanlar arasında ahlâki davranışların yayılmasını ve gelişmesini temin etmektir diyebiliriz.

Bir toplumun ihyasında, ayakta durmasında temel etken olan ne kadar ahlâki prensip varsa hepsi Kur'anda mevcuttur. Gerek semavi gerekse beşeri dinler arasında pek çok farklılıklar mevcut olmasına rağmen, söz konusu mesele ahlâk olunca pek çok benzerliğin varlığı dikkat çekmektedir. Bu da bize ahlâk olgusunun evrensel olduğunu gösteren en büyük kanıttır. Ahlâk konusu tek Tanrılı dinlerin bel kemiğini oluşturmaktadır. Düşünce tarihinde farklı ahlâk anlayışları olmasına rağmen açık olan bir gerçek var ki o da herkesin "iyi"nin peşinde olduğudur. Ahlâki davranış ve sorumluluk, dini, mezhebi, rengi, ırkı ne olursa olsun her insana karşı icra edilmesi gereken temel bir ödevdir. Bu da bize ahlâkın evrensel olduğunu gösterir. Evrensel ahlâk derken insan olmamızın gereği olarak kabul ettiğimiz ahlâk anlayışını, bir insan olarak reddedemeyeceğimiz prensipleri kastediyorum. Bu ilkeleri benimsemek için herhangi bir milletin,

⁶⁴ E.From,a.g.e..s.112.

dinin, mezhebin, kültürün veya dünya görüşünün mensubu olmaya gerek yoktur. Kısaca evrensel ahlâk deyince bütün dinlerde ifadesini bulan genel ahlâk değerlerini kastediyorum.

1.2.Dinlerin Ahlâk Anlayışı

1.2.1.Yahudilik

Asıl konuya geçmeden önce şunu hemen belirtelim ki, bütün dinlerin hedefi kendi ilkeleri doğrultusunda ahlâk ve faziletin yüceltilmesidir. Yine tarih boyunca ahlâkı ihmal eden toplumların hüsrân ve anarşi içinde bocaladıkları bir gerçektir. Ahlâki kuralları benimseyen ve onları hayatına, davranışlarına aksettiren toplumlar ise medeniyetler kurmuşlar ve medeniyetlere beşiklik etmişlerdir.

Burada semavi kitaplardan Zebur, Tevrat ve İncil'deki ahlâki prensiplerin bir kısmını ifade etmeye çalışacağız.

Davut Peygamber'e gönderilen Zebur'un daha ziyade münacaat ve dualardan ibaret olduğu bilinmektedir.Zebur içerisinde ahlaki öğütler de vardır ve bunlar Süleymanın Meselleri bölümündedir. Zebur'a baktığımız da şu ahlâki prensiplerin yer aldığını görürüz. Komşuların birbirinden emin olması⁶⁵,çalışmak için teşvik, kibir, yalan, cinayet, kötü düşünce⁶⁶, Allah'ın sevmediği altı şey olarak gösteriliyor. Bunun yanında doğruluk övülüyor, aldatıcı yollara gidilmemesi öğütleniyor, suçu bağışlamanın güzellik olduğu vurgulanıyor⁶⁷. Adil olmak makbul bir davranış olarak sunuluyor. İsrâf yasak ediliyor ve ölçülü olmak emrediliyor. İnsanların sahtekarlıktan uzaklaşmaları emrediliyor, fesat insan yeriliyor ve böyle kimselerin,

⁶⁵ İncil, Süleymanın Meselleri, Bap 3, cümle: 29, İstanbul, s.631.

⁶⁶ İncil,Süleymanın Meselleri, Bap 4, cümle: 13-14-15-16, s.632, Bap 6, cümle:16-17-18-19, s.634

⁶⁷ İncil, Süleymanın Meselleri, Bap 4, cümle:11-19, s.632.

yani fesatçılık yapanların dert biçeceği vurgulanıyor⁶⁸. Kalp kırmamak teşvik edilirken sabır tavsiye ediliyor. Hilekarlığın sonunun hüsrana olacağı dile getirilerek insanların bu davranıştan uzak durması isteniyor. Sömürücülük sevilmeyen ve hor görülen bir davranış şekli olarak sunuluyor⁶⁹. Burada teşvik edilen ve yasaklanan ilkelerin sadece bir dine, bir mezhebe mensup olan insanların ihtiyaç duyduğu kaideler olmaması ve tüm insanları ilgilendirmesi dikkat çekicidir. Çünkü bu teşvik ve yasaklar insan olmanın gereği olarak uymak zorunda kaldığımız prensiplerdir. Akıl sahibi bir insanın sömürülmeyi, aldatılmayı istemesi ve böyle bir durumu kabullenmesi düşünülemez.

Şimdi bir de Ahd-ı Atik'e göre ahlâki prensipleri tesbite çalışalım. Burada Hz. Musa'nın on emrini ele alarak Yahudilere indirilen hükümleri inceleyeceğiz. Hz. Musa kavmine tebliğ ettiği bu on emirle Yahudilerin uyması gereken ahlâki kuralları ve davranışları ortaya koymuştur. Mukaddes kitapta geçtiği şekliyle, Hz. Musa tarafından tebliğ edilmiş olan ahlâki kaidelere göz attığımızda göreceğiz ki hepsi de Kur'an-ı Kerim'de ufak üslup farkıyla aynen zikredilmiştir.

Mahalli ve şartlı bir vecibe olarak kabul ettiği Sebt dışında, Tevrat'ın çıkış bölümünde 20. Babta geçen on emrin Kur'an-ı Kerim tarafından aynen tasdik edildiği görülür. Bu ahlâki prensipler şunlardır:

- Karşımda başka ilahların olmayacak.
- Put yapmayacaksın, tapmayacaksın.
- Yalanı doğru göstermek için yemin etmiyeceksin.

⁶⁸ İncil, Süleyman Meselleri, Bap 5, cümle:22, s.633; Bap 6, cümle: 12-13-14-15, s.633; Bap 8, cümle:20, s.635.

⁶⁹ İncil, Süleyman Meselleri, Bap 16, cümle: 32, s.644; Bap 22, cümle: 16, s.648; Mustafa Yazgan, Semavi Dinlerde Ahlâk, Ankara, Nur Yayınları, ts. s.32,33-34; Challaye Felicien, Dinler Tarihi (Çev. Samih Tiryakioğlu), ts.s.33.

-Rabbinin ismini boş yere ağzına almayacaksın.

-Babana ve anana hürmet et.

-Katletmiyeceksin.

-Çalmayacaksın.

-Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin⁷⁰.

İşte on emir diye isimlendirilen ve Yahudilikte büyük önemi olan, ahlâki prensip ve davranışlar bunlardan ibarettir. Ayrıca fuhuş yapmanın yasak olduğu⁷¹, komşusunun sınırının yerini değiştirene lanet edildiği⁷², bir kimsenin babasının karısı ile, bir hayvanla, babasının kızı, anasının kızı, kaynanası ile cinsel ilişkide bulunmasının da lanetlendiği⁷³ açıkça ifade edilmiştir.

Görülmektedir ki, Semavi bir din olan Yahudiliğin ahlâki prensipleri ile İslâm'ın ahlâki prensipleri arasında büyük bir benzerlik vardır. Zira Kur'an ahlâkında da hırsızlık yapmak (el-Maide-38; el-Mümtehine, 12), Zina etmek (en-Nur-30-31), adam öldürmek (en-Nisa-29), yalancı şahitlik yapmak (el-Hacc-30) çirkin görülmüş ve kesin bir ifade ile yasaklanmıştır. Bu benzerlik semavi bir din olmanın gereğidir. Amaç ahlâk ve faziletlerin yüceltilip, çoğaltılması ve reziletlerin yok edilmesi, en azından asgariye indirilmesidir. Burada gördüğümüz benzerlikler bizi ahlakın evrensel olduğu düşüncesine götürmektedir. Çünkü bu ilkeler insanların doğasında olan ve insan olmanın gereği olarak kabul veya reddettiğimiz hususlardır. Hırsızlığı, yalancı şahitliği onaylamak akıl sahibi insanın yapacağı iş değildir.

⁷⁰ Tevrat, Çıkış, Bap 20, cümle: 3-4-5-7-12-13-14-15-16, s.73-74.

⁷¹ Tevrat, Tesniye, Bap 27, cümle:17, s.204.

⁷² Tevrat, Tesniye, Bap 27, cümle:19, s.204.

⁷³ Tevrat, Levililer, Bap 10, cümle:8-9, s.107.

1.2.2.Hristiyanlık

Günümüzde dünyanın her tarafında mensupları bulunan ve dünya nüfusunun 1/5'inin dini olan Hristiyanlık, Filistin bölgesinde doğmuştur.Evrensel olduğu kabul edilen bu dinin bir milyar civarında mensubu vardır.

Hristiyanlık, vahiy ve kutsal kitaba dayanan, özde tek Tanrılı olmakla beraber, sonradan üçlemeye (teslis) yer vermiş ilahi kaynaklı bir dindir⁷⁴.

Şimdi Ahd-i Cedid'e göre Hristiyanlığın hangi ahlâk prensiplerine sahip olduğuna bir bakalım: Burada da kalbin temizlenmesi gerektiği belirtilmiş adam öldürme⁷⁵, zina⁷⁶, yalancı şahitlik gibi hususlar yasaklanmıştır. Yine hırsızlık çirkin olan fiillerden kabul edilmiş ve yasaklanmıştır. Anne ve babaya hürmet emredilmiştir. Ahd-i cediddeki diğer bir ahlâki ilke şöyledir. "Size zulüm ve kötülük edenlere dua ediniz. Düşmanlarınızı bile seviniz"⁷⁷. İnsanın vazifesi, kalbinden kötü niyet ve iradeyi söküp atmaktır. Dindarlık kalp temizliğindedir denilerek kalp temizliğinin önemi vurgulanıyor. Dünya mal ve mülkünden, nefsin istediklerinden yüz çevirmemiz gerektiği belirtiliyor⁷⁸.

Sonuç olarak bir başka semavi din olan Hristiyanlıktaki ahlâki ilkelerin de İslâm'ın ahlâk prensipleriyle örtüştüğü açıkça

⁷⁴ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara, Ocak Yayınları, 1993, s.232; C.Felicien, a.g.e.,s.186.

⁷⁵ İncil,Matta, Bap 5, cümle:21, s.5.

⁷⁶ İncil, Matta, Bap 5, cümle:44, s.5; İ.A.Çubukçu, Ahlâk Tarihinde Görüşler, Ankara, AÜİF Yayınları, 1994, s.44; C.Felicien, a.g.e.,s.187.

⁷⁷ İncil, Matta, Bap 5, cümle:44, s.5.

⁷⁸ M.Yazgan, a.g.e.,s.40-41.

görülmektedir. Yasak edilen ve yapılması istenen ilkeler Kur'an'da da yer alan ahlâki değerlerdir.

1.2.3.Budizm

Budizm, M.Ö. VI. Yüzyılda Hindistan'da Budda (M.Ö.563-483) tarafından kurulmuş ve bir hayli taraftar bulmuş olan bir dindir. Bu din, Hindistan'da doğmuş olmasına rağmen, mensupları daha çok bu ülkenin dışındadır. Budizm, 300-400 milyon civarında mensubuyla günümüzde yaşayan beş büyük dinden bir diğeridir. Bu dinin mensupları daha çok Hindistan, Çin, Mançurya, Moğolistan, Seylan, Tayland, Kamboçya, Vietnam, Japonya, Kore, Tibet, Singapur, Malezya, Tayvan gibi Güney Asya ülkelerinde ve Uzak-Doğu'da bulunmaktadır⁷⁹.

Bu ön bilgilerden sonra Budizm'in ahlâk anlayışına geçebiliriz. Budizmde ahlâk, kişinin tutum ve davranışları ile aydınlanmaya ulaşması gayesine bağlıdır. Bir budist "üç cevher" (Budist amentüsü), "sekiz dilimli yol" ve "beş emre" bağlıdır. Bu beş emir içerisinde en önemlisi "ahimsa"dır. (öldürmemek, zarar vermemek). Budizm'de canlılar birbirlerinin akrabası sayılır, hiçbir canlıyı incitmemek hedef alınır. Tenasüh inancına sahip olduklarından hayvanlara zarar vermekten kaçınırlar. Bundan dolayı bir Budist için kan dökmek, zarar vermemek, çalmamak, yalan söylememek, içki kullanmamak, zina etmemek önemli ahlâki kurallardır⁸⁰.

Beş temel prensip her Budist'i bağlar. Kadınlarda ahlâk, fazilet esastır. Bekaret en yüksek idealdir. Budist cömert olmalı, maddi

⁷⁹ H. Gazi Yurdaydın-Mehmet Dağ, Dinler Tarihi, Ankara, 1978, s.133; G.Tümer-A.Küçük, a.g.e.,s.129.

⁸⁰ A. Hilmi Ömer Budda, Dinler Tarihi, İstanbul, 1935, I, 303; Ö.R.Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul, Ceylan Yayınları, 1963, s.92; A.Kahraman, Dinler Tarihi, İstanbul, 1968, s.102-103, G.Tümer-A.Küçük, a.g.e.,s.166.

şeylere bağlanmamalıdır. Hayır işlerine katılmak, misafir ağırlamak, manastır yaptırmak, yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri teşvik edilir. Bir Budist zihnini, nefsinin, bedenini kontrol etmeli ve kin, nefret, hırs, hile, şehvet vb. kötü huylardan uzaklaşmalıdır⁸¹.

Burada zikrettiğimiz Budist ahlâk öğretisi ile tasavvuf ahlâkı arasında bir benzerlik olduğu da dikkatimizi çekmektedir. Budizm’de bir gaye olan aydınlanmaya kavuşma kişinin tutum ve davranışlarıyla yakından ilgilidir. Yine hiçbir canlıya zarar vermemek, maddi şeylere bağlanmamak, cömert olmak, yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine katılmak ve zihni, bedeni, nefsi kontrol ederek kin, nefret, hırs, hile, şehvet gibi kötü duygulardan uzak durma halleri İslâm Tasavvufundaki zühd, riyazet ve mücahede kavramlarını hatırlatmaktadır. Tasavvuf takva, zühd, tevekkül, kanaatkarlık, fedakarlık gibi ahlâki erdemlere dayalı bir hayat anlayışıdır⁸². Tasavvuftaki “fena” ile Budizm’deki “Nirvana” nazariyeleri arasındaki benzerlikte⁸³, bu iki anlayış arasında bir yakınlığın olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü gibi Budizm’de öldürmemek, zarar vermemek, cömert olmak, kadınların ahlâk ve faziletli olması, yardımlaşma gibi güzel vasıflar teşvik edilirken, kin, nefret, hırs, hile gibi zararlı özellikler yasaklanmıştır. Bilinmektedir ki bu gibi kötü huylar toplumların saadetini, huzurunu, bütünlüğünü zedelemektedir. Bu yıkıcı ilkeler yasaklanırken cömertlik, yardımlaşma, misafirperverlik gibi toplumu yücelten prensiplerde emredilmektedir.

⁸¹ Günay Tümer, DİA, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, VI, 357, “Budizm” md.; G.Tümer-A.Küçük, a.g.e,s.170.

⁸² M. Çağrı, İslâm Düşüncesinde Ahlâk, s.25-30.

⁸³ Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, İstanbul, Seha Neşriyat, 1998, s.49.

1.2.4.Caynizm

Hindistan'da ortaya çıkan ve milli bir karakter taşıyan dinlerden biri de Caynizm'dir. Hindistan'a has bir din olan Caynizm, bazı bilginlerce bir mezhep ve tarikat olarak görülmüştür.

Caynistlerin ahlâk anlayışı, Mahavira (M.Ö. 527)'ya dayandırılan kutsal metinlerde yer almaktadır. Ahlâki kurallar rahip olmayanlar da bile oldukça serttir. Bu ahlâki kurallar, şu beş esastan ibarettir. Öldürmemek, yalan söylememek, hiçbir şekilde çalmamak, mümkün olduğu kadar cinsi münasebetten kaçınmak, asgari bir mal ile yetinmesini bilmek. Caynistlere göre bu beş yasağa uymak için disiplin, güçlülere sabır, nefsin öldürülmesi ve tahsil şarttır⁸⁴.

Buraya kadar incelediğimiz Yahudilik, Hristiyanlık, Budizm ve Caynizm dinlerinin ahlâk öğretileri arasında var olan benzerlik dikkat çekicidir. Yahudiliğin on emri, Hristiyanlığın ahlâki prensipleri, Budizm ve Caynizm'deki beş emir birbirinin aynısıdır. Zina, hırsızlık, yalan, adam öldürmek, başkalarına zarar vermek gibi toplumlarda huzuru yok edip kaos meydana getiren kötü huylar burada adını andığımız dinler tarafından yasaklanırken; yardımlaşma nefse hakim olma, cömertlik, kanaatkarlık, doğruluk, gibi erdemler ise yine aynı dinler tarafından teşvik ve tavsiye edilmektedir.

1.2.5.Eski Türklerde Ahlâk

Eski Türkler İslâm'ı kabul etmeden önce bir çok farklı din ve kültürle ilişki içerisinde olmuşlardır. Fakat bunların (Budizm, Hristiyanlık, Zerdüştilik vb.) hiçbirini din olarak kabul etmemişlerdir.

⁸⁴ Ö.R.Doğrul, a.g.e, s.80; A.Kahraman, a.g.e.,s.99; G.Tümer – A.Küçük, a.g.e,s.98-99; İ.A.Çubukçu, Ahlâk Tarihinde Görüşler, s.39.

İslâm öncesi Türkler ahlâki bakımdan kendi dönemleri içerisinde oldukça yüksek konumda oldukları söylenebilir. Onlarda doğruluk temel özellikti. Cinayet, zina, yalan yere yemin, aldatma, riya, yerme, kovuculuk, kibir, gibi zararlı davranışlardan çekinir ve bunları kötü görürlerdi. Hırsızlık, zina, öldürme, yalan yere yemin gibi bazı suçları işleyenlere ölüm cezası verilirdi. Ayrıca bunlarda nefse hakim olmada çok önemli idi. Karı-koca birbirine ihanet etmekten çekinirlerdi. Türkler, azimli, çalışkan, yiğit, vatansever, dürüst insanlar olup benimsedikleri ahlâki kuralların da Kur'an'ın ahlâk öğretisine uyduğu ortadadır⁸⁵.

1.2.6.Konfüçyüsçülük

Günümüzde Çin'de mevcut üç resmi dinden birisi olan Konfüçyüsçülük milli bir karaktere sahip olup, dinden daha çok bir ahlâk ve hikmet yolu olarak gösterilir. Zira Konfüçyüs (M.Ö. 551-479), erdeme dayalı reform yapmayı düşünmüştür. Onun ahlâk sistemi, cemiyet ve millet içindir. Gayesi, milleti siyasi bir terbiye ile saadete kavuşturmadır. O, öğretisinde görev bilincine önem vererek toplumla uyum içinde yaşamının ehemmiyetini anlatmaya gayret etti. Konfüçyüs, "Kendinize yapılmasını istemediğiniz bir şeyi başkalarına yapmayınız" sözüyle toplumda uyum içinde yaşamının formülünü gösterir gibiydi⁸⁶. Aynı zamanda bu sosyal ahlâkın vazgeçilmez bir kuralıdır.

Büyüklerle karşı saygı göstermek ve sözde durmak gibi ahlâki faziletlerle önem veren Konfüçyüs'ün ahlâkla ilgili bazı özdeyişleri dikkat çekicidir. Bunlardan bir ikisini burada zikrederim. "En büyük

⁸⁵ G.Tümer – A.Küçük, a.g.e,s.85.

⁸⁶ Ö.R.Doğrul, a.g.e, s.113; A.Kahraman, a.g.e.,s.62; A.H.Ö.Budda, a.g.e.,s373; H.G.Yurdaydın-M.Dağ, a.g.e.,s150; İ.A.Çubukçu, Ahlâk Tarihinde Görüşler, s.34; G.Tümer –A.Küçük, a.g.e,s.63-64-65.

hata yanlış üzerinde ısrardır". "Efendi adam kendi içine bakar, küçük adam başkalarına bakar" "Gelip geçmiş bir kusurdan söz etmek, gitmiş bir özü sorgulamak, birinin geçmişinde kusur aramak bilge kişinin işi değildir"⁸⁷.

O, dünyada şu beş şeyi her şeye uygulayabilmek yeteneğine "mükemmel erdem" demektedir. Bu beş erdem şunlardır: Ağırbaşlılık, cömertlik, samimiyet, doğruluk ve nezaket. Ona göre büyük ve üstün insan ahlâka değer veren, ailesine hizmet eden, doğruluktan ayrılmayan, yanlışta ısrar etmeyen, samimi, dürüst ve kibar kimsedir. Konfüçyüsçülükte iyilik, doğruluk, edeplilik, akıllılık ve güvenilebilirlik beş temel fazilettir.

İsrafa karşı olup, ekonomik olmaktan yana olan, gösterişi sevmeyen, hayırseverliliği ve adaleti önemli iki meziyet olarak gören Konfüçyüs'e göre adaletin gerçekleşmesini menfaat önler. İyi bir idare için, idareci olan insanın zulümden, baskıdan, gaddarlıktan ve yersiz davranışlardan kaçınması gerekir. Onun ahlâki öğretilerinde adalet, bilgi, insanlık çok önemli bir yer tutar. İnsanların rahat yaşayabilmeleri için orta yolu tutmalarını ve iyiliğe iyilikle, kötülüğe de adaletle karşılık verilmesini tavsiye eder⁸⁸.

Burada da gördüğümüz gibi ahlâk sistemini millet ve cemiyet için oluşturarak, gayesini insanları saadete kavuşturmak olarak açıklayan Konfüçyüs, "kendinize yapılmasını istemediğiniz birşeyi başkalarına yapmayınız" sözüyle evrensel bir kuralı dile getirmiştir. Bu önemli prensiple beraber birçok ahlâki faziletin (adalet, doğruluk, samimiyet, büyüklere saygı, sözde durmak vb.) de toplum ve cemiyet hayatı açısından önemini anlatmıştır. Onun üzerinde durduğu ahlâki

⁸⁷ Ö.R.Doğrul, a.g.e, s.123; İ.A.Çubukçu, Ahlâk Tarihinde Görüşler, s.35.

⁸⁸ G.Tümer – A.Küçük, a.g.e,s.64-65-66; İ.A.Çubukçu, Ahlâk Tarihinde Görüşler, s.34-35.

kuralların nedenli önemli olduğu ve bugün de toplumların bu üstün vasıflara ihtiyaç duyduğu açıktır.

1.3.Filozoflarda Ahlâk

1.3.1.Sokrates

Antik düşünce hayatının önemli simalarından olan ve ahlâk felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Sokrates (M.Ö. 469-399), insanlık kavramına yüce bir anlam kazandırmayı düşünür. Bütün düşüncesi, bütün çalışmaları ahlâka yönelmiş olup, insanın ahlâkça kendini eğitmesi, yetiştirmesi ile bilimi aynı seviyede görmektedir⁸⁹.

Erdem ile bilginin aynı olduğuna inanan Sokrates, doğru bilginin insanı doğru eyleme götüreceğini belirtmektedir. Buna göre ahlâklılığın özü iyiyi bilmektir. Bu yüzden de Sokrates, “Hiç kimse bile bile kötülük işlemez, kötülük bilgi eksikliğinden ileri gelir” diyordu. Ona göre bilgidен doğan “iyi” insanı mutlu yapar, ruha sağlık verip esenlik kazandırır⁹⁰. Doğru davranmak için doğru düşünmek ve doğruyu bilmek gerekir.

Sokrates’in derslerinin bir amacı vardı ve bu amaç etrafına ahlâkı yaymaktır. Onun ahlâkı bireyi ve bireyin huzurunu, refahını değil, toplumun, insanlığın huzurunu düşünüyordu. O, ahlâki fikirlerin bütün ruhlar içinde bulunduğu ve tohum halinde bulunan bu fikirlerin öğretim yoluyla uyandırılması gerektiğini söylüyordu⁹¹.

Sokrates “kendini tanı” sözünü felsefesine temel yapmış ve insanın ancak kendini tanımak suretiyle hayatını tanzim edebileceğini

⁸⁹ Frank Thilly, Felsefe Tarihi (Çev. İbrahim Şener), İstanbul, 1995, 1.92; M.Gökberk, Felsefe Tarihi, İstanbul, 1996, 8. bsk, s.50.

⁹⁰ Kâmiran Birand, İlkçağ Felsefesi Tarihi, Ankara, AÜİF Yayınları, 1987, 3. bsk., s.38; Necip Taylan, Anahatlarıyla İslâm Felsefesi, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1991, s.68; Alfred Weber, Felsefe Tarihi (Çev. H. Vehbi Eralp), İstanbul, Sosyal Yayınları, 1993, s.44; F.Thilly, a.g.e,s.92; M.Gökberk, a.g.e,s.50.

⁹¹ A.Weber, a.g.e.,s.43.

ve mutluluğu yakalayabileceğini düşünmüştür. İnsan böylece fazileti yakalar ve faziletli insanın çevresine de faydası olur. Ona göre insan hayatında saadet arar. Onu saadete ancak fazilet götürür. Fazilet de bedeni ruha, duyguları akla, özeli genele tabi kılmakla olur. Bu kurallara uyunca kemale yaklaşılr ki bu kemal Tanrı'dır⁹². Anlaşılmaktadır ki, Sokrates'e göre ilim faziletin vasıtası ve şartı değil, faziletin kendisidir.

Bütün düşüncesi bütün çalışmaları ahlâka yönelmiş olan Sokrates'e göre insanın doğru eylemi yapabilmesi doğru bilgiye bağlıdır. Yani ahlâkçılığın özü iyiği bilmektir. Kimsenin bile bile kötülük yapmayacağına inanarak, kötülüğün bilgi eksikliğinden ileri geldiğini söylemektedir. Etrafına ahlâkı yaymayı amaç edinen Sokrates'in hedefi tüm insanların huzuruydu.

1.3.2.Eflatun

Eflatun (M.Ö.427-347) ahlâk anlayışı, ilk devrede tamamen Sokrates'in tesiri altındadır. Eflatun da tıpkı Sokrates gibi, iyiliği bilen kimsenin iyi olduğuna ve iyi eylemlerde bulunduğuna inanır. Bundan dolayı hiç kimse isteyerek kötülük etmez. Kötülük, yahut haksızlık, ancak bilgisizliğin sonucudur⁹³.

Eflatun'a göre doğru bir yaşayışın temel ölçüsü, iyidir. Ruh gerçeğe ve doğruya ancak iyi ile ulaşır. İnsan iyi ile kötüyü birbirinden ayırdedebilir. Çünkü onun hür iradesi vardır. Bunun içinde insan daima fazilete ulaşmaya çalışmalıdır. Fazilete ters düşecek davranışları (her türlü kötülük gibi) yapanlar, bunun cezasını

⁹² O.Pazarlı, a.g.e,s.137.

⁹³ K.Birand, a.g.e,s.60; A.Arslan, Liseler İçin Felsefe, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 1998, s.116; A.Arslan, Felsefeye Giriş, s.133-134.

çekeceklerdir. Eflatun bu düşüncelerinden hareketle, Tanrı'nın iyileri koruyacağını, kötülerin de mutlaka cezalandırılacağını söylemektedir⁹⁴.

Platon devletin ve insanların olgunlaşabilmesi için bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet erdemlerinin mutlaka olması gerektiğini söyler. Özellikle adalet ve ölçülülüğün sadece birtakım kimselere değil herkese lazım olan erdemler olduğunu belirtir. O, adaleti “herkesin kendine düşen görevi gerçekleştirmesi” olarak algılar. Adalet sayesinde öteki erdemlerin de gerçekleşip yaşayabileceğini söylemektedir⁹⁵.

Eflatun, dürüst ve onurlu kişilerin, emanete hıyanet etmeyeceğini hırsızlık yapmayacağını kutsal değerlere karşı saygısızlıkta bulunmayacağını, arkadaşlarını aldatmayacağını söyler. Doğruluğu, en yüce erdem olarak tanımlayan Eflatun, doğru kişilerin ülkesine ihanet etmeyeceğini de belirtmektedir⁹⁶.

Eflatun, Sokrates'in kimsenin bile bile kötülük etmeyeceği düsturuna her zaman inanmasına rağmen ihtiyarlık devrinde, kötülüğün yalnız bilgisizlikten değil, yanlış eğitim ve kötü siyasi tesirler bazı hastalıkların vücuttaki olumsuz etkilerinden de kaynaklanabileceğini ileri sürmüştür⁹⁷.

Platon ahlâk anlayışında da insanın aklı sayesinde iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebileceği vurgulanmaktadır. Onun erdemli ve faziletli bir kişide olması gereken özellikleri ortaya koyarken sıraladığı ahlâki vasıflar günümüzdeki insanların benimseyeceği ve ihtiyaç duyacağı temel prensipler olmaya layık olabilir. Eflatun, adalet denilen erdemi kendisinde gerçekleştiren insanı, en mükemmel insan

⁹⁴ M.Gökberk, a.g.e.,s.61; N.Taylan, a.g.e.,s.80.

⁹⁵ K.Birand, a.g.e.,s.61; A.Weber, a.g.e.,s.64; M.Gökberk, a.g.e.,s.67.

⁹⁶ F.Thilly, a.g.e., s.113; M.Gökberk, a.g.e.,s.67.

⁹⁷ K.Birand, a.g.e.,s.61.

olarak değerlendirmektedir. Çünkü ona göre adalet olmadan barış ve huzur olmaz.

1.3.3.Aristoteles

Bütün ilkçağ felsefesi, insanın hayattaki nihai gayesinin ve en yüksek hedefinin ne olduğunu araştırmıştır. Bu konu aynı zamanda ahlâk meselesinin de temeli durumundadır. Yunan felsefesine göre insanın hareketlerinin nihai hedefi mutluluktur. Bu tür ahlâk ekollerine eudaimonism adı verilir. Buna göre hareket ve faaliyetlerin hedefini mutluluk teşkil ediyordu.

Aristo (M.Ö. 384-322) ahlâk konusunu “insanın bir akıl varlığı olduğu” noktasından hareketle, çözmeye çalışır.

Ona göre bütün çabalarımızın en yüksek amacı mutluluktur. Bu mutluluğa da insan ancak aklıyla, aklını işletmesiyle, aklının etkinliği ile ulaşabilir⁹⁸.

Aristoteles, insanın “doğru olan orta”yı bulması gerektiğini söyler. İştahlarımız, isteklerimiz bizi hep kötü olan aşırılıklara doğru itip sürükler. Bu arada “doğru görüş” bize iki aşırılığın ortasındaki doğruyu, “pek çok” ile “pek azın” ortasını buldurur. Bizler doğruyu yapa yapa alışkanlık halinde doğru ortayı kolayca bulabiliriz. Aristo’ya göre en iyi hareket akıldan çıkmış olan harekettir. Aristo tam saadete kavuşabilmemiz için kendimizi iyi bir şekilde yetiştirmemiz gerektiğini söylemektedir. Doğru ortayı bulmak tamamen serbest iradenin sürekli olarak kötülüklerle ve bireysel eğilimlerimizle mücadelesi sonucu⁹⁹ olur.

⁹⁸ F.Taylan, a.g.e.,s.97; M.Gökberk, a.g.e.,s.87.

⁹⁹ F.Thilly, a.g.e.,.136.

Aristoteles doğru orta için şu örnekleri vermektedir: Cesaret, delice atılganlık ile korkaklığın, cömertlik, müsriflik ile cimriliğin, adalet, haksızlık yapmak ile haksızlığa katlanmamanın arasında bulunan doğru ortadır. Ahlâk konusunda bu fikirlere 'sahip olan Aristoteles'e göre devletin asıl amacı yurttaşları ahlâk bakımından biçimlendirme ve olgunlaştırmaktır¹⁰⁰.

Gördüğümüz gibi toplumların varlıklarını saadet ve mutluluk içinde devam ettirebilmesi için mutlaka gerekli olan ahlâk konusunda Aristoteles önemli açıklamalarda bulunmuştur. İnsandaki hür iradeyi tanıyarak, insanın yaptıklarından sorumlu olduğunu kabul etmesi, ahlâk anlayışı açısından önemli bir husustur. Yine onu insanları orta yolu bulmaya davet etmesi, ahlâkta esas olanın nazari bilgi değil, eylem olduğunu söylemesi ahlâk anlayışının önemli noktalarıdır.

1.3.4.Kindi

Müslüman filozofların ahlâkla ilgili görüşleri, genellikle "Felsefi ahlâk" başlığı altında ele alınıp incelenmektedir. İslâm filozofları ahlâkı, genelde şöyle tarif etmişlerdir. "Ahlâk, nefiste yerleşik olan yatkınlıklardır. Bu yatkınlıklar vasıtasıyla fiiller herhangi bir zorlama olmaksızın nefisten çıkarlar"¹⁰¹. İslâm filozofları ahlâkı "ruhani bir tebâbet" olarak kabul ederler.

Kindi (Ö. 866), ilk İslâm filozofu olarak bilinir. Onun ahlâki görüşleri kısaca şöyledir: Gerçek nerede, bulunursa alınmalıdır. İnsan önce kendi nefsini arıtmalıdır. İnsan kendi nefsini düzeltmedikçe Tanrısal ve yüce gerçeklere ulaşamaz. İnsan, iradesiyle nefsin kötü

¹⁰⁰ M.Gökberk, a.g.e,s.88-89; A.Arslan, Liseler İçin Felsefe, s.117.

¹⁰¹ M.Çağrı, DİA, İstanbul, 1989, II, 10, "Ahlâk" md.

eğilimlerine mani olabilir¹⁰². Kindi felsefeyi “insanın gücü ölçüsünde Allah’ın fiillerine benzer fiiller gerçekleştirmesi” şeklinde tarif eder. Bu tarife göre ahlâk bir nevi felsefenin amacı oluyor. Ona göre erdeme ulaşmanın yolu tutkuları öldürmektir¹⁰³.

O Allah’ın hikmet, kudret, adalet ve hayır gibi sıfatlarını kabul eder ve insanın gücü nisbetinde bu özellikleri kazanmaya çalışması gerektiğini belirtir. İnsan, ne kadar adil, cömert olur ve doğruyu seçerse Allah’ın sıfatlarına bu oranda benzemiş olur.

Ona göre erdemin dört ilkesi vardır: Hikmet, Necdet, İffet ve Adalet. Hikmet, eşya hakkında bilgi edinme gücüne özgü bir erdemdir. Necdet bir tür cesarettir. İffet ise bedensel arzuları dizginlemektir. Adalette gerekli olanı isterken başkasının hakkına tecavüz etmemektir¹⁰⁴.

Bu bilgilere bakarak şunu söyleyebiliriz: Kindi’nin ahlâki görüşleri özelde tasavvufi ahlâkla genel de İslâm dininin ahlâki öğretileri ile önemli oranda benzerlikler göstermektedir.

1.3.5.Farabi

Farabi (Ö. 950), kaleme aldığı eserlerinde, teorik felsefe, ahlâk, siyaset ve metazifik arasında bir bağ kurmuştur. Buna göre psikoloji, insanın mahiyetini kavramamızı sağlar, teorik felsefe, insanı akli ve zihni yetkinliğe, ahlâk ise ameli erdemlere götürür¹⁰⁵.

¹⁰² Ebu Yusuf Yakub b. İshak el-Kindi, Resâilü'l Kindî el-Felsefiyye, nşr. Muhammed Abdülhadi Ebu Ride, Kahire, 1950, s.122; Macit Fahri, İslam Felsefesi Tarihi (Çev. Kasım Turhan), İstanbul, İklim Yayınları, 1992, s.81.

¹⁰³ E.Y.Kindi, a.g.e.,s.122; M.Fahri, a.g.e.,s.81; M.Çağrı, İslâm Düşüncesinde Ahlâk, s.38-39.

¹⁰⁴ E.Y.Kindi, a.g.e.,s.127-128-129.

¹⁰⁵ M.Çağrı, İslâm Düşüncesinde Ahlâk, s.73.

Farabi, ideal bir devlet başkanında bulunması gerektiğini düşündüğü başlıca özellikleri sayarken bunlara doğruluk, cömertlik, ikram sevgisi ve adalet gibi ahlâki erdemleri de katmaktadır¹⁰⁶.

Ona göre nefsin sağlıklı olabilmesi, nefis melekelerinin iyilikler ve güzel fiiller yapmaya elverişli olmasına bağlıdır.

Nefsin hasta olması ise, melekelerin sürekli kötülükler ve çirkinlikler yapmasına bağlar¹⁰⁷. Demek ki, nefsin hasta ve iyi olmasında melekelerin ahlâki kurallara göre davranıp davranmamasının çok büyük önemi vardır.

Ahlâkın temel amacının insanları mutluluğa götürmek olduğunu söyleyen Farabi'ye göre mutluluk da ancak güzel fiillerle kazanılır. Bu güzel olan fiilleri isteyerek, seve seve, her uygun zaman ve ortamda sürekli olarak yaparak mutluluğa kavuşabiliriz. Ahlâki öğretisinin amacını insanları mutlu etmek diye belirleyen Farabi'nin ahlâk teorisine de mutluluk ahlâkı adını verebiliriz.

Farabi, insanın davranışları arasında övülmesi ve yerilmesi gereken davranışlar yanında, bu ikisi arasında bulunan davranışların da olduğunu söyler. İyi davranışın ölçülü davranış olduğunu söyleyen Farabi'ye göre güzel davranışların başında korkaklıkla atılganlık arasında olan ölçülülük gelir. Savurganlık ile cimrilik arasındaki davranış olan cömertlik de övülmeye layıktır. Yine namuslu olmak da övülen davranışlar arasındadır. Farabi'nin üzerinde en çok durduğu davranışlardan diğer ikisi sevgi ve adalettir. İnsanların birbirlerini sevmesi gerektiğini, Allah'ın ise hem seven hem sevilen bir varlık olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁶ M.Farabi, Ebu Nasr Muhammed, Ârâu Ehli'l Medinetül-Fâdıla, Beyrut, 1986, s.59; M.Farabi, El-Medinetü'l-Fâzıla (Çev:Ahmet Arslan), Ankara, K.B Yayınları, 1990, s.77-78.

¹⁰⁷ M.Farabi, Fusulü'l-Medeni, (Çev. Hanifi Özcan), İzmir, Dokuzeylül Üniversitesi Yayınları, 1987, 1. bsk, s.31-32.

¹⁰⁸ M.Farabi, Fusulü'l-Medeni,s.34.

Burada da görüldüğü gibi Farabi'nin ahlâk teorisinin temel amacı da diğer ahlâk teorileriyle çok yakınlık arz etmektedir. Yani insanları mutluluğa götürmektir. Ona göre iyi davranış ölçülü davranıştır. Diğer bir ifadeyle aşırı ve aynı zamanda eksik olmayan davranış ölçülü ve övülmesi gereken davranıştır.

1.3.6.İbn Sina

Ahlâk konusunda fikir beyan eden filozoflardan biri de İbn Sina (Ö. 1037)'dir. Ahlâkı "insan nefsinden, düşünüp taşınmaya gerek kalmaksızın birtakım fiillerin doğmasını sağlayan meleke olarak tarif eden İbn Sina'ya göre her rezilet zıddı ile tedavi edilebilir. İnsan yaratılışı icabı hem iyi şeyler hem de kötü fiiller yapmaya müsaittir. Beden ruhu etkisi altına alırsa, o insandan reziletler, ruh bedeni emri altına alırsa o kişiden faziletler vuku bulur, ortaya çıkar¹⁰⁹.

Ona göre de insanı mutluluğa götüren ahlâk ilkeleri çoğu ahlâkçının da kabul ettiği gibi adalet, doğruluk, yiğitlik ve bilgeliktir. O, insanın iyilik yapmakta acele etmesi gerektiği görüşündedir. Yapılan iyilik gizlenmeli, önemsenmemeli ve süreklileştirilmeye çalışılmalıdır. İnsan sosyal bir varlıktır. Bu yüzden de tek başına ihtiyaçlarını karşılayamaz ve yeteneklerini sergileyemez. İnsan iyiliği yerine göre yapmalıdır. Mizacı iyi olmayana iyilik yapmak çorak bir toprağa tohum ekmeye benzer¹¹⁰.

Kısaca insan yaratılışı gereği iyilik yapmaya da kötülük işlemeye de müsaittir. Ancak insan akıl ve irade sahibi olan bir varlıktır. İyi ile kötüyü ayırt edip iyiliği tercih etme kabiliyetine de

¹⁰⁹ H.Z.Ülken, İslâm Düşüncesi, İstanbul, Ülken Yayınları, 1995, s.213-214; M.Fahri, a.g.e.,s.129.

¹¹⁰ Ebu Ali İbn Sina, eş-Şifa-el-ilâhiyyat I, Tahkik Eden: Said Zayid-El-eb Kanavati, ts. s.454-455; M.Çağrı, İslâm Düşüncesinde Ahlâk, s.98; İ.A.Çubukçu, Ahlâk Tarihinde Görüşler, s.98.

sahiptir. İbn Sina da insanı mutluluğa götürececek ahlâki ilkelerin başında adalet, doğruluk, yiğitlik, bilgelik gibi üstün nitelikleri zikretmektedir.

1.3.7. Gazâli

İslâm ahlâk felsefesinde tasavvufi ahlâk ekolünün en önemli temsilcilerinden biri olan Gazali (Ö. 1111)'nin ahlâkta temel kaynağı Kur'an ve sünnettir. Bunun yanında O, ahlâkta aslolanın şeriatın öğretilerini sadece şeklen icra etmek olmadığını, önemli olanın marifetullah'ın kalblere yer etmesi olduğunu belirtir.

Ona göre, şehvet, gazap, hırs, tamah gibi beşeri istek ve tutkular, iradeyi zayıflatır ve insanı kötülüğe iter. Bunlardan kurtulmanın yolu ise insanın kendini eğitmesi ve ahlâk yolunda çaba göstermesidir¹¹¹.

Ahlâki güzelliğe ulaşabilmemiz için güçlü bir iradeye sahip olmamız gerektiği görüşünde olan Gazali'ye göre nefsin arzularından, ihtiraslarından ve şeytanın tuzaklarından anacak bu sayede kurtulabilir ve güzel ahlâka ulaşabiliriz. İnsanı mükemmelleştiren ve onu ahlâki yüceliğe ulaştıran yine insanın kendisinin akli ve iradi çabasıdır¹¹².

İslâm'ın özünün ahlâkta düğümlendiğini belirten filozofumuza göre Peygamberlerin gönderilme sebeplerinden biri de ahlâki örnekler sunmaktır. Ayrıca o ahlâkta iyi niyet ile davranışın birbirine uygun olması gerektiğini ifade eder. İnsanlar gönüllerini her türlü kötülükten temizlemeli ve bu temizlik insanların hayatlarına ve fiillerine yansımalıdır¹¹³.

¹¹¹ M.Gazâli, İhyau Ulûmi'd-Din (Çev: Ahmet Serdaroğlu), İstanbul, Bedir Yayınevi, 1974, III,59.

¹¹² M.Gazâli, Kimya'yı Saadet (Çev: A. Fârûk Meyân), İstanbul, Bedir Yayınevi, 1973, s.395-396-397.

¹¹³ M.Gazâli, Kimya'yı Saadet, s.399.

Gazali, Hz. Muhammed'in (S.A.V) ahlâkına hayrandır. Ahlâki bir hayat yaşamak isteyen mal, mevki ve gösterişten uzak durması gerektiğini belirtir. Gazali, ahlâkın temel ilkelerinden olan adalet, doğruluk, cesaretin yanında şükür, sabır, yardımlaşmayı teşvik, günahlardan uzak durmayı, kıskançlıktan, kibirden uzaklaşmayı da tavsiye etmiştir¹¹⁴.

Gazali, ahlâki eylemlerimiz sonucu ortaya çıkabilecek dünyevi faydaları, ahlâkın amacı olarak kabul etmez. Bunun yanı sıra ahirette bize verilebilecek nimetlerin de ahlâki davranışlarımızın zorunlu bir sonucu olmayıp, Allah'ın bir lûtfu olduğunu vurgular. Gazali'nin en önemli ahlâk eseri İhyâu-Ulumid'din olup bu eserin III. Cildi özellikle ahlâki reziletlerden, IV. Cildi ise tamamen ahlâki ve tasavvufi erdemlerden bahseder.

Görülüyor ki, İslâm filozofları, ahlâk konusunda fikirlerini ortaya koymuşlar ve temel ahlâk ilkelerinin insan ve toplum hayatındaki önemine temas edip, gerek ferd gerekse toplumların huzuru, mutluluğu ancak ahlâk ilkelerine riayet etmekle bulabileceklerini vurgulamışlardır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, ahlâk konusu filozofların da ilgi alanına girmiş ve bu konuda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Hepsi gerek bireylerin gerekse devletin devamı ve kemali için ahlâki erdemlerin zorunlu olduğu konusunda birleşmişlerdir. Çünkü ahlâk prensipleri, insan olmanın gereği olan ilkelerdir. Ayrıca Farabi, Kant, Sokrates, Platon, İbn Sina gibi filozoflar, insanların ihtiyaç, arzu ve eğilimlerinden bağımsız bir ahlâkın varlığını kabul etmektedirler. Ahlâki kavramların veya doğruların insanların ruhunda bulunduğu inanmaktadırlar. Bu görüşün doğruluk oranı çok yüksektir. Çünkü

¹¹⁴ M.Gazâli, Kimya'yı Saadet, s.554-610-617.

gerek ilahi dinlerde gerekse milli dinlerde pek çok farklılık olmasına rağmen iş ahlâki konulara gelince büyük bir benzerliğin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bugün hırsızlığın kötü bir davranış şekli olduğu bütün toplumlarca kabul edilmektedir. Ahlâk ve ahlâki konular farklı dinlerden farklı kültürlerden de olsalar insanların, insan olmalarından dolayı uzlaşabilecekleri alanlar olduğu kanaatindeyiz.

II.BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM VE EVRENSELLİK

Bu bölümde, çalışmamızın temel amacı olan Kur'an-ı Kerim'deki ahlâk ilkelerinden insanlığa hitap eden, tüm toplumlara gerekli olan inançlı-inançsız, bilgili-bilgisiz, farklı kültürlerden, insanların ihtiyaç duyduğu ve benimsediği prensipleri tesbite çalışacağız. Daha önce de belirttiğimiz gibi semavi dinler ile beşeri dinlerin ahlâk öğretileri arasında büyük bir benzerlik vardır. İşte biz burada ortak olan, benzerlik arzeden ahlâki kuralları inceleyeceğiz.

Canlılar içerisinde ahlâken değerlendirilmeye tabi tutulan tek varlık insandır. Çünkü insan canlılar içerisinde aklı ve iradesi ile hareket eden yegane varlıktır¹. İradeli hareket etmek demek düşünüp taşındıktan sonra seçenekler karşısında seçim yapabilmek ve ona göre davranabilmektir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir. Niçin sadece insan ahlâkı bir değerlendirmeye tabi tutuluyor? Ahlâk, niçin sadece insanlar için söz konusudur? Bu soruların cevabı insan tabiatında var olan şu özellikler düşünülünce kendiliğinden ortaya çıkar. İnsan akıl sahibi, egoist, hür ve sosyal bir varlıktır. Bu dört özellik ahlâkın insanlar için ne derece gerekli ve önemli olduğunu en güzel şekilde izah eder².

Hür bir varlık olması yanında benlik-ego duygusuna da sahip olan insan, bazen bu hürriyetini başka insanlara zarar verebilecek şekilde kullanabilir. Bunun içinde ahlâk, din, hukuk gibi disiplinler, yaptıkları düzenlemelerle bu hürriyetin sınırlarını belirlemişlerdir. Bu anlamda ayıp, günah, yasak kavramları insan hürriyetinin sınır

¹ Hüseyin Atay, Kur'an'a Göre İslâm'ın Temel Kuralları, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1991, s.1; R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, Ankara, TDV Yayınları, 1995, s.2.

² R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, a.g.e., s.3.

taşlarıdır³. Ahlâk, din, hukuk gibi disiplinlerin yapmış oldukları bu düzenleme sayesinde toplumsal bir varlık olan insanoğlunun bir arada huzur içinde yaşaması mümkün olabilir.

Allah ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'den beri pek çok peygamber göndermiştir. Hz. Muhammed'den önce gönderilen peygamberler belli bir ırka, bölgeye ve hatta yöreye gönderilmiştir. Allah bu şekilde insanları önce milletler halinde emir ve yasaklarından haberdar etmiş ve onları yavaş yavaş vahiy olgusuna alıştırmıştır. İnsanların renkleri, ırkları, şekilleri ve dilleri farklı da olsa, onlardaki iyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlış ayırt edebilme özelliği ortaktır⁴. Örneğin Allah'ın yasakladığı kötü bir huy ve eylem türü olan hırsızlık ve yalan hem insanların siyah ırkından olanları hem de beyaz ırkından olanları arasında aynı şekilde çirkin görülmüştür. Yine fakir insanlara yardım etmekte siyah ve beyaz ırktan olan bütün insanlar tarafından beğenilen ve övülen bir davranış olmuştur. Buda bize gösteriyor ki, insan yaratılışı gereği evrensel olan kuralları kabul etmeye elverişli olarak yaratılmış bir varlıktır.

Kur'an-ı Kerim, bütün insanlığa gönderilen evrensel bir kitaptır. Kur'an ahlâkının temel kuralları diğer dinlerin ahlak ilkeleri ile benzerlik arzeden ve bu kaideleri bünyesinde bulunduran evrensel prensiplerdir⁵. Burada şöyle bir düşünce akla gelebilir. Kur'an'ın bütün insanlara gönderilmiş olması onun ahlâki ilkelerinin de evrensel olduğu anlamına gelmez. Onun ahlâki prensipleri ancak ona inananlar için bir anlam ifade eder diye düşünülebilir. Fakat çalışmamızın ileri bölümlerinde göreceğimiz gibi onda yer alan ahlâki ilkeler Tevrat ve

³ R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, a.g.e., s.3.

⁴ M. Fatih Kesler, Kur'an-ı Kerim'in Evrenselliği, İstanbul, Esra Yayınları, 1996, s.124.

⁵ O.Pazarlı, İslâm'da Ahlâk, s.63.

İncil'in, Zebur'un ve hatta beşeri dinlerin ahlâk öğretilerinin temelini oluşturmaktadır. Bir de şuna dikkat edilmelidir ki, Kur'an'ın muhatabı akıl ve irade sahibi tüm insanlıktır; hitabı, öğütleri, çağrısı bütün insanları kapsamaktadır. Bu ahlâki ilkelerin çoğu bir dinle mezheple, herhangi bir inanç çeşidiyle alakası olmayan insanların bile hayır diyemeyeceği yani insanlığımız, doğamız gereği kabullendiğimiz prensiplerdir. Kur'an'daki ahlâk ilkeleri bütün insanlığı kapsadığı gibi insanın kendisine ve başkalarına, zenginlere ve fakirlere, dosta ve düşmana da uygulanır. Burada yer vereceğimiz ayetlerden de anlaşılacağı gibi muhatap tüm insanlıktır. "Ey insanlar, ben hepiniz için Allah'ın bir elçisiyim"⁶, "İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve inananlara Rableri katında iyi işlerinin karşılığı olduğunu müjdele! Diye bildirmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi?..."⁷, "(Ey Muhammed!) De ki: Ey insanlar! Rabbinizden size gerçek gelmiştir. Kim doğru yola girerse, kendisi için doğru yola girmiş olur. Kim saparsa, o da kendi zararına sapmış olur"⁸, "(Ey Muhammed!) İnsanları kendilerine azabın geleceği gün ile uyar"⁹, "(Ey Muhammed!) De ki: Ey insanlar! Ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım."¹⁰ Yine "Ey cinler ve insan topluluğu! Size hükümlerimi anlatan ve bugünle karşılaşacağınız uyarısında bulunan elçiler gelmedi mi?"¹¹ ve "Emirlerimiz ebeveynine ve yakınlarına, zenginlere ve fakirlere şamildir."¹² ayetleri bize Kur'an'ın cihanşümul bir kitap olduğunu ve koyduğu kuralların herkesi kapsadığını göstermektedir.

⁶K.Kerim, 7 Araf/158.

⁷K.Kerim, 10 Yunus /2.

⁸K.Kerim, 10 Yunus /108.

⁹K.Kerim, 14 İbrahim/44

¹⁰K.Kerim, 22 Hac /49.

¹¹K.Kerim,6 Enam/130.

¹²K.Kerim, 4 Nisa /135.

Buradan hareketle Kur'an'ın emirlerinin bütün insanlığı ilgilendirdiğini ve Hz. Muhammed'in bu emirleri bütün halka tebliğe memur olduğunu söyleyebiliriz. Yani diğer peygamberler gibi kendi kavmine has bir risalet ve şeriatla değil, herkese yönelik bir mesaj ile hepimize bütün insan ve cinlere gönderildiği açıktır. Kur'an'ın hükümleri sadece özel bir kavmin kurtuluş ve saadetini değil, hepimizin ve dolayısıyla bütün yaratılmışların iyiliği ve faydasını kapsamaktadır¹³.

Burada zikrettiğimiz ayetlerle beraber Kur'an-ı Kerim'in ilahi bir kitap olarak bütün zamanlarda ve mekanlarda insanlığın faydalandığı bir kaynak olması onu evrensel yapan diğer özelliktir. Yine ondaki emir ve yasakların belli insanlara, zaman ve zemine göre değişiklik arzetmemesi ve bu emir ve yasakların bir kısım insanların aleyhine diğer bir kısım insanların lehine olmaması da onun evrensel olduğunu gösteren diğer delillerdendir. Onun Allah tarafından korunmuş olup, önceki vahiylerde var olan doğruları devam ettirerek yanlışları düzeltmesi ve belli bir ırkın menfaatlerini savunmaması da onun cihan şümullüğünü ortaya koyan göstergelerdir¹⁴.

Burada bazı batılı mütefekkirlerin Kur'an hakkındaki görüşlerine de yer vermemizin yararlı olacağı kanaatindeyim. Müsteşrik Sediyo "Kur'an insanlara Hukukullah'ı tanıtmış, mahlukatın Halik'den ne bekleyeceğini, mahlukatın Halik'le münasebetini, en sarîh şekilde öğretmiştir. Kur'an, ahlâk ve felsefenin bütün esasatını cami'dir. Fazilet ve rezilet, hayır ve şer, eşyanın mahiyeti hakikiyesi, hülâsa her mevzu Kur'an'da ifade olunmuştur"¹⁵.

¹³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, Şura Yayınları IV, ts., 65; Ö.Nasuhi Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri, Ankara, Akçağ Yayınları, 1991, II, 1103.

¹⁴ M.F.Kesler, a.g.e.,s.125-127.

¹⁵ Eşref Edib, Kur'an'ın Azamet ve İhtişamı Hakkında Dünya Mütefekkirlerinin Şehadetleri, İstanbul, Sebilürreşad Neşriyatı, 1957, s.10.

Bir başka mütefekkir Marmadok “Kur’an’ın telkin ve Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği esasattan mükemmel bir ahlâk mecellesi vücut bulur”¹⁶.

İngiltere’nin en meşhur siyaset adamlarından Edmond Burk “Kur’an, hükümdarlardan fakirlere kadar herkese gönderilmiştir. İslâm, en makul esaslara dayanan bir dindir, benzerini bir başka yerde bulmağa imkan yoktur”¹⁷.

Bu açıklamalarla Kur’an’ın ve ahlâki prensiplerinin evrensel olduğunu ortaya koyduk. Onun asıl amacı ahlâk güzelliğidir. Kur’an bir kaynaktan doğmakta olup kurallarını akıl ve muhakeme ile güçlendirmektedir. Kur’an ahlâkının temel özelliği “Allah’ın emirlerine uymak, yarattıklarına da şefkat ve sevgi göstermektir”¹⁸.

Kur’an da ahlâk sadece ferdi ve kişisel yönden ele alınmaz. Diğer insanlar ve toplumlarla ilişkiler açısından da ele alınır.

Onun ahlâkı akla uygun ve teşkilatlı bir sistemdir. Ayrıca o, genel çizgileriyle çok orijinal ve geniş bir sentezdir. Çünkü bu ahlâk hem ferdi, hem de sosyal ihtiyaçları karşılar. Bu ahlâk öğretisi, bütün ahlâk sorunlarına cevap veren hayatta karşılaşılan her problemi çözümleyen geniş ve evrensel bir sistemdir. Bir yandan gerekli olan gelenek ve adaletleri koruyarak muhafazakar bir görünüm arz ederken diğer taraftan yenilikçi bir çizgi takip eden Kur’an ahlâkı, akli, rasyonel elemanların yanına mistik görüşleri de ilave eder. Bu genel karakteri ile o, evrensel, uzlaştırıcı, birleştirici rolünü büyük bir başarı ile gerçekleştirir¹⁹.

¹⁶ E.Edib, a.g.e.,s.11.

¹⁷ E.Edib, a.g.e.,s.49.

¹⁸ O.Pazarlı, a.g.e.,s.64-68.

¹⁹ O.Pazarlı, a.g.e.,s.69.

Kur'an da ahlâkın kıvamı mesuliyettir²⁰. İnsanlığın şahsiyeti ahlâki değerlerle sağlanan ruhi muhasebe ve sorumluluk düzeyinde bütünlendikçe yükselir. Ahlâkta mesuliyet şaşmaz ve evrensel bir ölçüdür²¹.

Kur'an, sorumluluğu her türlü dini teklif ve ahlâki erdemlerin mihveri kabul eder. İnsanın kendi istek ve iradesi ile yaptığı iyilik, ahlâki güzellikler kategorisine girer. Yoksa başkalarının, dikte ve telkinleriyle, zorlanarak yapılan iyilikler güzellik değerini temsilden uzaktır. Ameller, suret olarak ne kadar güzel olursa olsun niyetlerin güzelliği ile bağlantılı olmadıkça mükemmel olduğu söylenemez²². Kur'an şahsi mesuliyeti temel ilke olarak almıştır, bunu "Herkesin kazandığı hayır da, yaptığı kötülükte kendi yararınadır."²³ ayetinde açık olarak ortaya koymuştur.

Genel anlamda sorumluluk; "Kişinin kendi eylemlerinin ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi"²⁴, "insanın bilerek ve iradi olarak yaptığı bir işin, bir fiilin sonuçlarını kabul etmesi"²⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Bu tanımlarda sorumluluk hareketten sonra ortaya çıkan bir faktör olarak kabul edilmiştir. Mesuliyet, sadece hareketten sonra insanı karşılayan, onun karşısına çıkan bir hadise olmayıp aksine hareketten önce mevcut olan ve hareketi ortaya koyan bir unsur olmaktadır. İnsan hareketten önce bulunan bu sorumluluğun bilincinde olarak eylemlerini düzenler.

²⁰ M.El-Akkad, a.g.e.,s.46.

²¹ H.Z.Ülken, a.g.e.,s.25; A.Turgut,a.g.e.,s.54; Hüsameddin Erdem, Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk, Konya, 1996, 1. bsk, s.106; Necmettin Tozlu, "Şahsiyet, Sorumluluk ve Görev Bilinci" Felsefe Dünyası, Ankara, TFD Yayınları, 1997, sy.23, s.25-26; M.El-Akkad, a.g.e.,s.46.

²² H.Z.Ülken, a.g.e.,s.25; Afşar Timuçin, "Sorumluluk Nedir?", Felsefe Dünyası, Ankara, TDF Yayınları, 1997, sy.23, s.15; M.El-Akkad, a.g.e.,s.48.

²³ K.Kerim, 2 bakara /286.

²⁴ B.Akarsu, Felsefe Terimler Sözlüğü, s.19 "Sorumluluk md.", M. A. Draz, Kur'an Ahlâkı (Çev. E. Yüksel-Ü. Günay), İstanbul, İz Yayınları, ts.,s.69.

²⁵ S.H.Bolay, Felsefe I-II, İstanbul, Yuva Yayınları, 1994, s.84.

Bu şekilde tanımlanan sorumluluk şuuru, insanı başıboş olan hayvani hayattan kurtaran ve onu kendi duygu ve temayüllerine hakim hale getiren bir şuur olmasından dolayı insana tabiatüstü bir değer katar. Çünkü insan ancak taşıdığı bu sorumluluk duygusu sayesinde aşağı konumdaki tabiatın üstüne çıkar ve “eşref-i mahlukat” mertebesine yükselir.

İnsanın hür ve serbest olarak yaptığı davranışların üzerinde üç farklı otorite hüküm sahibidir; vicdan, içinde yaşadığımız toplum ve Allah. Bu üç farklı otoriteden dolayı da insanın vicdani, içtimai ve dini diye üç tane sorumluluğu vardır. İslâm ahlâkında kabul edilen bu üç türlü sorumluluk haddizatında birbirleriyle iç içedir. Bütün içtimai ve ahlâki sorumluluklar da İslâm ahlâkında dini sorumluluğun kapsamına girer²⁶.

Toplum hayatı da ancak belirli kurallara uymakla sağlıklı yürüyebilir. Toplum düzeni içtimai, iktisadi, siyasi, bedeni, ahlâki ve ruhi ilişkileri kapsar. İşte Kur'an-ı Kerim toplumun düzenini sağlayan ve bu düzenin korunmasını da tedarik edebilecek ahlâki ilkeleri en güzel şekilde sunmuştur. Şimdi burada Kur'an'da zikredilen ve iyi davranışlar (emirler) diye nitelendirebileceğimiz ahlâk ilkelerini inceleyeceğiz. Kötü davranışlar (yasaklar) diye bileceğimiz ahlâki prensipleri ise bir sonraki bölümde sunacağız.

2.1.İYİ DAVRANIŞLAR (EMİRLER)

Ahlâk, sahip olmaktan vazgeçemeyeceğimiz bir haslettir²⁷. Ahlâk tipleri farklı da olsa her cemiyet bir ahlâk tipini benimsemek

²⁶ Ahlâki sorumluluk hakkında daha geniş bilgi için bkz. A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.79-85; M.Çağrı, Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı, s.138-143.

²⁷ Esat Olgunsoy, Geçmişten Günümüze Ahlâk Öğretisi, İstanbul, Bahar Yayınları, 1991, s.21.

zorundadır. Çünkü hiçbir canlı kaide ve kanunsuz yaşayamaz²⁸. Ahlâk hakikatleri ebedidir, ahlâkın asıl istekleri zaman, mekan ve sosyal şartların tesiri altında değildir. Sosyal ve siyasi düzenlerin, gelişme derecelerinin ve hatta inançlarla dini sembollerin büyük çeşitliliği karşısında ahlâki prensipler dünya çapında hayret verici bir benzerlik arz etmektedir²⁹.

Biraz incelendiğinde görürüz ki, ahlâkın ana prensiplerinde büyük bir uyum söz konusudur. Bütün büyük simalar Hz. Muhammad, Hz. İsa, Konfüçyüs, Kant, Yahudi düşünürü Hillel, Thales değişik ifadelerle hep aynı konuya temas etmişlerdir. “Başkalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan sende başkalarına öyle davran”³⁰. Bu altın kural hayatın bütün alanları ile, bütün milletler ve dinler için değiştirilemeyecek mutlak ölçü olmalıdır. Bu benzerlik ahlâkın ve ahlâki prensiplerin evrensel olduğunu gözler önüne sermektedir. Ahlâkın ana prensiplerinde bir uyum, bir benzerlik olduğu aşîkardır: Hakikatı söyle, nefreti bastır, başka insanları kendine eşit gör, kendi hakkını ve başkalarının hakkını müdafaa et, anne-baba ve büyüklere saygılı ol, güçsüzleri ezme, yalan söyleme vb.³¹

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen ahlâk ilkelerinin pek çoğunun diğer toplumlarda da itibar gördüğünü çok rahatlıkla söyleyebiliriz. Şimdi bu ilkeleri ele alalım.

2.1.1.Doğruluk

Kur'an'ın ahlâki öğretilerinden biri olan doğruluk, Kur'an'da ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ahlâki fazilet ölçülerinin başında gelen

²⁸ Henry Bergson; Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı (trc:Mehmet Karasan), İstanbul, M.E. Basımevi, 1967, 3. bsk,s. IV.

²⁹ Ali İzzetbegoviç; Doğu ve Batı Arasında İslâm (Çev. Salih Şaban), İstanbul, Nehir Yayınları, 1994, s.184.

³⁰ İncil,Matta, 7/2, Luka, 6/31; H.Küng- K.J. Kuschel, a.g.e.,s.6.

³¹ A.İzzetbegoviç; a.g.e.,s.185.

doğruluk; “açık olma, kendini açık olarak ortaya koyma durumu”³², düşüncenin gerçekte uyuşması, kendi kendisiyle uyum içinde olması, çelişik olmaması”³³ gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Doğruluk öyle bir fazilettir ki, bunun içinde bütün diğer ahlâki değerler bulunmaktadır.

Buradan hareketle düşüncenin kendi kendisiyle uyum içinde olması, yargı ve önermelerin gerçekte uygunluk arzedecek kadar açık olması durumuna doğruluk denir, diyebiliriz.

Ahlâki prensiplerden bahsederken ihmal edemeyeceğimiz bir ilke olan doğruluk; insanın içi ile dışının, özü ile sözünün bir olması demektir³⁴. Herkesin bulunduğu yerde din, kanun ve konmuş nizamların gösterdiği yola gitmesi ve kendi cinsinin hukukunu muhafaza etmesi³⁵ demek olan doğruluk, bütün hizmetler ve her çeşit alışveriş ve muamelelerde tükenmez bir sermayedir

Gerek dini açıdan gerekse ahlâki açıdan doğruluğun değeri büyüktür. Çünkü o, insanın her türlü davranış ve eylemleriyle ilgilidir. İyi bir insan ticarete, verdiği söze bağlı kalmakta, şahitlikte, komşularla ilişkilerinde, devlet görevlerinde ve kendisine emanet edilen her işte doğru olmalıdır³⁶. Kur'an'ı Kerimde Allah “Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?”³⁷ buyurmaktadır. Bu ayetten anlamaktayız ki doğruluk Rabbani sıfatların en büyüklerindendir. Doğruluk nerede olursa olsun kurtuluş vesilesidir. Doğruluk Rabbani sıfat olmakla beraber bütün

³² B.Akarsu , Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.58, “Doğruluk” md.

³³ B.Akarsu , Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.58, “Doğruluk” md.; A.Cevizci, a.g.e.,s.160, “Doğruluk” md.

³⁴ O.Pazarlı, a.g.e.,s.83; R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.50; H.Erdem, a.g.e.,s.147.

³⁵ A.Turgut, a.g.e, s.83, H.Erdem, a.g.e.,s.147.

³⁶ İ.A.Çubukçu, İslâmda Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.55

³⁷ K.Kerim, 4Nisa/87.

peygamberler için de zorunlu olan bir sıfattır. Demek ki doğruluk sıfatıyla muttasıf olan kişiler, Rabbani bir özellik ile süslenmişlerdir.

Yalnız doğruluk, hayatımızın her alanına yansımalıdır. Yani ticaret yaparken de, söz verdiğimizde de, şahitlik yaptığımızda da karar verdiğimizde de hep doğru olmalıyız. İnsan konuştuğu zaman doğru konuşmalıdır. Doğru söylemek büyük bir haslettir. İnsanın bildiği, inandığı gibi dosdoğru söylemesine “sıdk” denir³⁸. Doğru sözlü olmanın toplumsal ve medeni hayatın üzerinde önemli etkisi vardır. Doğruluk sözde, düşüncede ve davranışta gerçekleşir. Doğru kimseler yalana ve zanna itibar etmezler. Çünkü yalan reziletlerin en kötüsüdür. Doğruluk eminlik demektir. Allah’a karşı doğruluk, O’nun iradesine uygun şekilde davranmaktır. Halka karşı doğruluk ise; doğru konuşmak, doğruları sevmek, doğrulukla davranmaktır³⁹.

Doğruluk, insan olmanın gerektirdiği bir yaşantı halidir. Bizler herhangi bir fayda ve çıkardan değil insan olduğumuz için doğru olmalıyız. Bunun içinde daha küçüklükten itibaren kendimizi doğru davranmaya ve doğru söylemeye alıştırmamız gerekir.

Bireylerinde doğru söyleme hasleti olmayan aile arasında uyum ve huzurun tesisi mümkün olmadığı gibi bu meziyeti kaybetmiş bir memleket sakinleri arasında da kardeşlik ve barışın devamını sağlamak mümkün olamaz. Bu vasıftan yoksun bulunan bir insan topluluğu içinde yalancılığın meydana getireceği huzursuzluk, iftira ve düşmanlıkların, ayrılık ve nifakın, o milleti ne acı akibetlere sürükleyeceğini görebilmek için biraz düşünmek yeterlidir. Böyle bir aile ve insan topluluğu ile ne düzenli bir sosyal hayat kurulabilir, ne de olgun bir medeniyet ortaya çıkar. Bunun içindir ki, bütün dinler

³⁸ İ.A.Çubukçu, İslâmda Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi, s.72; O.Pazarlı, a.g.e.,s.256; A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.176.

³⁹ Hamid el-Muslih, Kavimleri Helak Eden Günahlar (Çev: İsmail Kaya), Uysal Kitabevi, 1992, s.312.

doğru söylemeyi emretmiş, yalan söylemeyi yasaklamıştır⁴⁰. Peygamberimiz “Yalancılığın münafıklık alametlerinden biri olduğunu”⁴¹ vurgulayarak İslâm’ın doğruluk ve yalancılık olayına bakışını özetlemiştir.

“Doğrularla beraber olun”⁴² ayeti doğruları örnek alınmaya değer olarak göstermiştir. Çünkü doğru kişi konuşunca doğru söyler. İş hayatında vazifesini yaparken ve başkalarıyla ilişkilerinde yalan söylemez, hile yapmaz; kimseyi aldatmaz. Görülüyor ki; doğruluk hem insanın kişisel hayatında hem de toplumsal yaşayışında geniş etkisi olan ahlâki bir fazilettir. Doğru daima güzel, daima adaletli ve her yerde muteberdir. Doğru olmayan ise daima çirkin ve iğrençtir, zararlıdır. Ahlâki yaşayışın ve ahlâki vasıfların tümünün kendisinde toplandığı bir ruh hali⁴³ olan doğruluk, bir nurdur, insanı daima aydınlatan bir ışıktır.

Kur’an-ı Kerim sözde olduğu gibi hareketlerde de doğruluğun önemini vurgulamak için “Emrolunduğun gibi dosdoğru hareket et”⁴⁴ buyurmaktadır.

Bu ayette peygambere ve kendisiyle beraber tevbe ederek hak yola girenlere doğru olmaları, haksızlık edenlere eğilim duymamaları onların davranışlarına heves etmemeleri emredilmektedir. Hakka varmak için doğruluktan başka yol olmadığı gibi her hususta tam anlamıyla doğruluk kadar yüksek bir makamda yoktur. Herhangi bir gayeye kavuşmanın en kısa yolu doğruluktur⁴⁵.

⁴⁰ A.Turgut, a.g.e.,s.83; Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.177.

⁴¹ M.Nevevi, a.g.e, II, 124.

⁴² K.Kerim, 9 Tevbe/119.

⁴³ İ.A.Çubukçu, İslâmda Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.55; A.Turgut, a.g.e.,s.83; Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.177.

⁴⁴ K.Kerim, 11 Hud /112.

⁴⁵ H.Bergson, a.g.e.,s.80; M.Yazır,a.g.e., IV, 449-450.

Doğruluk, vazifede başarıya ulaşmanın temel şartlarından biridir. Kur'an-ı Kerim doğru olanlara hem dünyada hem de ahirette nimetler verileceğini ifade etmektedir. Allah Kur'an-ı Kerim'de "Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra da dosdoğru olanlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir. İşte onlar cennetliklerdir. İşlediklerine karşılık orada kalacaklardır"⁴⁶. Görüldüğü gibi doğruluğun sonunda cennet gibi bir ödül vardır. Peygamberimiz (SAV) "Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk iyiliğe götürür. İyilikte şüphesiz cennete iletir. İnsan doğru oldukça ve doğruluğu araştırdıkça Allah katında doğru olarak yazılır"⁴⁷ buyurarak bu evrensel ilkenin ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Yine Peygamberimiz doyurucu nasihat isteyen birisine "Allah'a inandım de, sonrada dosdoğru ol" diyerek doğruluğun Allah'a imandan sonra gerçekleştirmemiz gereken ilk dini ve ahlâki görevimiz olduğunu ortaya koymuştur.

Kur'an-ı Kerim her durumda doğruluğa sarılmayı, her türlü kararda onu aramayı ve ona dönmeyi temel kural olarak kabul etmiştir. Doğruluğun alışkanlık haline getirilebilmesi içinde yalan, şüphe ve zandan uzak durmayı önermiştir⁴⁸.

Doğruluk, güzel ahlâk sahibi olan insanın ayırt edici bir özelliğidir. Mevlana'nın ifadesiyle doğruluk, insanın ya olduğu gibi görünmesi ya da görüldüğü gibi olması halidir. Sözleriyle davranışları arasında uyum olmayan, insanlar Kur'an-ı Kerim'de şöylece uyarılmışlardır: "Ey iman edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında çok büyük bir günahdır."⁴⁹ Kur'an'ın ifade ettiği husus bugün istisnasız bütün

⁴⁶ K.Kerim, 46 Ahkaf/13-14.

⁴⁷ El-Müslim-Sahih, Birr-105; El-Buhari-Sahih Edeb-69.

⁴⁸ A.Turgut, a.g.e.,s.83.

⁴⁹ K.Kerim, 61Saf/2-3

toplumlarda, çirkin görülmekte hoş karşılanmamaktadır. Çünkü inançlı-inançsız zengin-fakir, bilgili-bilgisiz, hangi kültür ve ırktan olursa olsun bütün insanlar kendilerine verilen sözün, yapacağız diye taahhüt edilen şeyin yerine getirilmesini isterler.

İnsanlar bir işi yapacağız deyip de yapmadıkları zaman inançları renkleri, ırkları farklıda olsa tüm insanların tepkisini çekerler. Bu da bize göstermektedir ki, doğruluk insanlık gereği olan bir ahlâki prensiptir.

Kur'an-ı Kerim akl-ı selim sahibi herkesi doğruluğa davet eder. Çünkü her cemiyette doğru insanın alını açık, sözü makbul ve geçerlidir. Herkes görünüşte doğru görünmeye çalışır. Hiç şüphesiz insanın görüntüsü değil nasıl olduğu önemlidir. İnsanların gerçekten doğru olup olmadıkları ise daha çok ticari ilişkilerde ortaya çıkar. Bütün hayatımızda olduğu gibi ticari hayatta da doğruluktan ayrılmamalıyız. Ölçü ve tartı konusunda doğruluktan ayrılanları Allah şöyle uyarmaktadır. “Vay o eksik ölçen, yanlış tartanların haline; başkalarından alırken dolu dolu alırlar da, başkalarına verirken ve tartarken aldatırlar. Acaba bunlar; büyük bir günü, yaratan Allah'ın huzuruna çıkarılacakları günü hiç akıllarına getirmezler mi?”⁵⁰

Kur'an-ı Kerim'in bu ayetleri de göstermektedir ki doğruluk dinin tavsiye ettiği hayati öneme sahip bir ahlâki vazifedir. Bütün insanlar alışverişinde ve bütün muamelelerinde doğruluktan ayrılmamakla mükelleftir⁵¹.

Doğru insan başkalarına güven verir. Bugün çok iyi bir şekilde şahit olmaktadır ki, her kesimden, her kültürden, her dinden, her ırktan insanlar işlerini öncelikle dürüst, güvenilir, doğru kişilere

⁵⁰ K.Kerim, 83 Mutaaffin / 1-6.

⁵¹ Ö.N.Bilmen, a.g.e., VIII, 3988; M.Yazır, a.g.e., VIII, 314-315.

yaptırmak istemektedir. Dünyanın hiçbir yerinde insanlar doğru şahsı, kuruluşu bırakıp, güven vermeyen kuruluş ve kişilerle iş yapmazlar.

Felsefe Tarihine baktığımızda Sokrates, Platon, Stoalılar da doğruluk ilkesinin altını çizmişlerdir. Çünkü Sokrates'e 'göre ancak doğru bilgi insanı doğru eyleme götürebilir. Doğru davranabilmek için doğru düşünmek gerekir⁵².

Platon da dürüstlük ve doğruluğun temel erdem olduğunu ifade eder ve şöyle der: Dürüst ve onurlu kişiler emanete hıyanet etmez, hırsızlık yapmaz, kutsal bir şeye karşı saygısızlık etmez, arkadaşlarını aldatmaz ülkesine ihanet etmez. Doğruluk en yüce erdemdir⁵³.

Doğru yaşayan, doğruluktan ayrılmayan insanlar her çeşit düşünceye sahip insanlar tarafından takdir edilmiştir. Fransa'nın Lyon şehri belediye başkanı esnafın ekmek fiyatlarını artırmalarına izin vermeyince fırıncılardan kurulu bir heyet kendisini ziyaret eder ve fiyatların artırılmasını isterler. Dönerken de masanın üzerine iki yüz altın bırakırlar. Başkan ertesi gün fırıncılara şu cevabı gönderir. Ekmek fiyatlarının artırılmasına izin vermiyorum. Bıraktığınız iki yüz altını da şehrin hastahanesine verdim. Hastalar adına teşekkür ederim⁵⁴. İşte dürüst davranınca, doğru olunca herkes tarafından takdir edilir ve seviliriz, insanların güvenini kazanırız. Bugün insanlığın güvenilir, doğru, özü sözü bir, olduğu gibi görünen ve görüldüğü gibi olan şahsiyetlere ihtiyacı vardır.

Kısaca ifade etmek gerekirse bütün insanların kabul edip onayladığı bir ahlâki prensib olan doğruluk, insanın sözleriyle eylemleri arasındaki uyumun adıdır⁵⁵. Doğruluk insanı dünya ve ahiret

⁵² A.Weber, a.g.e., s.43; İ.A.Çubukçu, Ahlâk Tarihinde Görüşler, s.72; F.Thilly, a.g.e., I, s.92; M.Gökberk, a.g.e.,s.50.

⁵³ F.Thilly, a.g.e., I, 113; M.Gökberk, a.g.e.,s.67.

⁵⁴ O.Pazarlı, a.g.e.,s.256.

⁵⁵ R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.50.

saadetine ulaştırabilecek temel evrensel yasalardandır. Her alanda olduğu gibi karşılıklı ilişkilerde de doğruluk prensibine uymak şarttır. Ancak bu şekilde insanlar mutluluğu yakalayabileceklerdir. Zira Kur'an bunu net bir şekilde ortaya koymuştur. "Doğrulara ve doğru yolda olanlara korku ve keder olmadığı gibi onlara hem dünyada hem de ahirette dostlar ve hoşlanacakları nimetler vardır"⁵⁶.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki, doğruluk, hem düşünce hem söz hem de eylemde olmalıdır⁵⁷. İnsan her işte doğru söylemeli, doğru olanı bildirmeli, kendi zararına yahut yakınları aleyhine bile olsa doğruyu söyleye bilmelidir. Bu temel kaidenin verdiği güven duygusu toplum bireyleri arasındaki dayanışmanın kaybolmasını önler. İnsanı içsel huzursuzluktan kurtaran bu ahlâki erdem için peygamberimiz "Bil ki, doğruluk sükûnet (içsel huzur), yalan ise şüphe ve tereddüt verir"⁵⁸. Doğruluk aynı zamanda diğer ahlâki erdemlerin yolunu açan, insanı ahlâki değerlere sahip çıkmaya sevk eden anahtar bir karakterdir. İslâm Peygamberinin "Doğruluk iyiliğe götürür"⁵⁹ hadisi bunu en güzel şekilde izah eder. Demek ki, doğruluk, bütün kavimlerce bir fazilet olarak kabul edilir, çünkü o, en yaygın insani erdemdir⁶⁰. Bu da doğruluk prensibinin evrenselliğini en güzel şekilde ortaya koymaktadır.

Tevrat'ta yer alan "uzunluk, tartı, miktar ölçülerinde haksızlık etmeyeceksiniz."⁶¹, "komşuna karşı yalan şahadet etmiyeceksin"⁶²

⁵⁶ K.Kerim, 46 Ahkaf/13; 41 Fussilet/30-32

⁵⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, Kur'an'da Ahlâk Psikolojisi, İstanbul, Yalnızkurt Yayınları, 1997, 1. bsk, s.76.

⁵⁸ M.Tirmizi, Sünen-Kıyame, 60.

⁵⁹ M.Nevevi, a.g.e., III., 123.

⁶⁰ Toshihiko İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar (Çev. Selahattin Ayaz), İstanbul, Pınar Yayınları, ts., 3. bsk., s.140.

⁶¹ Tevrat, Levililer, XII, 35.

⁶² Tevrat, Çıkış, 20-16

ve”yalan şeyden uzak ol”⁶³ ifadeleri insanları doğruluğa çağırmakta ve onu teşvik etmektedir.

Yine Budizmde⁶⁴, Caynizm’de⁶⁵, Eski Türklerde⁶⁶, İncil’de⁶⁷, Konfüçyüsçülük’te⁶⁸ hep aynı temel ilkeye çağrı yapılmıştır. Dolayısıyla bütün milli ve semavi dinlerde doğruluk insanlara emir ve tavsiye edilmiştir. Görüldüğü gibi Kur’an’da da yer alan bu ilke bütün toplumlara emredilmiştir. Çünkü doğruluk, her türlü saadetin kaynağı ve bütün kemalin temelidir.Çeşitli dinlerden doğrulukla ilgili verdiğimiz örnek cümlelerde de görüldüğü gibi, doğruluk insanların benimsemesi ve hayatına uygulaması gereken bir erdemdir.Mevcut dinlerin insanlardan isteği bu doğrultudadır.Yukarıdaki örnek ifadelerde görüldüğü gibi çeşitli dinlerin konu hakkındaki verileri Kur’an’ın konu hakkındaki görüşleriyle uygunluk arz etmektedir.

Burada doğrulukla iç içe olan adalet,emanete riayet ve ahde vefa’yı doğruluk çerçevesinde inceleyeceğiz.

2.1.1.1.Adalet

Toplumsal ilişkilerde önemli öğelerden biri olan adalet doğrunun, hakkın korunması, doğru olmanın öz belirtisidir. Herkese hakkını tam olarak vermektir⁶⁹. O, iyilik, doğruluk, hak, hukuk, ve eşitlik gibi ahlâki değer yargılarının hepsini kapsamaktadır. Bu nedenle eski Yunan düşünürü Eflatun adaleti, bireysel ve toplumsal yaşantının temel kuralı, bireylerin ve halk gruplarının davranışlarını

⁶³ Tevrat, Çıkış, XXIII-7

⁶⁴ A.H.Ö.Budda, a.g.e., I, 303; A.Kahraman,a.g.e.,s.102-103.

⁶⁵ Ö.R.Doğrul,a.g.e.,s.80; A.Kahraman,a.g.e.,s.99.

⁶⁶ G.Tümer- A.Küçük, a.g.e.,s.85.

⁶⁷ İncil, Matta V.33-34.

⁶⁸ G.Tümer- A.Küçük, a.g.e.,s.65-66.

⁶⁹ A.Turgut, a.g.e.,s.151. B.Akarsu , Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.17 “Adalet” md.; A.Cevizci, a.g.e.,s.11, “Adalet” md.

düzenleyen en yüksek erdem diye tanımlıyor. Aristo'da bu kavramı genel erdem veya ideal erdem diye daha da genişletmiştir⁷⁰.

Bir toplumda değerlerin, ilkelerin, erdemlerin cisimleşmiş, somutlaşmış ve hayata geçirilmiş olması durumu olan adalât, herkesin hak ettiği ödül ya da ceza ile karşılaşması durumu demektir. O bir kimsenin haklarıyla başkalarının hakları arasında bir uyumun bulunması hali, hak ve hukuka uygun olma durumu,devletin farklı,hatta karşı çıkarları olan insanlar arasında hakka uygun bir denge oluşturması durumu olarak anlaşılır⁷¹.

Adalet, temel hak ve görevler ile toplumsal işbirliğinin getirdiği kazanımlarla sorumlulukların uygun biçimde paylaştırılması için ihtiyaç duyulan bir ilkedir⁷².

Platon'a göre sosyal ahlâkın bu temel ilkesi herkesin kendine düşen ödevi gerçekleştirmesi demektir. Onun asıl önemi ise öteki erdemlerin devlet çerçevesinde gerçekleşip yaşamasına olanak sağlamasıdır. Aristoteles'e göre ise topluluk hayatının temel erdemi olan adalet, haksızlık yapmak ile haksızlığa katlanmanın arasında bulunan doğru ortadır⁷³.

İnsanlık için böylesine önemli olan bu kavram ile ilgili Kur'an'ı anlayış, insanlar arası ilişkilerde huzur ve güveni sağlamaktır. Bu da adaletin sözde, kararda, işte, şahitlikte ve karşılıklı ilişkilerde bütünüyle uygulanmasına bağlıdır⁷⁴.

Kur'an-ı Kerim adaleti "adl, kast ve mizan" sözcükleri ile ifadelendirerek uygulanması gereken ahlâki bir davranış olarak

⁷⁰ Adil İzveren, Toplumsal Törebilim (Sosyal Ahlâk), Ankara, AİTBA Yayınları, 1980,s.109-110;A.Weber,a.g.e.,s.64;M.Gökberk,a.g.e.,s.88-89.

⁷¹ A.Cevizci, a.g.e.,s.11, "Adalet" md.

⁷² Steven Lukes, Marksizm ve Ahlâk (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, 1998, 1. bsk, s.86.

⁷³ F.Thilly, a.g.e.,s.136; M.Gökberk,a.g.e.,s.67-88-89.

⁷⁴ A.Turgut, a.g.e.,s.152.

emreder⁷⁵. Çünkü bu kavram günümüzün sorunlarının çözümünde ve toplumsal dengesizliklerin ortadan kaldırılmasında çok önemli etkinliği olan bir öğedir⁷⁶.

Bir kimsenin beşeri ilişkilerde gözetmesi gereken evrensel ilkelerden olan adalet, Kur'an'ın üzerinde önemle durduğu değerlerdendir. Kur'an, sözde, hükümde, karşılıklı ilişkilerde, ailede ve toplumda, adaleti gözetmemizi emretmektedir. Birçok ayette bu ahlâki prensibe vurgu yapılmıştır.

“De ki: Rabbim bana adaleti emretti”⁷⁷, “Allah, adaletle davranmayı, iyilik yapmayı ve akrabaya bakmayı emreder”⁷⁸, “İnananlardan iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını düzeltin. Eğer biri diğeri üzerine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar saldıranlarla savaşın; eğer dönerlerse aralarını adaletle bulun. Adil davranın; Allah adil davrananları sever”⁷⁹. Bu ayetler bize gösteriyor ki; Allah, adaleti yani orta yolu emretmektedir. Biz insanlar her türlü aşırılıktan sakınıp orta yolda ve ölçülü olarak hareket etmeliyiz.

İnsanlar için bir ideal olan bu kaide, faziletlerin en şerefli ve hasletlerin en yücesidir. O zulüm ve tikanıklığın zıddı olup, toplumlardaki dirlik ve düzeni sağlayan temel unsurdur. Aynı şekilde cemiyetlerin dirlik ve düzeninin devamı da yine adaletle mümkündür. Bunun için de bu temel kuralı her din, her mezhep ve felsefi okul savunmaktadır⁸⁰.

⁷⁵ K.Kerim, 16 Nahl/90; 57 Hadid /25.

⁷⁶ A.İzveren, a.g.e., s.111-112.

⁷⁷ K.Kerim, 7 Araf /29.

⁷⁸ K.Kerim, 16 en-Nahl/90.

⁷⁹ K.Kerim, 49 Hucurat /9.

⁸⁰ İ.A.Çubukçu, Mezhepler-Ahlâk ve İslâm Felsefesi ile İlgili Makaleler, Ankara, AÜİF Yayınları, 1984, 2.bsk, s.78; H.Erdem, a.g.e., s.249.

Adalet eşitlikten ibarettir. Sosyal bir varlık olan insan toplum halinde yaşamak zorundadır. Toplum hayatında ise zorbalık, hak yemek, zulmetmek gibi birtakım olaylar söz konusu olmaktadır. Her nefis istediği ve menfaat gördüğü şeyi elde etmek isteyecek; diğer nefislerde buna yönelince aralarında bir çatışma söz konusu olacaktır. Baskı ve haksız bir yolla başkasının hakkını almaya çalışanlar olacaktır. Bu durumda adil bir hakim, adil bir irade lazımdır ki, haksızlığı önleyip, üzüntüleri dindirsin. Her iki tarafa hakkını vererek yanlışlığı ve zulmü gidersin⁸¹. Kur'an-ı Kerim bu gibi durumlara imkan vermemek için "Allah, adaletle davranmayı, iyilik yapmayı ve akrabaya bakmayı emreder. Çirkin işleri, kötülüğü ve azgınlığı yasaklar. Düşünesiniz diye Allah size öğüt veriyor"⁸² buyurmaktadır.

Bu ayette dünya ve ahiretin düzenini sağlayan üç güzel şey emredilmekte, düzeni bozan üç çirkin şey de yasaklanmaktadır. Bu üç güzel şeyden en önemlisi şüphesiz ki adalettir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, herşeyi ait olduğu yere koymak, her hususta ölçülü hareket etmek, hakkı yerine getirmek⁸³ demek olan adalet, zulmün ve haksızlığın karşıtıdır. Adalet, bir düzenleme, bir denkleştirme.

Bunun için adalet ve adalet kurallarına ölçü (mizan)da denilir. Kainatın düzeni olan adalet, yapılan iş ve ibadetlerde esas alınması gereken ahlâki bir erdemdir⁸⁴.

Adalet, ahlâkın en üstünü ve vazifelerin en mükemmeli olup, insanın hem dünyada hem de ahiret de mutlu olabilmesinin temel sebebidir. İnsanlık ve medeniyetin esasıdır. Çünkü yeryüzünden adalet

⁸¹ Kınalızade Ali Efendi, Ahlâk-ı Alâ-i, Tercüman-1001 Temel Eser 30, s.137-138.

⁸² K.Kerim, Nahl/90.

⁸³ Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988, V, .135; M.Yazır, a.g.e., V, .88-89; Ö.N.Bilmen, a.g.e., IV, .1814

⁸⁴ M.Yazır, a.g.e., V, .88-89.

kalkınca bir kaos meydana gelir⁸⁵. Yukarıda da değindiğimiz gibi sadece İslâm düşünürleri değil, daha başka filozoflar da ahlâk felsefelerinde adaletin önemine işaret etmişlerdir. Adaletsizliğin hüküm sürdüğü toplumlarda her zaman huzursuzluk ve kâos var ola gelmiştir. Tıpkı adaletsiz davranan bir kimsede ruhi bir dengesizliğin var olduğu gibi.

Adaletin temeli hak ve vazifedir. Başkalarının haklarına saygı, bizim vazifemizdir. Başkalarının vazifesi ise bizim haklarımıza hürmet etmektir. Cemiyetin temeli adalettir, o olmayınca cemiyette ne huzur kalır ne saadet, ne de mutluluk. Cemiyetteki adaletsizlik, o cemiyetin ahlâkını bozar, ona riayet ise toplumun ahlâkını yükseltir. Zira o, sosyal yapının dengede durmasını sağlayan bir müessesedir⁸⁶.

Allah Kur'an'ı Kerimde "Ey inananlar! Allah için adaleti ayakta tutan gözcüler olun. Bir topluluğa olan kırgınlığınız size adaletsizlik suçunu işletmesin. Adaletli olun, bu (Allahtan) sakınmaya daha yakındır. Allah'tan sakının. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."⁸⁷ Bu ayet tek bir Allah'a imanı öngören dinin ahlâki gayesini ve sosyal hikmetini anlatır. Burada amaç şudur: adalet ve hukuku gözetmek, kendisi ve sevdiği yakınları aleyhinde bile olsa hakkı söylemek ve adaleti yerine getirmektir. Yine aynı şekilde düşmanlık ve nefret durumlarında adaleti gözetmek, düşmanın lehinde bile olsa hak ve adalete yapışmak ve tatbik etmektir. Allah (c.c) her zaman adalet örnekleri olarak hakkı uygulamamızı istiyor. Bütün insanların adaleti uygulamada, yerine getirme de örnek alınması gereken fertler olması gerektiğini vurguluyor. Bu ayeti celilede adalete öylesine vurgu yapıyor ki, bizim bir millete, bir topluluğa olan kırgınlığımızın,

⁸⁵ R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.49; H.Erdem, a.g.e., s.250.

⁸⁶ İ.A.Çubukçu, İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi, s.43-44; A.Turgut, a.g.e., s.154.

⁸⁷ K. Kerim, 5 Maide / 8.

düşmanlığımızın veya bir milletin bize olan düşmanlığı ve nefretinin bizi adaletsizliğe, adaleti terketmeye yönlendirmemesi gerekir. Yani kızgın ve kırgın olsanız bile adaletten ayrılmayın buyuruyor. Bu kızgınlığın bizim diğer gruba karşı haddi aşan davranışlarda bulunmamızı meşrulaştırmayacağını belirtiyor⁸⁸.

Yine Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah müslümanlara zarar vermeyen, onları rahatsız etmeyen kimselere karşı iyilik yapmamızı ve onlara adil davranmamızı⁸⁹ emretmektedir. Çünkü Allah kime karşı olursa olsun adaletli davrananları sever⁹⁰. Demek ki yüce Allah adaleti sadece inananlar, müslümanlar, ehli kitap için değil tüm insanlık için emretmekte ve uygulanmasını istemektedir.

Adalet, hem bireysel, hem de toplumsal ilişkilerde uymamız gereken bir prensiptir. Gerek ferdin gerekse cemiyetin huzuru adaletin sağlanmasına bağlıdır. Bir toplumda işler gerektiği gibi yapılmaz ve hak edenin hakkı hem ödül hem de ceza olarak verilmez ise o toplumda düzenden bahsedilemez. Bir cemiyette adalet yoksa o toplumun fertlerinde güven ve itimat duyguları sarsılır. Bu da toplumsal barışın bozulmasına sebep olur. Çünkü toplumlardaki sosyal barışın dayanağı adalettir⁹¹. Mutluluk ve barış ise bütün insanlığın aradığı bir şeydir. Kur'an-ı Kerim'de adaletle ilgili bir başka ayet ise şöyledir: "Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size

⁸⁸ Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, II, 486; Muhammed Esed, Kur'an Mesajı-Meal-Tefsir (Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 1996, s.198; M.Yazır, a.g.e., III, s.113-114.

⁸⁹ K.Kerim, 60 Mümtehin /8.

⁹⁰ M.Yazır, a.g.e., VII, 266

⁹¹ İ.A.Çubukçu, İslamda Ahlak ve Manevi Vazifeler, Ankara DİB Yayınları, 1974, s.78; R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak, s.48 ; H.Erdem, a.g.e, s.250

bununla çok güzel bir öğüt veriyor. Allah hakkıyla işiten ve hakkıyla yaptıklarınızı görendir”⁹².

Bu ayeti kerimede emanetin ehline verilmesi ve adaletle hükmedilmesi istenmektedir. Yani hem hukuki anlamda hem de başka insanların tavır ve davranışlarını yargılama anlamında hüküm vereceğimiz zaman adaletli davranmamızı istemektedir⁹³.

Adalet mülkün temelidir. Öneminden dolayı Hz. Muhammed (SAV) “idaresi altında olanlara adaletle hükmeden adil kimseler, Allah nezdinde nurdan minberler üzerinde otururlar. Yüksek mevkilere çıkarlar”⁹⁴ Bu hususta iyi-kötü, müslüman-kafir ayrımı yapılmaz. Allah’ın kulları arasında eşit biçimde adalet uygulanır⁹⁵.

Demek ki din ve ırk ayrımı yapmadan insanlar arasında adaleti uygulamak gerekir. Şayet uygulamada insanlar arasında herhangi bir ayırım yapılırsa o zaman adalet gerçekleşmez. Huzursuzluk yayılır, çöküntü başlar. O toplumun varlığı uzun sürmez. Tarih, haksız işler yapmağa başlayan milletlerin ne çabucak yok olduklarına tanıktır.

İslâm peygamberi adaletin önemini vurgulamak için “Kıyamet gününde Allah’ın en çok sevdiği ve kendisinin meclisine en yakın insan, adil devlet başkanıdır. O gün Allah’ın en çok kızdığı ve kendisinin meclisine en uzak insanda zalim devlet başkanıdır.”⁹⁶ buyurmuştur.

Buradan da anlaşıldığı gibi İslâmın adalet anlayışının ferdden topluma doğru genişleyen ve giderek bütün insanlığı kapsayan evrensel bir yapısı vardır. O halde adalet gerek fertler gerekse toplum

⁹² K.Kerim, 4 Nisa/58.

⁹³ M.Esed, a.g.e.,s.150; Yazır, a.g.e, II, 532.

⁹⁴ Muhyiddini Nevevi (Çev.K.Kurslan-H. Hüsnü Erdem) Ankara, 1973, DİBY, II, s.79.

⁹⁵ S.Ateş, Yüce Kur’anın Çağdaş Tefsiri, II, 307-308,531; R.Kılıç,Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.48

⁹⁶ Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, Sünen-Ahkam. 4, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981.

için kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Adaletin var olduğu toplumda fertler daha çok huzurlu olur. Bunun içinde gerek dinler gerekse ünlü filozof ve düşünürler hep adalet prensibine vurgu yapmışlardır. Zengin-fakir, çocuk-yaşlı herkes düşünce bazında adaletten yana görünür. Adaleti düşünmek, savunmak ve konuşmak kolaydır. Ama onu uygulamak zordur. Bunun içinde Kur'an-ı Kerim bizlerden adaletli davranmayı, ondan ayrılmamayı istemektedir. Adaleti uyguladığımız zaman da ödülümüzün büyük olacağını vurgulayarak bizi adaletli olmaya teşvik etmiştir: "Sana karşı yapılmasını istemediğin bir şeyi, sen de başkalarına yapma, kimseye karşı haksızlık etme ve herkese hakkını ver". Bu şekildeki bir adalet anlayışı bizi insan hayatına saldırıdan alıkoyup, onun hürriyetine, vicdanına saygı göstermeye götürür. Bütün insanlık böyle bir düşünceyi benimsediğinde toplum mutluluğu yakalayabilir.

Yüce Allah, Peygambere hitaben "... eğer onların (ehl-i kitabın) aralarında karar verirsen adaletle karar ver. Allah, adil olanları sever."⁹⁷ buyurmaktadır. Bu ayet bize açıkça göstermektedir ki, adalet sadece müminler arasında uyulması gereken bir emir değildir⁹⁸. Yani karar verirken karşıımızdaki insanların kişisel sevgi ve nefretine göre değil, Allah tarafından konulan ahlâki kanunlara göre karar vermeliyiz⁹⁹. Burada da gördüğümüz gibi Kur'an'ın adalet anlayışı tüm insanları kapsayıcı bir yapıdadır.

Toplum için vazgeçilmez bir ilke olan adalet Kur'an'a ilaveten Tevrat'ta da emredilmiştir. Burada da insanların adaletli olmaları istenmiştir. "Hükümde haksızlık etmiyeceksiniz"¹⁰⁰. Şunu çok rahat söyleyebiliriz ki; adalet, insanlık için vazgeçilmez bir ahlâki

⁹⁷ K.Kerim, 5 Maide/42.

⁹⁸ S.Ateş, a.g.e, II, s.531; M.Esed, a.g.e.,s.198; M.Yazır, a.g.e, III, 184.

⁹⁹ M.Esed,a.g.e,s.198.

¹⁰⁰ K.Kerim, Nisa/58, Tevrat, Levililer, XIX, 15, s.119,.

prensiptir. Bu açıklamanın Kur'an'ın, adaletle ilgili olarak ortaya koymaya çalıştığımız görüşlerine uygunluk arzettiği açıkça görülmektedir.

2.1.1.2. Emanete Riayet (Güvenilir Olmak)

Arapça'da güvenmek, korku ve endişeden emin olmak¹⁰¹ manalarına gelen emanet kelimesi hiyanetin karşıt anlamlısı olarak isim şeklinde kullanıldığı gibi güvenilir olmak anlamında da kullanılabilir. Ayrıca emanet, güvenilen bir kimseye koruması için geçici olarak bırakılan şey¹⁰² anlamına da gelir. Yine emanet, insanın güvenilir olması, kendisine herhangi bir şeyin korkusuzca teslim edilip tekrar geri alınabilmesi¹⁰³ demektir. Emanet maddi değeri olan bir mal olabileceği gibi, bir görev ya da sorumluluk da olabilir¹⁰⁴. Muhafaza olunmak maksadı ile insana verilen bir hak olan¹⁰⁵ emanet ahlâki vazifelerdendir.

Kur'an-ı Kerim hem ahlâki bir prensip hem de yapılacak işlerde başarı sebebi olarak "emanet" ve "emanet ehli" kavramları üzerinde durur. Bir insan kendisine verilen emanetlere dikkatle riayet etmeli, kendisine gösterilen güveni boşa çıkarmamalıdır. Güven verme ve güvenilir olma¹⁰⁶ anlamına gelen emanet, Kur'an'ın üzerinde durduğu ahlâki vasıflardandır.

Özellikle günlük hayatın zorunlu kıldığı alışveriş ve ticari ilişkilerde emanete riayet ve alınan eşyayı veya borcu iadenin gerektiği, Kur'an-ı Kerim'de şu ayetle açıkça belirtilmiştir. "Kendisine güvenilen kimse, üzerindeki emaneti, sahibine versin"¹⁰⁷

¹⁰¹ Ali Toksarı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XI, 81 "Emanet" md.

¹⁰² S.Ateş, Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, II, 86; M.Yazır, a.g.e., II, 532.

¹⁰³ S.Ateş, a.g.e., II, 305.

¹⁰⁴ Cavit Yalçın, Kur'an Ahlâkı, İstanbul, Vural Yayıncılık, 1996, s.74.

¹⁰⁵ A.H. Akseki, Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı, s.174; A.H. Akseki, İslâm Dini, Ankara, Nur Yayınları, 1989, 33. bsk, s.250.

¹⁰⁶ A.Turgut, a.g.e., s.162.

¹⁰⁷ K.Kerim, 2 Bakara /283.

Sevgili Peygamberimiz de aynı anlamı ihtiva eden bir hadisinde “Sana emanet verenin emanetini öde, sana hıyanet edene sen hıyanet etme (verdiği emaneti iade et)”¹⁰⁸ buyurarak emanete riayetin önemini dile getirmiştir.

Emanetler, Allah’a itaat ve ibadetlerden başlayarak maddi ve manevi ödevlerin hepsini içine alan genişliğe sahiptir. Emanete riayet etmek, güvenilir insan olmanın ve adil olmanın tabii sonucudur. Kur’an-ı Kerim, koymuş olduğu ahlâk ilkeleriyle insanların ve özellikle de müslümanların her konuda güvenilebilen kişiler olmalarını sağlamak ister. Emanetin, insanlar arasındaki itimadı sağlamada önemi büyüktür¹⁰⁹. Yukarıda ki ayette de sunduğumuz gibi ister maddi, ister manevi olsun, bize verilen emanetleri gereği gibi korumak Kur’an’ın emirlerindendir. Kur’an-ı Kerim bu ahlâki vazifeye sahip olmaya, korumaya teşvik ve rağbet ettiği kadar buna aykırı hallerden de o derece menedip onları yapmaktan alıkoymuştur. Emanet sadece maddi değildir. Bize verilmiş bir para, mal emanet olduğu gibi, Allah’ın emir ve yasakları da emanettir. Vazifeler, özel ve hususi sırlar da birer emanettir. Çünkü bunlar yerli yerinde kullanmak ve aksine hareket etmemek, bizim için ahlâki bir vazifedir. Aksi halde hain sayılırız.

Emanete riayet sağlam bir cemiyetin dayanabileceği, hayıra götürücü en güçlü temellerden birisidir¹¹⁰. Emin, güvenilir bir insan olarak yaşamak ve herkesin güvenini kazanmak, çocuklarımızı da güvenilir kişiler olarak yetiştirmek bizlerin vazifesidir. Gerek Allah’ın gerek insanların emanetine riayet etmek, Allah’a ve insanlara verilen sözde durmak Kur’an’ın altını çizdiği temel prensiplerdendir. Hayatımız, sağlığımız Allah’ın bize emanetidir. Bunları muhafaza

¹⁰⁸ M.Tirmizi, Büyü, 38.

¹⁰⁹ İbrahim Bayraktar, Hz. Peygamber ve Evrensel Hayatı, İstanbul, Şelale Yayınları, 1995, s.55.

¹¹⁰ H.Erdem, a.g.e,s.267.

etmek görevimizdir. İnsanların yanımıza emanet bıraktıkları eşyayı korumak, kimsenin hakkını gizlememek, gördüğümüz olayı gerektiği zaman doğru söylemek, yalan şahitlik yapmamak, hep emanete riayetin gereğidir¹¹¹.

Kur'an-ı Kerim emanetlere riayet edip sözlerini yerine getiren kimselerin sağlam karakterli olduğunu bu kimselere ahirette cennet bahçelerinin ödül olarak verileceğini¹¹² haber vermektedir. "Emanetlerine, verdikleri sözlerine riayet ederler"¹¹³ ayeti işaret etmektedir ki, güvenilir kimseler övülen, değerli kimselerdir.

Kur'an-ı Kerim'in amacı güvenilir, emin insanı yetiştirmektir. Kur'an, devletlerarası ilişkilerden tutunuz da bir toplumun içinde yer alan devlet-halk ilişkilerine, ailede erkek-kadın ilişkilerine, komşulararası münasebetlere ve ekonomik hayattaki oluşumlara kadar her alana güveni yerleştirmek ve bu alanların hepsinde emin insanlara yer vermeyi tavsiye etmiştir¹¹⁴.

Hz. Muhammed (SAV) "Müslüman, insanların elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir."¹¹⁵ buyurmaktadır. Bu hadisi şerifte elinden ve dilinden güvende olmak ifadesine dikkat edilince emanete riayet etmenin ve güvenilir insan olmanın müslümanlığın temel şartı olduğu kolayca anlaşılır. Çünkü emanete riayet etmemek (maddi-manevi) cemiyetin hayatını alt üst edebilecek sonuçlar doğurur. Emanete riayetin olmadığı, güvenin kaybolduğu bir toplumda insanlar psikolojik olarak tedirgin ve gergin olurlar, huzursuz olurlar. Çünkü güvensizlik şüpheyi beraberinde getirir. İnsanlar her türlü

¹¹¹ S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, VI, 86.

¹¹² K.Kerim, 70 Mearic / 32-33.

¹¹³ K.Kerim, 23 Müminun / 8.

¹¹⁴ Bayraktar Bayraklı, "Kur'an'da İnsan Hakları" Din Eğitim Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1998, sy. 5, s.9.

¹¹⁵ El-Müslim, 1. Kitabü'l İman, Bab:14, H.No:41.

muamele sonucu acaba aldatıldım mı? Acaba haksızlığa mı uğratıldım? diye tereddüt etmekten kendilerini alamazlar.

Kur'an, "Kim emanete hıyanet ederse kıyamet gününde hıyanetinin günahıyla birlikte Allah'ın huzuruna gelir."¹¹⁶ buyurarak emanete hıyanetin ehemmiyetine dikkatimizi çekmiştir. Gerek şahsa, gerekse devlete ait olsun bize bırakılan sırlar, mallar, işler, vazifeler birer emanettir. Sırları ifşa etmek devlet malına zarar vermek, onu korumamak, görevinin gereği gibi davranmamak en büyük hainliktir¹¹⁷. Bu manada İslâm Peygamberi "Bir müslümана ihanet eden, zarar veren, hile yapan kişi, bizden değildir."¹¹⁸ Görülüyor ki, emanet emredilirken zıddı olan ihanet yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan "... Bile bile kendi aranızdaki emanetlere de ihanet etmeyin."¹¹⁹ ifadesi emanete ihaneti şiddetle yasaklamış ve çirkin bir eylem olarak kabul etmiştir. İhaneti yasaklayan ayet müslümanlara ihanet etmeyin demiyor, bütün insanları kapsayan bir anlayışla yasaklıyor.

Şimdi bir toplum için son derece önem arzeden, güvenilirliği beraberinde getiren ve insanlar arasındaki itimat duygusunu pekiştiren böylesine güzel bir ahlâki prensibi dili, dini, ırkı, rengi, inancı ne olursa olsun hangi insan topluluğu kabul etmez? Hangi insan topluluğu hain, güvenilmeyen, görevinin gereklerini yerine getirmeyen rüşvetin, yalan şahitliğin, adaletsizliğin başını alıp yürüdüğü bir toplumda yaşamak ister? Hangi insan veya insan topluluğu sırlarının ifşa edilmesini, bıraktığı malın, paranın, eşyanın haince kullanılıp tahrip edilmesini, bedenini, ruhunu rahatsız edici fiillere, sözlere maruz

¹¹⁶ K.Kerim, 3 Ali İmran /161.

¹¹⁷ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.176; A.H.Akseki, İslâm Dini, s.250.

¹¹⁸ El-Müslim 1. Kitâbul-ıman, Bab:43, H.No: 101-102.

¹¹⁹ K.Kerim, 8 Enfal 27.

kalmayı ister? Cevap tabii ki hiçbir insan topluluğu olacaktır. Çünkü emanete riayet edilmesini istemek insan olmanın gereği olan bir ödevdir. Bir dine bağlı olmayan akıl sahibi bir kimse emanetine riayet edilmesini ister, emin ve güvenilir insanlarla hayatını sürdürmek, güvenilir bir ortamda iş kurmak, alışveriş ve ticaret yapmak ister. İşte bütün bunlar bize şunu açık olarak göstermektedir ki; emanete riayet, güvenilir ve emin olmak evrensel bir prensiptir. Bu aynı zamanda her ırktan, kültürden, dinden insanın ihtiyaç duyduğu ve görmek istediği bir ilkedir. Çünkü bir insan için en büyük meziyet “emin, güvenilir bir şahsiyet olmaktır. Bir milletin bireyleri arasında emanete hıyanete kalkarsa, o millet perişan olur, felaket uçurumlarına doğru sürüklenir. Bunun için de İslâm emanete riayet etmeyi iman yoksunluğu ile korkutmaktadır.

2.1.1.3.Sözünde Durma (Ahde Vefa)

Sözünde durma, her dönemde geçerli bir ahlâk ilkesi olarak övülmüş, sözünden dönme ise kötülenmiştir. Kur'an-ı Kerim'in ahd, misak ve nezr kelimeleriyle ifade ettiği sözünde durma ahlâki davranış olarak emredilmiş ve şöyle buyurulmuştur: “Ey inananlar! Allah ve insanlar arasında verdiğiniz söz ve yaptığınız bağlantıları yerine getirin.”¹²⁰ Dikkat edilirse Kur'an-ı Kerim verilen sözün yerine getirilmesinin bir ödev olduğunu hatırlatarak bu sözün yerine getirilmesini emretmektedir. O mükerrer ayetleriyle verilen sözün yerine getirilmesini istemektedir. Sözünde durmamanın cezasını ise peygamberimiz “Düşmanın musallat edilmesi”¹²¹ olarak açıklıyor.

İnsanlıkla yaşıt olan bu ahlâk ilkesi aynı zamanda her kültürden, dinden, inançtan ve milletten insanın değer verdiği bir prensiptir. İslâmdan önce sözde durma, çöldeki en büyük ve en tipik

¹²⁰ K.Kerim, 5 Maide /1.

¹²¹ İ.Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, XVII, 369.

erdemlerden biriydi¹²². Vefa kelimesi Araplar arasında verilen sözün yerine getirilmesine işaret ediyordu. “Sözüne sadık kalan ayıptan kaçmış olur”¹²³ sözü Araplar arasında sözünde durmanın ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Kur’an hem sözde durmanın fazileti ve hem de sözünde durmamanın kötülüğünü örneklerle anlatır ve sözünde durmayanları zalimlikle damgalar¹²⁴. Bunun yanında “Onlar verdikleri sözü yerine getirirler, fenalığı yaygın olan bir günden korkarlar.”¹²⁵ ayetinde de olduğu gibi sözünü yerine getiren kimselerden ise iyi, övülmüş, mükafatlandırılacak kimseler olarak bahsetmektedir¹²⁶. Yüce Allah, bir başka ayette “Allah’a verdiğiniz sözü tutun”¹²⁷ buyurmaktadır. Allah’a verdiğimiz sözler gibi, insanlara verilen sözlere de Allah tanık olduğu ve yapılan anlaşmalar, sözleşmeler Allah adı üzerine yapılan yeminlerle pekiştirildiği için insanlar arası sözler ve ahidlerde Allah’ın ahdi sayılır ve bunların titizlikle yerine getirilmesi gerekmektedir¹²⁸.

Verilen sözün yerine getirilmesi dinen olduğu gibi ahlâken ve aklen de zorunludur. Çünkü verilen sözün yerine getirilmemesi durumu cemiyetin düzenini bozar ve huzursuzluk yaratır. İnsan için vermiş olduğu her söz mukaddestir. Sözünün eri olmayanlar insanların nazarında daima nefretle karşılanırlar. Dolayısıyla verilen sözde durmamak bir nevi yalancılıktır¹²⁹. Halbuki vefakar insanlar sözlerinde duran ve insanların sevip güvendiği kişilerdir¹³⁰.

¹²² T.İzutsu, a.g.e.,s.126-127.

¹²³ T.İzutsu, a.g.e.,s.127.

¹²⁴ K.Kerim,20 Ta-Ha /115.

¹²⁵ K.Kerim, 76 İnsan /7.

¹²⁶ M.Yazır, a.g.e., VIII, 200.

¹²⁷ K.Kerim, 6 Enam /152.

¹²⁸ S.Ateş, Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, III,262.

¹²⁹ İ.A.Çubukçu, İslâmda Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.86; H.Erdem, a.g.e.,s.270.

¹³⁰ Kınalızade Ali Efendi, a.g.e.,s.115.

Yüce İslâm dini sözünde durma erdemine ahlâk yasasının önemli bir ögesi olarak bakmış ve bünyesinde bu erdeme büyük önem vermiştir¹³¹. Çünkü bir toplumun madden ve manen yükselmesi için önemli olan şeylerden biri de verilen sözü yerine getirmek ve yapılan anlaşmalara uymaktır. Bunun için de yukarıda zikrettiğimiz ayette “...verdiğiniz söz ve yaptığınız bağlantıları yerine getirin” ifadesine yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere sadece verilen söz değil, yapılan sözleşme ve anlaşmalara da uymak zorunludur. Sözleşme ve anlaşmalara uymak aynı zamanda medeni hayatımızın gelişebilmesi için de gereklidir. Özellikle günümüzde toplumun ve cemiyetin yükselmesini sağlayan fiil ve işlerin çoğu şüphesiz sözleşme ve akitler üzerine kuruludur. Bu ülke içinde böyle olduğu gibi devletler arası ilişkilerde de böyledir. Ekonomik sözleşmeden tutun da siyasi anlaşmalara kadar bu böyledir. Mademki sosyal ve medeni hayatın ruhu, sözleşme ve anlaşmalara riayet etmektir, şu halde verilen bir sözü yerine getirmek, ahlâki bir kanun ve içtimai bir zarurettir¹³². Böylesine önemli olan bir ilke ihlal edilince, sözleşme ve anlaşmalara uyulmayınca o toplumda mutlaka kargaşa çıkar. Görmekteyiz ki bugün ülkeler arasında bile anlaşma maddelerinden birinin ihlali savaş sebebi sayılabilmektedir. Yine bir anlaşmaya uymamak veya verilen sözün yerine getirilmemesi ülkeler arası gerginliğe ve tüm insani ilişkilerin askıya alınmasına, dondurulmasına vesile olabilmektedir. Verilen sözün yerine gelmemesi güvensizliğe yol açtığı gibi işlerin aksamasına, ekonomik sıkıntının artmasına da sebep olabilmektedir.

Yukarıda izah ettiğimiz gibi verilen söze uymak, yapılan sözleşme ve anlaşmaların gereğini yapmak İslâmdaki önemli

¹³¹ T.İzutsu, a.g.e., s.132.

¹³² A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı, s.266.

vazifelerdendir. Kur'an-ı Kerim emanetlere riayetini, verilen söze sadık kalmanın İslâm'ın ana prensiplerinden olduğunu belirtiyor ve sözde durmamayı yasaklıyor¹³³. Sözünde durmamanın bireysel ve toplumsal bir çok zararları vardır. Ahlâk kanunlarına aykırı olan bu davranış, önce güvensizliği doğurur ve verilen sözün değerini sıfıra indirir. Bu durumda ise ticari muameleleri sosyal ve medeni faaliyetleri ve belki de bütün insani ilişkileri mahveder. Hele bu iki devlet arasında olursa durum daha da ciddiyet arzeder¹³⁴. Sözünde durmayan insanlara toplum nefretle baktığı gibi Allah'ta bu tür insanları hoş karşılamaz. Allah "... Yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında büyük öfkeye sebep olur."¹³⁵ buyurarak insanları yapamayacağı şeyleri söylememe konusunda uyarmaktadır. Verdiği sözde durmayan insanların bu tavrından etkilenen kişilerde böylelerine düşman olurlar.

Kur'an-ı Kerim, insanlar arası ilişkilerde itimat ve güveni insanlığın ruhu ve medeniyetin esası olarak kabul eder. Buna iyice dikkat çekmek içinde Allah "... Ahde vefa gösterin. Çünkü ahid bir sorumluluktur."¹³⁶ buyurmuştur. Böylece Kur'an insanlar arasında güvensizlik doğurabilecek ahdi bozmak (sözünde durmamak-anlaşma ve sözleşmelere uymamak) davranışını büyük günah saymıştır. Öyleyse insanlar verdiği sözü tutmalı gerçekleştiremeyeceğini tahmin ettiği vaadlerin altına asla girmemelidir¹³⁷.

Sonuç olarak, söz veripte yerine getirmemek tüm insanlığın çirkin gördüğü bir davranış olduğu gibi aynı zamanda ahlâksızlık ve yalancılıktır da. Bu çirkin fiilden şiddetle kaçınmak dinlerin bir emri

¹³³ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.266.

¹³⁴ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.267.

¹³⁵ K.Kerim, 61 Saf/2.

¹³⁶ K.Kerim, 17 İsrâ /34.

¹³⁷ A.Turgut, a.g.e.,s163, C.Yalçın, a.g.e,s.65.

olduğu gibi akıl sahibi olmanın da gereğidir. Yapamayacağımız şeyleri, ister ekonomik, ister ticari, ister siyasi olsun kesinlikle “yaparım” diye söz vermemeliyiz. Böyle söz veripte sözünü yerine getirmeyenleri insanlar cezalandırdığı gibi Allah’ta bu tür insanları uhrevi nimetlerden mahrum bırakacağını haber vermektedir¹³⁸. Verdiğimiz sözde durmalı ve yapacağımız anlaşmalara mutlaka uymalıyız. Böyle fertlerin oluşturduğu toplumların yükselmesi daha kolay olur. Tüm dünya insanı aynı şekilde davranırsa, o zaman içinde yaşadığımız dünya bütün insanlığın özlemini çektiği barış, sevgi dünyası olur. Sözünü yerine getiren insan Allah’ın sevgisini kazandığı gibi toplumun takdirini de kazanır. Doğru insan verdiği sözü mutlaka yerine getirir.

Konfüçyüs, büyüklere saygıyı tavsiye ederken sözde durmanın önemli olduğunu da altını çizmiştir¹³⁹. Aynı şekilde Eski Türklerde sözde durmayı iyi, sözünde durmamayı ise kötü bir davranış olarak kabul etmektedir¹⁴⁰. Budizm ve Caynizmin ahlâk sisteminde de aynı hassasiyeti görmekteyiz. Bu da bize bu ahlâki ilkenin bütün insanlar tarafından uygulanması gereken evrensel bir prensip olduğunu göstermektedir. Bugün hiçbir insan (inançlı-inançsız) kendisine söz verilipte yerine getirilmemesini hoş görmez. Böyle bir hareket mutlaka yadırganır ve kınanır. Çünkü her şeyden önce sözünde durma insani ve ahlâki bir ilkedir.

Farklı ahlak öğretilerinde de görüldüğü gibi verilen sözde durmak hem ahlâki hem de dini bir vecibedir. Ayrıca bu ahlâk öğretilerinin metinlerinde yer alan ifadeler Kur’an’ın konuya bakışını desteklemektedirler.

¹³⁸ K.Kerim, 8 Enfal/58.

¹³⁹ Ö.R.Doğrul, a.g.e.,s.123; İ.A.Çubukçu, Ahlâk Tarihinde Görüşler, s.35.

¹⁴⁰ İ.A.Çubukçu, Ahlak TarihindeGörüşler,s.46-47; G.Tümer-A.Küçük, a.g.e.,s.85.

2.1.2.Merhamet

Kur'an'ın insanlığa sunduğu ve uygulanmasını istediği ahlâki prensiplerden bir diğeri de merhamettir. İnsanın gerçeğe, güzele, hayra karşı sevgi, saygı, şefkat ve merhamet göstermesi aynı zamanda sosyal vazifelerinden birisidir. Kur'an'da re'fet, rahmet, fadl, nimet ve mağfiret kelimeleriyle ifade edilen bu kavram Allah'ın sıfatlarından biridir. Rahmeti her şeyi kuşatan Allah, bu sıfatı, insanlara bir duygu şeklinde bahşetmiş ve bu duygunun geliştirilmesini istemiştir.

Merhamet tüm insanlığın kucakladığı evrensel bir prensiptir. Çünkü dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen üzücü bir olay (deprem, yangın, su baskını v.s) aynı ırktan, aynı dinden, aynı kültürden olmayan insanları da son derece üzmektedir. Bu da merhamet duygusunun fitri olduğunu gösterir.

Merhamet, başka bir ifadeyle acıma duygusu yaratıkların iyiliğini isteyip, onlara yardım etme arzusunu duymaktır¹⁴¹. şeklinde tarif edilebilir. Bu tariftten de anlaşılacağı gibi başkalarının iyiliğini isteyip, yaratıklara yardım etme duygusunu ve arzusunu taşıyan kimseyi kim sevmez, kim bağrına basmaz?

Müslümanlar acıma duygularının gelişmesi için kendilerine emredilen “bismillahirrahmanirrahim”i (Acıyan ve bağışlayan Allah'ın adıyla, bütün işlerine başlangıç cümlesi yapmışlardır. Yine müminler dualarında “Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir”¹⁴² ayetleriyle dileklerini Rablerine iletirler.

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın rahmetinin her şeyi kapsadığı, kavradığı¹⁴³ belirtilmektedir. Merhamet insan için ahlâki

¹⁴¹ M. Yaşar Kandemir, Örneklerle İslâm Ahlâkı, İstanbul, 1979, s.159.

¹⁴² K.Kerim, 24 Nur /22.

¹⁴³ K.Kerim, 7 Araf /156; 40 mümin / 7.

bir vazife olarak belirlenmiş olup, adaletin en mükemmel koruyucusu kabul edilmiştir¹⁴⁴. Diyebiliriz ki, başkalarına merhamet besleyen insan içinde ilahi bir cevher taşıyor demektir.

Kur'an'da merhametle ilgili şöyle buyrulmaktadır: "Muhammed'le beraber olanlar,kafirlere karşı katı ve sert, birbirlerine karşı merhametlidirler"¹⁴⁵. Burada şunu belirtmekte fayda vardır. İnkarcılara karşı katı ve sert olma, düşmanlık, savaş vb. gibi zorlayıcı sebeplerin getirdiği bir durumdur. Yoksa "Kur'an'ın getirdiği merhamet bütün insanlığı, hatta bütün yaratıkları kucaklayan evrensel bir merhamettir"¹⁴⁶. Allah tüm canlılara merhamet göstermeyi ve onlara şefkatle muamele etmeyi emretmiştir. Merhamet aynı zamanda adalet ve eşitlik duygusunun kaynağıdır. Bu duygu insanı, iyilik yapmaya, adil olmaya sevk eden bir motividir¹⁴⁷.

Kur'an-ı Kerim'de Peygamberlerin şefkat ve merhamet örneklerinden bahsedilir ve Hz. Muhammed'in merhameti örnek gösterilir. Allah "Ey insanlar, şu bir gerçek ki, size, içinizden çok şerefli bir peygamber gelmiştir. O öyle bir nebidir ki, size dokunan her şey onu da rahatsız eder. O sizin üstünüze titrer. Müminlere ise çok daha yumuşak kalpli ve merhametlidir"¹⁴⁸.

Yukarıda zikredilen ayetin hitab şekline bakıldığında da Kur'an'ın merhamet anlayışının, Hz. Muhammed'in şefkat anlayışının evrensel olduğu ve tüm insanlığın bu duyguya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü merhamet duygusu, insan olarak bizlerin doğasında vardır.

¹⁴⁴ H.Erdem, a.g.e.,s.247; A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.44-45.

¹⁴⁵ K.Kerim, 48 Fetih /29.

¹⁴⁶ A.Turgut, a.g.e.,s.101, A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.44.

¹⁴⁷ A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.44.

¹⁴⁸ K.Kerim, 9 Tevbe /128

Kur'an-ı Kerim'de ki şu ifadeye dikkat edelim, "Sonra iman edenlerden, birbirlerine sabrı, tavsiye edenlerden ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmaktır. İşte bunlar sağdakilerdir"¹⁴⁹.Kur'an'ı Kerimde, hesap gününde kitabını sağ tarafından alacak kimselerin iyi insanlar olduğu ve kurtulacağı haber verilmiş, merhametli kimseler de ,acımayı tavsiye edenler de kitabını sağ tarafından alabilecekler arasında sayılmıştır.Yani merhametli olmak,acımayı öğütlemek kurtuluş vesilesidir.

Güzel huylardan olan merhamet vasfı ile bezenen insanlar uğurlu kimselerdir. Onlar yüce mahkeme kararları (ahiret hayatındaki mahkeme) kendilerine sağ taraflarından verilecek mutlu insanlardır¹⁵⁰.

Görülüyor ki, acıma duygusu her devir ve millet için hususi bir üstünlük sebebidir. Kur'an-ı Kerim'in, İncilin, Hz. Muhammed'in ifadeleriyle ortaya konulmuştur ki merhamet üstün bir haslettir.

Bugün dini, dili, ırkı, mezhebi, kültürü, ülkesi, şekli ne olursa olsun zor durumda bulunan herkese insanlar yardım etme ve acıma konusunda birbirleriyle yarışmaktadırlar. İşte bugün Kosova'da yapılan katliamlardan dolayı mağdur olan insanlara, köylerinden, şehirlerinden, evlerinden, ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan mazlum, çaresiz insanlara dini, dili, ırkı, inancı farklı olan binlerce insan ülke ve kuruluşlar yardım için büyük bir gayret içindedirler. Bu da bu acıma duygusunun (merhametin) insanlığın, insan olmanın gereği olan evrensel bir prensip olduğunu isbat etmektedir.

Peygamberimizin şu hadisi şerifi de merhamet ilkesinin cihanşümullüğünü en güzel şekilde ortaya koymaktadır. "Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size

¹⁴⁹ K.Kerim, 90 Beled / 17-18

¹⁵⁰ A.Ateş, a.g.e., X, 483; Ö.N.Bilmen, a.g.e., VIII, 4041, M.Yazır, a.g.e. VIII, 464.

rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahman'dan bir bağıdır. Kim bunu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar, kim de koparırsa, Allah'da ondan (rahmet bağını) koparır"¹⁵¹.Yine bir başka hadiste peygamberimiz "İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez"¹⁵² buyurmaktadır. Bu hadisi şeriflerde dikkat edilmesi gereken husus şudur: Merhametli olanlar derken ifade muğlak bırakılmıştır. Yani insanlara veya müminlere veya salihlere veya fakirlere diye bir kayıt yoktur. Öyleyse bütün mahlukata karşı merhametli olmak söz konusudur. Yani yeryüzünde bulunan salih, facir, bütün insanlara, ehli-vahşi bütün hayvanlara karşı gösterilecek merhamet, Allah'ı memnun edecek bir davranıştır¹⁵³. İkinci hadiste de ifade geneldir."İnsanlara merhamet etmeyene" ifadesinde de görüldüğü gibi merhamet gösterme konusunda insanları inançlı-inançsız, zengin-fakir, çocuk-yaşlı diye ayırmak İslâm'ın merhamet anlayışına uygun düşmemektedir.Kim bu konuda ölçüyü aşarsa Allah'ın merhametinden faydalanamayacaktır, o kimseye Allah merhamet etmeyecektir.

Burada konumuz merhametken kısaca şunu da ifade etmekte fayda vardır. Yukarıdaki hadisin yorumunda da gördüğümüz gibi İslâm dini sadece insanlara değil bütün canlılara merhamet etmeyi emrediyor. Özellikle hayvanlara merhamet konusuna değinmek gerekirse Hz.Muhammed bir hadisinde bir hadisinde "Bir kadın, eve hapsettiği bir kedi yüzünden cehenneme gitti. Kediye hapsederek yiyecek vermemiş, yeryüzünün haşeratından yemeye de salmamıştı"¹⁵⁴. Bir başka hadisi şerifte şöyledir: "Bir adam yolda yürürken susadı ve susuzluğunu giderdi. Çıkınca susuzluktan soluyup toprağı yemekte

¹⁵¹ M.Tirmizi, Birr 16, (1925); Ebu Davud, Edeb 66, (4941).

¹⁵² İ.Canan,Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Ankara, Akçağ Yayınları, 1988, VII,261.

¹⁵³ İbrahim Canan, Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi,VII,258.

¹⁵⁴ El-Buhari, Bed-ül-Halk, 17, Şirb 9; Enbiya, 50. El-Müslim, Birr 151, (2242).

olan bir köpek gördü. Adam kendi kendine: “Bu köpek de benim gibi susamış, deyip tekrar kuyuya inip, mestini su ile doldurup ağzıyla tutarak dışarı çıktı ve köpeği suladı. Allah onun bu davranışından memnun kaldı ve günahlarını affetti.” Resulullah’ın yanındakilerden bazıları; “Ey Allah’ın Resulü! Yani bize hayvanlara yaptığımız iyilikler içinde ücret mi var?” dediler. Peygamberimiz “Evet! Her “yaş ciğer” sahibi için bir ücret vardır.” buyurdu¹⁵⁵.

Bu hadisi şerif bize şunu anlatmaktadır ki, merhamet can taşıyan her varlık içindir. Bu hayvan da olabilir, insan da. Burada özellikle hayvana yapılan merhamete verilen mükafatın büyüklüğüne dikkat çekmek istiyorum. Günümüzde bu konuda yeni yeni hayvanları koruma derneğinin başkanlığında çeşitli faaliyetler yapılmaktadır.

Fakat şunun da altı çizilmeli ki Hz.Muhammed bu faaliyetleri yüzyıllar öncesinden yapmış ve bunu teşvik etmiştir. Bu alanda yaptıklarıyla da bugün bu işi yapanlara ve yapmak isteyenlere örnek olmuştur. Bir hayvana merhameti bu kadar önemseyen bir anlayış bir insana yapılan merhameti ne derece önemser varıp biraz düşünelim.

Özetle Kur’an-ı Kerim’in yapılmasını istediği ve yapılması insana zor gelen, fakat yapıldığında sevabı, karşılığı büyük olan güzel işler arasında merhamet de vardır ve Kur’an’da ki merhamet anlayışı tüm yaratıkları kapsayacak niteliktedir. Merhamet peygamberlerin ve onlara uyanların ahlâkının temel ilkelerindendir¹⁵⁶.

Sadece Kur’an-ı Kerim’de değil, diğer kutsal kitaplarda da merhamet prensibine vurgu yapılmıştır. İncil’de merhametle ilgili olarak şu ifadeler bulunmaktadır: “Ne mutlu merhametli olanlara; çünkü onlara merhamet edilecek”¹⁵⁷.İncilde yer alan bu ifade de Kur’an’ın merhamet anlayışını desteklemektedir.

¹⁵⁵ El-Buhari, Şırb 9, Mezalim 23, El-Müslim, Selâm 153, (2244).

¹⁵⁶ Hamid el-Muslih, a.g.e.,s.312.

¹⁵⁷ İncil,Matta / V, 7.

2.1.3.Hoşgörü

Yüce Allah'ın insanlığa gönderdiği ilahi mesaj bütün olarak ele alınıp incelendiğinde görülecek ki, bu tebligatın ana hedefi insanlığın dünyevi ve uhrevi mutluluğunu sağlamaktır. Kur'an-ı Kerim insanları daima birlik, beraberlik, kardeşlik, dayanışma ve barışa davet etmiştir. Kur'an'ın tavsiye ettiği bu ahlâki prensiplerden olan hoşgörü; başkalarının kendimizden farklı olan düşünme tarzını ve yaşam biçimini anlayışla karşılamadır. Kısaca hoşgörü farklılıkları kabul edebilmektir¹⁵⁸.

Bir başka ifadeyle başkalarının düşünce ve kanılarını hoş görme, onların da geçerliliklerine karşı tepki göstermemedir¹⁵⁹. İnsanlara saygılı olma veya kendisi gibi düşünmeyen insanlardan rahatsız olmama hali¹⁶⁰ diye de tarif edebileceğimiz hoşgörünün ön şartı, insanları sevmektir. Bunun içinde Kur'an-ı Kerim, insanlar arasında bir sevgi ve saygı ortamı oluşturmayı hedefler. Bir kimsenin veya bir toplumun kendi inanç ve düşüncelerinin dışındaki inanç ve düşüncelere de yer vermesi, saygılı olması, tahammül göstermesi¹⁶¹ demek olan hoşgörü, insanların bir arada huzur ve barış içinde yaşayabilmeleri için gerekli olan temel etkenlerdendir.

Allah evreni uyum içinde yaratmıştır. Her şey insan tabiatına uygundur. Bugün insanoğlunun yapmış olduğu araştırma ve keşifler şunu göstermektedir ki, her şey bir düzen ve uyum içinde yaratılmıştır. Mutlu olmanın, huzuru yakalamanın ilk şartı davranışlarımızda uyumlu olmaktır. Uyumlu olduğumuz takdirde mutluluğa daha kolay

¹⁵⁸ B.Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.96, "Hoşgörü" md. ; A.Cevizci, a.g.e.,s.254, "Hoşgörü" md

¹⁵⁹ B.Akarsu , Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.96, "Hoşgörü" md.

¹⁶⁰ R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.57.

¹⁶¹ Kemal Eraslan,"Ahmed-i Yesevi'nin Hikmetlerinde Hoşgörü"Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Ankara, TTKB, Sayı:24, VIII,1996, 777.

ulaşıyoruz. Ahlâki ilkelere göre azgınlık, zorbalık ve haksızlık uyumsuzluktur¹⁶². Her insanın düşüncelerinin, duygularının ve isteklerinin olduğunu unutmamalıyız. İnsan kendisine yararlı olanı yaparken, başkasının zararına olacak derecede bencil davranmamalıdır. Bizler her şeyden önce kalbimizde huzuru aramalıyız. Bunu yapabilmemiz için de insanları sevmeliyiz. Hz. Peygamberimiz “Birbirinizi sevmedikçe tam anlamıyla müslüman, iyi insan olamazsınız”¹⁶³, buyurarak bizleri sevgiye, hoşgörüye davet etmektedir. Aynı anlamı ihtiva eden Hristiyanlığın Kutsal kitabı İncil’deki şu ifadeler de dikkat çekicidir.

Kur’an-ı Kerim’de de “Rahman’ın kulları yeryüzünde vakarlı, ağırbaşlı yürürler. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman onlara güzel söz söylerler.”¹⁶⁴ diye ifade edilen hoşgörü toplumların mutluluğundaki önemli faktörlerden biridir. Bu ayeti kerimede de hoşgörülü kimsenin münasebetsiz insanların ahlâksız kişilerin seviyesine düşmeyeceği ve onlarla bir olmayacağı ifade edilmektedir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, hoşgörü, kötülüğe göz yummak ve zorbaya boyun eğmek değildir. Yoksa dünya onlara kalır. Kötülüğe karşı insanları uyarmalı, tedbiri elden bırakmamalı ve gerektiğinde tavır koymalıdır¹⁶⁵.

Yine Kur’an-ı Kerim’de ki “Bir iyiliği açığa vurur veya onu gizlerseniz, ya da bir kötülüğü affederseniz, (bilinki) Allah’da çok affedici ve güçlüdür.”¹⁶⁶ ifadesinde affedici ve hoşgörülü olmamız halinde Allah’ın da bizleri affedeceği vurgulanmaktadır.

¹⁶² İ.A.Çubukçu, İslâmda Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.66.

¹⁶³ El-Buhari, Edebu’l-Mufred, I, H.No;2601, 359.

¹⁶⁴ K.Kerim, 25 Furkan / 63.

¹⁶⁵ Abdülaziz Bayındır, “Kur’an’da Hoşgörü” Kur’an’da Evrensel Hoşgörü, İstanbul, Nesil Basım Yayın, 1997, s.168.

¹⁶⁶ K.Kerim, 4 Nisa / 149.

İşte bu ve benzeri ayetlerin akılları ve gönülleri etkilemesi sonucudur ki, daha önce birbirlerinin düşmanı olan bir topluluktan, dünya tarihinin eşini görmediği kardeşlik örnekleri ortaya çıkmıştır. Yüce Allah'ın bu barış ve kardeşlik talimatlarına uyulsaydı, bugün hala dünyanın çeşitli bölgelerinde insanlar kan, barut, gözyaşı, hüznün ve perişanlıkla yüz yüze gelmezlerdi. Gerek Hz. İsa'nın gerekse Hz. Muhammed'in gerekse Stoacıların¹⁶⁷ "insanlar kardeşler" anlamını içeren tavsiyelerine uyulsaydı bugün insanlar savaşırsız, silahsız, kansız, korkusuz bir dünya da yaşıyor olacaktı.

İnsanların duygu ve düşünceleri, farklı olabilir. Kişi kendi inancına kendi karar verir. İnançlara hakaret etmeyi Kur'an yasaklamıştır. "Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin, sonra onlarda taşkınlık edip bilmeyerek Allah'a söverler."¹⁶⁸ Demek ki, her konuda olduğu gibi inanç konusunda da saygılı olmalıyız. Hoşgörülü kişi güzel davranışlar gösterir. İnsanlara inandığı gibi yaşama hürriyetini veren bizzat Allah Teâlâ olduğu için ne Yahudi'ye ne Hristiyan'a ve de bir başka inanç sahibine baskı yapılmaz. Kimsenin inancına hakarete hakkımız yoktur. Bize düşen güzellikle uyarmaktır. Nitekim Kur'an "Rabb'in yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır. Onlarla en güzel şekilde tartış. Çünkü Rabb'in kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanlar da çok iyi bilir."¹⁶⁹ Görüldüğü üzere Allah insanları kendi yoluna çağıracağımız zaman dahi bizlere hoşgörülü olmayı ve onlara sevgiyle yaklaşmayı emretmektedir.

Hoşgörülü insanlar, topluma hizmet için kendi çıkarlarından vazgeçmiş, gönlünü erdemle süslemiş kişilerdir. Erdemli insan ölçülü,

¹⁶⁷ İ.A.Çubukçu, İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi, , s.229.

¹⁶⁸ K.Kerim, 6 Enam /108.

¹⁶⁹ K.Kerim, 16 Nahl /125.

adil, dürüst ve hoşgörü sahibi kimsedir. Böyle bir kimsenin davranışları da uyumlu olur. Uyumlu olmakta mutluluğu getirir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Dinde zorlama yoktur."¹⁷⁰ "Sen ancak bir hatırlatıcısın. Onlara zorla hakim olucu değilsin"¹⁷¹ "Eğer Rabbin dilesiydi yeryüzündeki kimselerin hepsi elbette iman ederdi"¹⁷² gibi ayetlerde göstermektedir ki, vicdanlara baskı yapılamaz. Buna göre din adamları fanatizmi, kini, nefreti, düşmanlığı, önyargıyı teşvik ve desteklemek yerine insancılığı barışı, hoş görüyü, sevgiyi, saygıyı, dürüstlüğü tavsiye etmişlerdir.

İslâmi anlayışta, insanları seven, onlara yardımcı olan kişi de Allah tarafından sevilir ve onun yardımını görür. Kur'an-ı Kerim hiçbir zaman insanların körükörüne birtakım ilkelere inanmasını ve birtakım hareketleri ibadet adı altında yapmasını istemez. Aksine O koymuş olduğu iman esasları ve ibadet ilkeleriyle insanları birbirini seven, yardımlaşan ayıplarını örten kardeşler haline getirmeyi ister¹⁷³. Şu hadisi şerifte bunun en güzel delilidir. "Sizden hiçkimse, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz."¹⁷⁴ Görüldüğü gibi İslâm dini sevgiyi, insanların birbirini sevmesini bir iman meselesi yapmıştır. Bunun altını çizmek gerekiyor. Kur'an kalpleri yakınlaştırır, küskünleri barıştırır, öfkeleri yatıştırır. Sevgi mutluluğun kaynağıdır.

Kur'an-ı Kerimi özümsemiş olan İslâm mutasavvıflarında hoşgörü ve sevgi gibi kavramların daha ön plana çıkmış olduğunu görürüz. Yunus Emre "bir kez gönül yıktı isen bu kıldığın namaz değil, yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil" diyerek

¹⁷⁰ K.Kerim, 2 Bakara /256.

¹⁷¹ K.Kerim, 88 Ğaşıye /21-22.

¹⁷² K.Kerim, 10 Yunus /99.

¹⁷³ R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.59.

¹⁷⁴ Ez- Zebidi, Tecrid, 1, 30, H.No:13.

hoşgörüsünü dile getirmiştir. Yine Hz. Mevlana'da inancına bakmaksızın herkese dergahını açmış ve insana değer vermiştir.

Şurası gerçek ki, herkes kendi vicdani kanaatlerini zorla kabul ettirmeye kalkarsa, bundan gruplaşma ve bölünme doğar. Sevgi yolunu tutup, çaresizlere yardım edip, insan kişiliğine değer vermeliyiz. Böyle yaparsak insanların gönülleri birbirine yaklaşır. Eğer zorbaca davranır ve karşımızdakilere baskı uygularsak bu da ancak insanları birbirinden koparıp, düşman eder¹⁷⁵. Bugün insanlığın içinde bulunduğu kargaşa ve kaosun meydana gelmesinde barışın sağlanamamasında temel faktör sevgisizlik ve hoşgörüsüzlüktür. Şu da açıkça görülmektedir ki, ilk bugünkü kargaşa ve kaosun giderilmesi ve dünya barışının tesisi için Kur'an-ı Kerim'in, Hz. Muhammed'in, Hz. İsa'nın sevgiyle, hoşgörüyle ilgili olarak insanlığa sundukları evrensel mesajlar dikkate alınarak tatbik edilmelidir¹⁷⁶. İnsanlık bunu fark etmiş olmalı ki, bugün bütün dünyada dini hareketlere büyük bir teveccüh vardır.

Kur'an-ı Kerim ve İncil'in yanı sıra milli dinlerde de hoşgörünün önemi büyüktür. Caynizm'de, Konfüçyüsçülükte hoşgörülü olmak bir arada yaşamanın temel şartı olarak kabul edilmiştir. Bizler öncelikle kendimizde, ailemizde ve toplumumuzda uyumu sağlamaya çalışmalıyız. Bunu yapabilirsek Yüce Allah'ın sevgisine de layık olmuş oluruz. Bunun için başkalarının hak ve özgürlüklerine değer vermeli, gönülleri yaklaştırmaya, gönüllere sevgi ve hoşgörü tohumu atmaya çalışmalıyız. İslâm peygamberi bunları sadece söylemekle kalmamış, bize örnek teşkil edecek şekilde bir sürü konuda hoşgörüsünü, merhametini, insan sevgisini ortaya koymuştur. Kavmi

¹⁷⁵ İ.A.Çubukçu, İslâm'da Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.69.

¹⁷⁶ Nevzat Ercan, "İslâm Barış ve Hoşgörü Dinidir", Kur'an'da Evrensel Hoşgörü, s.13.

tarafından dövülen, hakaret edilen, kanı akıtılan ve fakat “Allah’ım onları bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar.” diyebilen İslâm Peygamberi Hz. Muhammed’dir. İşte bugün insanlık bu evrensel hoşgörüye, insan sevgisine, affedici olmaya hasrettir. Yine Hz. Muhammed’in “Birbirinizi sevmedikçe gerçek iman sahibi olamazsınız, ve “Kendiniz için sevdiğiniz bir şeyi başkası için de sevmedikçe olgun iman sahibi olamazsınız” şeklinde sözleri bizleri sevgiye, hoşgörüye, başkalarını da düşünmeye sevk etmelidir. İncil’deki “İnsanlara suçlarını bağışlarsanız, semavi Babanız da sizi bağışlar”¹⁷⁷ sözü de affedici olmayı, hoşgörüü teşvik etmektedir.

Sonuç olarak sevgi ve hoşgörü toplumun huzuru, insanların mutluluğu ve bir arada yaşaması için zorunludur. Zaten Kur’an-ı Kerim’de İncil’de vb. hoşgörüü, sevgiyi teşvik etmektedir. Bütün konularda sevgi, hoşgörü, saygı gerekli ve zorunlu olarak kabul edilmiştir. Zorlaştırmayıp kolaylaştırarak, nefret ettirmeyip müjdeleyerek¹⁷⁸ tüm insanlığı kucaklamak mümkündür. Bugün insanlığın böyle bir anlayışa, böyle bir birliğe her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır. Bugünkü problemlerin çözümünde en büyük ilaç, şüphesiz tüm dünya insanının ortaya koyması ve gönlüne yerleştirmesi gereken evrensel hoşgörüdür. Esasen genel olarak dinler ve bilhassa semavi dinler, hoşgörüü ahlakın temel unsurlarından ve insanlar arasında iyi münasebetleri sağlayan esaslardan biri olarak kabul etmişler, Allah inancı etrafında birleşmeyi, kardeşliği ve yardımlaşmayı, birbirinin hakkını gözetmeyi, kötülüğe iyilikle mukabelede bulunmayı, yumuşak ve sevecen davranmayı telkin ve tavsiye etmişlerdir.

¹⁷⁷ İncil, Matta VI, 14.

¹⁷⁸ El-Buhari, Sahihi Buhari, 3. Kitabu’l-ilm, Bab:11.

“Sen komşusunu sevecek ve düşmanından nefret edeceksin denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: “Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin.”¹⁷⁹ İncil’de yer alan bu ifadelerde de sevgi, hoşgörü, kardeşlik teşvik edilmektedir ve bu ifadeler Kur’an’ın konu hakkındaki görüşüyle benzerlik arz etmektedir.

2.1.4.Kardeşlik

Kur’an’da zikredilen öğütler yalnız dini emirler olarak algılanmamalıdır. Çünkü onlar aynı zamanda iyi bir insan olmanın da şartlarıdır¹⁸⁰. Cemiyet içerisinde herkesin uyması gereken iyi ahlâki ilkelerden biri de kardeşlik duygusudur. Sosyal ahlâkın bir arada yaşamının gereklerinden olan birlik, sevgi, kardeşlik Kur’an’ın işlediği ana temalarındandır.

Kur’an-ı Kerim’de bu mesele şöylece işlenmiştir. “Ey insanlar! Biz sizleri bir erkekle bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanıyasınız diye sizi milletler ve kabileler haline koyduk. Allah katında en değerliniz O’na en çok saygılı olanınızdır. Allah bilendir, haberdardır.”¹⁸¹ Allah burada insanları eşit olarak bir erkek ve kadından yarattığını, bu bakımdan aralarında bir fark bulunmadığını, hepsinin eşit olduğunu vurgulamaktadır. Birbirimize karşı övünmeye, şu kavim bu kavim diye hor görmeye hakkımız yoktur. Bu itibarla bir soy kardeşliği vardır ki, bu kardeşlik bile birbirimize kötülük yapmamıza engeldir. Bir erkekle bir diğiden yaratılıp da halklar ve kabilelere ayrılış, tanışıp yardımlaşarak sevişmek ve güzel ahlâkları tatbik ederek, daha büyük ve daha güzel cemiyetler meydana getirmek

¹⁷⁹ İncil, Matta V, 43-44.

¹⁸⁰ İ.A.Çubukçu, İslâmda Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.54.

¹⁸¹ K.Kerim, 49 Hucurat /13.

içindir. Burada Allah insanların kabilelere milletlere ayrılmasının sebebinin insanların birbirlerini tanımaları¹⁸² olduğunu belirtmektedir.

Kur'an'ı Kerimde "Bir insanı öldüren, bütün insanları öldürmüş,bir insanın hayat bulmasına sebep olan, bütün insanlığa hayat sunmuş gibidir"¹⁸³ buyurulmaktadır.Yine peygamberimiz "Birbirinize kin tutmayınız,birbirinize hased etmeyiniz,birbiriniz hakkında fena niyet beslemeyiniz.Hepiniz de Allah'ın kulu ve kardeş olduğunuzu biliniz"¹⁸⁴ buyurmaktadır. Buna göre insani hakların eşit olduğu bir cemiyette hangi cins ve mezhepten olursa olsun, vatandaşlar birbirini kardeş bilmeli, karşılıklı sevgi, onları birbirine bağlamalıdır¹⁸⁵.

İnsanlar topluluk halinde yaşamak zorundadır. Bu sebeple insan mutluluğunun toplumun mutluluğu ile çok yakın bir ilişkisi vardır. Huzursuz bir toplumda yaşayan insanların huzurlu ve mutlu olması çok zordur. Toplumun huzurlu ve mutlu bir şekilde, kardeşçe yaşayabilmesi ise, herkesin kendi görevini yerine getirmesine bağlıdır. Toplumda herkes kanunlara, nizamla ve ahlâki değerlere uyup üzerine düşen vazifeyi yaptıktan sonra problem olmayacak ve herkes mutluluğu elde edecektir. Bu durumu ülkeler bazında da düşünüp gerçekleştirdiğimizde tüm dünya insanı mutlu olacak, kardeş olacaktır. Bu çok zor bir olay değildir. Çünkü bütün dinlerin buyrukları, insanın insana saygı beslemesini komşunun komşuya hoşgörülü davranmasını ve toplumun her kesiminde kardeşlik bağlarının güçlenmesini sağlamaya yöneliktir¹⁸⁶.

¹⁸² S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, VIII, 531; Ö.N.Bilmen, a.g.e., VIII., 3456; M.Yazır, a.g.e., VI. 539-540.

¹⁸³ K.Kerim,5Maide/32.

¹⁸⁴ El-Buhari, Sahihi Buhari,Kitabül Edeb.

¹⁸⁵ H.Erdem, a.g.e.,s.279.

¹⁸⁶ İ.A.Çubukçu, İslâmda Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.54; A.Turgut, a.g.e.,s.166; R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.103; H.Erdem, a.g.e.,s.279.

Hiç şüphe yok ki, Kur'an birliği emretmektedir. Sadece Allah'ın birliğini değil aynı zamanda insanların tevhidini, birliğini istemektedir. Kur'an'a göre insanlar, sadece dilleri değil, dinleri ve mezhepleri de farklı olsa kardeşlerdir. Çünkü bütün insanlar bir anne ve babadan türemişlerdir, bir anne ve babanın evlatlarıdır¹⁸⁷. Bütün insanların kardeş olduğunu söyleyen Kur'an insanların arasında ırk ve renk ayırımına taraftar olmamıştır. İnsanı diğer canlılardan üstün ve şerefli kabul eden İslamiyet, insanı koruma altına almış ve savaş durumu hariç insanın canını, malını, ırzını ve kanını muhafaza altında tutmuştur. Bu da İslâm'ın insanlara verdiği önemi gösterir¹⁸⁸.

İslâm Peygamberi "Kim bir gayri müslim vatandaşa eziyet ederse ben onun hasmıyım ve ben kime hasım olmuşsam, kıyamet günü onunla hesaplaşırım."¹⁸⁹ buyurmaktadır. Böylece sevgili peygamberimiz, insanlara zulmetmeyi yasaklarken, zulme uğrayan kimse inkarcı dahi olsa, ahının Allah'a yükseleceğini söyler ve ne inkarcının küfrünün ne de fasıkın fıskının onlara zulmedilmesini meşru kılmayacağını belirtir.

Kur'an'ın hedefi bütün insanlıktır. Onun bütün insanlığı kucaklayan kardeşlik anlayışını, insan sevgisini değişik toplumlarda da, görmek mümkündür. Konfüçyüsçülük'te, Budizm'de, Caynizm'de, İncil'de, Tevrat'ta ve insanların kardeş olduğunu söyleyen ve dünya yurttaşlığı kavramını yerleştirmeye çalışan Stoalılarda hep kardeşlik, sevgi, birlik, beraberlik mesajları verilmiş ve iyilik emredilip, zararlı şeyler olarak kabul edilen kavga, kin, düşmanlık, yalan, adam öldürme gibi kötü eylemler yasaklanmıştır.

¹⁸⁷ İ.Canan, "İslâm'ın Getirdiği Barış ve Kardeşlik Atmosferi" Kur'an'da Evrensel Hoşgörü, s.24; H.Erdem, a.g.e,s.279.

¹⁸⁸ İ.A.Çubukçu, İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi, , s.229; İ.Canan, a.g.m., s.25.

¹⁸⁹ İ.Canan, a.g.m., s.25.

Allah katında insanın değeri, seçimi elinde olmayan soyu ile değil, kendi çabasının sonunda kazanacağı ahlâkı ve takvası iledir¹⁹⁰. Yüce Allah, insanların eşitliğini, faziletin soyda ve malda değil, ahlâkta olduğunu şu ayetlerde açıkça ortaya koyar. “Sura’üfürüldüğü zaman, artık o gün aralarında soylar yoktur ve birbirlerine bunu sormazlar. Kimin tartıları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimin tartıları hafif gelirse işte onlarda kendilerini ziyana sokanlar, cehennemde temelli kalanlardır”¹⁹¹ bu ayetler de açıkça belirtmektedir ki, insan soyu ile değil ahlâkı ve güzel fiilleri ile üstündür, kıymetlidir. Bu yaklaşımda Kur’an-ı Kerim’in insanlara yaklaşımının nedenli kucaklayıcı ve kapsayıcı dolayısıyla da nedenli evrensel olduğunu göstermektedir. İnsanın değerinin soyda ve malda değil, iyi işlerde güzel ahlâkta olduğunu belirten hadisler de vardır. “Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat kalplerinize ve amellerinize bakar.”¹⁹² ve “Ey insanlar, Rabbiniz bir, babanız birdir. Arabın yabancıya yabancının araba kırmızısının siyaha, siyahın kırmızıya üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir.”¹⁹³ Bunlar ve bunlar gibi daha başka hadislerde Allah katında bütün insanların eşit ve kardeş olduğu vurgulanmaktadır.

Nasıl ağacın dalları, yaprakları, çiçekleri ve meyveleri hep aynı gövdeye bağlı ise tüm insanlarda temelde bir anne ve babadan türemiş olup kardeşirler. Yukarıda da anlattığımız gibi insanın değeri soyundan, renginden, dilinden değil, ruh temizliğinden, güzel ahlâk ve davranışından kaynaklanır. İşte Kur’an temelde insanların kardeşliğini esas alıyor, bundan dolayı da üstünlüğü soya değil, gönül temizliğine

¹⁹⁰ S.Ateş, Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, VIII, 532.

¹⁹¹ K.Kerim, 23 Müminun / 101-103.

¹⁹² El-Müslim-Birr-33.

¹⁹³ İbn Hanbel-Müsned-5/411.

ve iyi ahlâka veriyor¹⁹⁴. O kadar soylu sahabi varken Bilal'in peygamberin müezzini olması onun ihlas ve samimiyetindendir. Yine sevgili Peygamberimizin Necranlı Hristiyanlara, Pazar günü Mescid-i Nebevi'de ayin yapma izni vermesi İslâm dininin insana verdiği değeri ve inancı, kültürü, dini farklı da olsa her şeyden önce insanın insan olarak değerlendirilmesi ve ona sevgi ile yaklaşılması gerektiği anlayışında olduğunu göstermektedir. Bugün yeryüzünde var olan kavga ve huzursuzlukların birçoğunun temelinde etnik farklılıklara saygısızlık yatmaktadır¹⁹⁵. Bugün insanlık Kur'an'ın sunduğu ve yukarıda örneklendirdiğimiz Hz. Muhammed'in uyguladığı kardeşlik, sevgi, saygı, birlik ve beraberlik anlayışına her zamankinden daha çok ihtiyaç duymaktadır. Bu problemlerin pek çoğunun çözümü Kur'an'ın evrensel kardeşlik anlayışında yatmaktadır. Kur'an-ı Kerim sevgi toplumunun kurulmasını hedeflemektedir. Bu ise ancak insanların onun genel prensiplerine uyması ile gerçekleşebilir.

Tevrat'ta yer alan "sizinle misafir olan garip aranızda yerli gibi olacak ve onu kendin gibi seveceksin."¹⁹⁶ ve "Komşunu kendin gibi seveceksin"¹⁹⁷ ifadeleri de aynı konuya yani sevgi, saygı ve kardeşliğe işaret etmektedir.

Yine İncil'de yer alan "Yalnız kardeşlerinizi selamlarsanız fazla ne yapmış olursunuz"¹⁹⁸ "Sen komşunu sevecek ve düşmanından nefret edeceksin, denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: "Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenlere dua edin."¹⁹⁹ ifadeleri de insanlarla kardeşçe geçinmeyi ve gönlümüzü herkese açmayı, (tüm insanları sevmeyi) tavsiye etmektedir. Böyle olunca ancak huzuru ve

¹⁹⁴ S.Ateş, "Yüce Kur'an'ın, Çağdaş Tefsiri, VIII, 532.

¹⁹⁵ İ.Canan, a.g.m.,s.28.

¹⁹⁶ Tevrat, Levililer: XXIX, 34.

¹⁹⁷ Tevrat, Levililer: XII, 18.

¹⁹⁸ İncil, Matta: V, 47.

¹⁹⁹ İncil,Matta: V, 43-45.

mutluluğu yakalayabilir. Sevgi ve saygının, kardeşçe duyguların hakim olduğu bir toplulukta problem, kargaşa olmaz. Problemsiz ve kaossuz toplumların, sevgi ve hoşgörüyü içine sindirmiş toplumların oluşturduğu bir dünyada da mutlaka barış, sevgi ve kardeşlik hakim olacaktır.

2.1.5.Hilm (Yumuşak Huyluluk)

İnsanların muttasıf olmaları gereken faziletlerden biri de hilm'dir. Hilm: "huy yumuşaklığı, zorluklara tahammül, vakar, sukun" demektir²⁰⁰. "Çok kızgın bir durumda iken gücü yetmekle beraber intikam düşüncesinden vazgeçmek"²⁰¹ olan hilm insanlarla iyi geçimin aracıdır²⁰². Demek ki, faziletli bir davranış olan hilm genellikle yumuşak tabiatlı olmak demek değildir. İnsanın kızdığı ve de intikam almaya gücü yettiği halde hiddet ve öfkesine hakim olarak karşısındakini affedebilmesidir. O halde, zayıf ve aciz halde iken yumuşak huylu görünüşte, eline fırsat geçtiği zaman ateş kesilen ve intikam almak sevdasına düşün kimseler yumuşak huylu değildir, böyle kimselere "halim, yumuşak huylu" denemez."²⁰³

Yumuşak huylu olmanın ne kadar büyük bir meziyet olduğu ortadadır. Çünkü heyecan ve kızgınlık anında hele birde intikam almaya gücün yettiği halde insanın kendini zaptedip, kendisini kontrol edebilmesi gerçekten de büyük bir fazilettir. Yumuşak huylu olmak, beşeri ilişkilerde insanın öfkelenmemesi insanlar arasında fark gözetmeksizin herkese nazik ve kibar davranması demektir. Kısaca

²⁰⁰ A.H.Akseki, Ahlâk Dersleri, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1968, 2. bsk, s.166; İ. Gazâli, İhyau-Ulûmid-Din, İstanbul, Bedir Yayınları, 1974, III, 394; İ.Canan, Kütüb-i Sette Tercüme ve şerhi, XVIII, 300.

²⁰¹ A.H.Akseki, Ahlâk Dersleri, s.166.

²⁰² E.Olgunsoy, a.g.e.,s.101.

²⁰³ A.H.Akseki, Ahlâk Dersleri, s.171.

gazab, kızgınlık, öfke halinin olmamasıdır²⁰⁴. Bu tutum ve düşüncenin olgunluğunu, gazabın yok edildiğini ve akla uyulduğunu gösterir.

Gerçekten hilm, gazabın ve öfkenin zıddı olup sabrın sermayesi, afetlerin, yenme isteğinin, intikamın yok edildiği bir kuvvettir. Gazaba boyun eğen insanın öfkesi, kini ve şiddeti artar. Cesaretleterek intikam hırsıyla düşmanın üzerine koşar, kötülük işler, insanın bu alışkanlığı devam ettikçe başı beladan kurtulmaz ve vahşi, yırtıcı bir hal alır.

Kur'an-ı Kerim, hilmi (yumuşak huyluluğu) emretmiş ve Hz. Muhammed'e hitaben "Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar çevrenden dağılıp gitmişlerdi. Artık onları bağışla ve kendilerine Allah'tan mağfiret dile."²⁰⁵ buyurarak yumuşak huylu ve kibar olmanın önemini ve faydasını belirtmiştir. Kur'an katılığın insanlarda bulunmaması gereken bir hal olduğunu vurgularken, insanları yumuşak huylu olmaya davet etmektedir. İnsanların birbirine karşı yumuşak davranmasını, kızmamasını, şiddet ve sertlik göstermemesini ister. Sert, kaba, öfkeli, katı kalpli bir karaktere sahip olmanın psiko-sosyal hayattaki tezahürü, insanları birleştirici ve toplayıcı olmamakla kendini gösterir. Halbuki yumuşaklık, insanları birbirine yaklaştırır, kalpleri ısındırır²⁰⁶. Bu manada Hz. Musa ile Hz. Harun'a yöneltilen ve Firavun'a karşı tutumlarını belirleyen ayette zikredilen, "Firavun'a yumuşak söz söyleyin, olur ki nasihat dinler, yahut korkar."²⁰⁷ emri Peygamberlerle birlikte bütün insanlara şamil ahlâkı bir tavrı ifade etmektedir.

²⁰⁴ A.Turgut, a.g.e, s.101; R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.62.

²⁰⁵ K.Kerim, Ali-İmran /159; Ö.N.Bilmen, a.g.e., I., 482-483; M.Yazır, a.g.e., II, 410.

²⁰⁶ A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.34.

²⁰⁷ K.Kerim,20 Tâ-Hâ /44.

Kur'an-ı Kerim'in emrettiği bu güzel vasfı en güzel şekilde Hz. Muhammed (SAV)'in fiillerinde, uygulamalarında yaşantısında görmekteyiz. Çölde yaşayan bir insanın elbisesinden şiddetli bir şekilde çekmesi sonucu peygamberimizin ensesinde iz bırakmasına rağmen, yani canı çok yanmasına rağmen o şahsa bakıp gülümsemiş ve istediğini yerine getirmiştir. Yumuşak huylu olmak konusunda peygamberimiz şöyle buyurmuştur. "Yumuşak huylu yoksun olan, iyilikten de yoksun olur."²⁰⁸ Bu şekilde yumuşak huylu olmanın iyiliğin temeli olduğunu göstermiştir. Yine "Güçlü insan, güç meydanlarında başkalarını yenen değil, öfkelenildiğinde kendine hakim olandır."²⁰⁹ buyurarak yumuşak huylu olmanın ancak insanın nefesine hakim olmakla gerçekleşeceğini belirtmiştir.

Kısaca şunu söyleyebiliriz ki, Kur'an-ı Kerim'in emrettiği ve insanların muttasıf olması gereken evrensel prensiplerden biri de yumuşak huylu olmak (hilm) tir. Aşağıda da ifade edeceğimiz gibi yumuşak huyluluk Kur'an'ın yanı sıra İncil'de, Tevrat'ta, Budizm'de ve Konfüçyüsçülük'de de insanlara tavsiye edilen ve insanların bir arada mutlu, huzurlu yaşayabilmeleri için araç olarak kabul edilen güzel bir ahlâki vasıftır. Özellikle intikam almak için ellerinde herkesten daha çok fırsat bulunan yetkili kimselerin bu güzel huya sahip olmaları gereklidir. Fakat eğer yumuşak huylu olmak toplumun huzurunu sağlayacağına, kargaşaya, huzursuzluğa vesile oluyorsa ozaman şiddetli muamele zaruri hale gelir. Değişik bir ifade ile şöyle söyleyebiliriz. Nasıl bir tavır içinde olunacağı yerine, zamanına ve muhataba göre belirlenmelidir.

Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil'de "Ne mutlu halim olanlara, çünkü onlar yeri miras alacaklar."²¹⁰ ve bir başka semavi din olan

²⁰⁸ El-Müslim, 45, Kitabu'l-Birr, ve's-Sileve'l-Arab, Bab:23, H.No:2592.

²⁰⁹ El-Müslim, 45, Kitabu'l Birr ve's-Silevel-Arab, Bab:30, H. No.2609.

²¹⁰ İncil, Matta, V.5.

Yahudiliğin kutsal kitabında da aynı anlama gelen “öç almayacaksın”²¹¹ ifadesi hilmin, kibarlığın, affedici olmanın yararlı olacağını açıkça ortaya koymuştur. Yine Konfüçyüs’ün beş erdeminden biri ağırbaşlılık ve nezakettir²¹². Aynı şekilde Budizm’de kin, hırs, şiddet yasaklanmakta ve buna karşılık olarakta nefsi kontrol, hoşgörü, yardımlaşma gibi güzel huylar emredilmektedir²¹³. Görüyoruz ki Semavi ve beşeri dinler yumuşak huyluluk konusunda neredeyse aynı görüşü ortaya koymaktadırlar. Çünkü bu vasıf, insanın doğasında vardır.

2.1.6.Yardımlaşma

Cemiyet üyelerini birbirine bağlayan ahlâki faaliyetlerden biri de yardımlaşmadır. Bilindiği gibi insan sosyal bir varlıktır. Bunun içinde bir cemiyet içinde yaşar. Bir cemiyet içinde yaşadığı sürece başkalarına muhtaçtır. Toplumun faydasına olan her hak ve vazifede başkalarıyla yardımlaşmak zorundadır. Yardımlaşma duygusu beraberinde birçok faydayı getirir. Yardımlaşma duygusunun hakim olduğu toplumlarda huzur, refah ve medeniyet kalıcı olur ve daha da gelişir. Aksi halde ise ne huzur kalır nede medeniyet²¹⁴.

Yardımlaşma cemiyet halinde yaşamamanın gerektirdiği ahlâki bir davranıştır. Yardımlaşma yardım eden ve edilenlerin karşılıklı ilişkilerinden doğan hayırdır²¹⁵. Kendi gücünü ve imkanlarını başka birinin iyiliği için kullanma”²¹⁶ demek olan yardımlaşma Kur’an’ın emrettiği, yapmamızı istediği bir davranıştır.

²¹¹ Tevrat, Levililer, XIX, 18.

²¹² G.Tümer- A.Küçük, a.g.e., 64-65-66; İ.A.Çubukçu, Ahlâk Tarihinde Görüşler, s.34-35.

²¹³ G.Tümer-A.Küçük, a.g.e., 170.

²¹⁴ A.Turgut, a.g.e,s.158.

²¹⁵ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1988, II, 1598, “yardım” md.

²¹⁶ H.Erdem, a.g.e.,s.256.

Kur'an'ın emrettiği yardımlaşma, cemiyetin temelini atacak, onu kuvvetli topluluklar arasına sokacak ve toplumdaki birliği, beraberliği sağlayacak asli unsurlardan biridir²¹⁷. Hz. Muhammed bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Bütün halk, Allah'ın ailesi, efradı gibidir. Allah'ın en sevgili kulu ise ailesine en faydalı olandır.”²¹⁸

Bu hadisi şerifte de temas edildiği gibi birisine yardım etmek, birisine bir fayda temin etmek, Allah'ın seveceği ve insanların da beğenip takdir edeceği davranışlar arasında sayılabilir.

Kur'an-ı Kerim toplumun birliği ve beraberliği için önem arzeden bu konuyu çeşitli ayetlerde detaylı bir şekilde incelemiş ve yardımı teşvik etmiştir. “iyilikte ve kötülükten sakınmakta bir birinizle yardımlaşın. Günah ve sınırı aşmakta yardımlaşmayın.”²¹⁹ ayeti yardımlaşmanın genel çerçevesini çizmekte ve insanlar için iyilik ve güzellik ifade eden konularda yardımlaşmamızı istemektedir.

İslâm dininde “Allah'ın emrine saygı, yaratıklarına şefkat” bir asıldır. Kur'an-ı Kerim yalnız Allah'a karşı vazife ile O'na saygı ve kulluğu emretmeyip, aynı zamanda yaratıklara karşı şefkat ve yardımı da tavsiye eder²²⁰. Yaratıklara yardımı tavsiye ederken de bunun iyilik ve güzellik konusunda olmasını, günah ve düşmanlık üzerinde olmamasını ister²²¹. Ayrıca Kur'an-ı Kerim hakları gasbedilen ve haksızlığa uğrayanların, saldırılar karşısında yardımlaşmasının toplumsal ve insani bir görev olduğunu hatırlatmıştır. “Bir haksızlığa uğradıkları zaman, yardımlaşırlar.”²²² ayeti bunun en güzel şekilde

²¹⁷ Mahir İz, Din Ve Cemiyet, İstanbul, 1990, 4. bsk, s.215.

²¹⁸ Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr el-Camius'Sagir fi Ehadisil Beşirin Nezir, Mısır, 1373, II, 10.

²¹⁹ K.Kerim, 5 Maide /2.

²²⁰ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.276.

²²¹ Ö.N.Bilmen, a.g.e., II, 724; M.Yazır, a.g.e., III, 81.

²²² K.Kerim, 42 Şura /39.

izah etmektedir. Bu manada en güzel örnek bugün, Kosova'da meydana gelen olaylar ve dünya kamuoyunun bu olaylara olan yaklaşımıdır. Çünkü Kosova'da hakları ellerinden alınan insanlarla aynı dili konuşmayan, aynı ırktan, aynı kültürden, aynı inançtan aynı ülkeden olmayan binlerce insan Kosovalı çaresiz insanlara maddi ve manevi destek için çaba sarf etmektedirler. Aynı şekilde operasyonu sürdüren farklı inançtan insanların olaya müdahalesi de şunu göstermektedir ki, yardımlaşma olayı evrensel bir davranıştır. İnsan olmanın gereği olan bir duygudur.

Yaratılıştan medeni olan insanlar için hiç şüphe yok ki, yardımlaşma toplumsal bir zarurettir. Yardımlaşma olmadıkça, insan hayatının devamı ve gelişmesi mümkün olamaz. Medeniyetin ve huzurun temeli yardımlaşmadır.

Çünkü kin ve nefret gibi olumsuz tavırlara neden olan kötü ahlâk, ancak bu sayede sınırlandırılabilir. Gerçekten de yardımlaşma felaketlerin önünü alabilecek bir güce sahiptir. Çünkü yardımlaşma gönüllerde sevgi oluşturur. Muhtaç olanlara elle, dille, maddi ve manevi mümkün olan her yolla yardım etmek hem dine hem akla uygun bir davranıştır. Cemiyet fertleri ancak bu sayede kaynaşabilir.

Yardımlaşmanın ülkeler arasındaki kaynaşma ve dostluğu artırmadaki katkısı da göz ardı edilecek gibi değildir. Dini, dili, kültürü, mezhebi, farklı da olsa meydana gelen üzücü bir olay sonrasında insanların, ülkelerin yardım konusunda birbirleriyle adeta yarıştıkları gözlenmektedir. Savaş, deprem, yangın gibi doğal afetler sonucu zirveye çıkan yardımlaşma duygusu da insanın doğasında var olan bir özelliktir. Her toplumda, her ülkede fakirlere, muhtaçlara yardım için tedbirlerin alınması ve derneklerin kurulması da bu duygunun fitri olduğunu göstermektedir. Geçtiğimiz günlerde ülkemizde meydana gelen ve çok sayıda insanın ölümüne sakat

kalmasına, malının zayi olmasına neden olan Marmara Depremi sonrasında Dünya ülkelerinin verdiği yardımlaşma örneği bunun en güzel delilidir. Bunun içindir ki toplumun temelinde yardımlaşma mutlaka olmalıdır. İstisnasız bütün insanların hayrına, bütün toplumların mutluluğu için çalışmak, bütün yaratıklara karşı şefkat, merhamet ve sevgi göstermek İslâmiyet tarafından da emredilmektedir²²³.

Kur'an, "... iyiliği emreder, kötü olanı yasaklar ve iyiliklere koşarlar. İşte bunlar iyilerdendir."²²⁴ buyurarak iyiliği emredenleri, kötülüğü yasaklayanları, iyiler olarak kabul etmiş ve bu kimselerin iyiliklerinin karşılığını bulacaklarını, kimsenin yaptığı işin zayi olmayacağını ifade etmiştir²²⁵. Hz. Muhammed'de "İnsanların hayırlısı, diğer insanlara faydalı olandır."²²⁶ buyurarak insanlara hayırlı olmanın insanın önemli görevlerinden olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Yine "Bütün yaratıklar Allah'ın eseridir. Bunlardan Allah'ın en çok sevdiği halka en çok faydalı olandır"²²⁷ buyurmaktadır. Bu hadislerde İslâmın yardımlaşmaya verdiği değer açık olarak görülmektedir.

Semavi dinlerde yardımlaşmaya büyük önem verildiği gibi milli dinlerde de durum aynıdır. Budizm'in, Eski Türklerin ve Konfüçyüs'ün ahlâk sistemlerinde de cömert olma ve düşkünlere yardım etmek üstün insanın vasıflarından kabul edilmiştir²²⁸.

²²³ İ.A.Çubukçu, İslâmda Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.82; A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.276; H.Erdem, a.g.e.,s.256; S.Nedvi, a.g.e. s.493.

²²⁴ K.Kerim, 3 Ali İmran/114.

²²⁵ S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tesiri, II,95; M.Esed, a.g.e. I, .111.

²²⁶ A. Himmet Berki, Ahlâka Ait 239 Hadis Tercüme ve İzahı, Ankara,DİB Yayınları 1968, DİBY, s.130.

²²⁷ A.H.Berki, a.g.e.,s.276.

²²⁸ G.Tümer-A.Küçük,a.g.e, s.170-63.

Şu da unutulmamalıdır ki, insanlara yardım ederken bazı noktalara dikkat edilmesi gerekir. Çünkü yerinde yapılmayan bir yardım tembelliğe sefalet ve kayıtsızlığa sebep olabilir.

Buradan hareketle diyebiliriz ki, insanoğlu yaşantısını toplum içinde sürdürür. İnsanların mutluluğu için herkesin görevini toplum içinde dayanışma halinde yapması gerekir. Kur'an-ı Kerim, bölünmeyi, parçalanmayı, bütünlüğü bozmayı yasaklamıştır. Herkesin birbirine yardımcı olması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü onun amacı, insanları ahlâk yönünden olgunlaştırmak ve onları mutlu kılmaktır. İnsanların birbirini sevmelerini ve saymalarını sağlamaktır. Bizler ayırıcı değil birleştirici, yıkıcı değil, yapıcı olmalıyız. Birlikten beraberlikten yana olmalıyız. Kur'an-ı Kerim, toplumun temelini yardımlaşma üzerine kurarak birliği sağlamayı amaçlamıştır. İnsanlığın faydasına olan işlerde yarışırmasına çalışmalıyız. İnsan olmanın gereği olan yardımlaşma Kur'an'ın önem verdiği hususlardandır.

Tevrat'ta yer alan “Yakınına yardım edeceksin.”²²⁹ Kendi memleketinde kardeşine, hakirine ve fakirine elini açacaksın”²³⁰ ifadeleri de yardımlaşmanın ve zor durumda olanlara yardım etmenin önemini açıklamaktadır.

Yine İncil'de yer alan “Senden isteyene ver, senden ödünç isteyene sırtını çevirme!”²³¹ İfadeleri de yardımlaşmayı teşvik etmektedir.

2.1.7.Barış

Bugün insanlığın en çok ihyitaç duyduğu temel ilkelerden biri de hiç şüphesiz barıştır. “İslâm” kavramı barış anlamına da

²²⁹ Tevrat, Levililer, XXIX, 34.

²³⁰ Tevrat, Tesniye, XV, 115.

²³¹ Matta: V,47.

gelmektedir²³². Kur'an-ı Kerim daima insanları birlik beraberlik, kardeşlik ve barışa davet etmek suretiyle konuya olan hassasiyetini ortaya koymuştur. Barış, güven ortamında var olan bir sosyal değerdir. Güven olmadan, emniyet ortamı oluşturulmadan barışı tatmamız mümkün değildir. Bunun tersini düşünmek de mümkündür. Barış güven ortamını hazırlar. Barış insanlığı yücelten değerlerin başında gelir.

Yüce Allah barış içinde olmayı, bir emir olarak vermekte ve onun gerekliliğine dikkat çekmektedir. İnsanın kendi ile barış içinde olması, devlet ile halkın barış içinde olması, ana-baba arasında barış olması, devletler arasında barışın olması ve nihayet Allah ile kul arasında barışın olması, dünyada mutlu olunmasını sağlayacaktır.

Bunları dikkate alarak şöyle diyebiliriz. Toplumların mutluluk ve huzur içinde bir hayat yaşayabilmeleri için barışı temel ilke olarak benimsemeleri zorunludur. İşte Kur'an-ı Kerim bu temel ilkeyi esas almış hatta yukarıda da değindiğimiz gibi adı barış olan bir dinin kutsal kitabı olmuştur. Sadece İslamın değil bütün dinlerin özünde barış vardır²³³. Tabii ki, önce fert bazında barışı sağlamak gerekir. Kendisiyle kavgalı bir fertten topluma fayda gelmez veya kendisiyle kavgalı fertlerin oluşturduğu toplumda barışı sağlamak güç bir iştir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyen(in fısıldaşması müstesna)"²³⁴ ayeti göstermektedir ki barışı sağlamak ve insanların arasını düzeltmek için yapılan her türlü gayret ve çaba da bir hayır vardır. Çünkü barış, insanların ihtiyacı olan bir husustur. Barış

²³² Bayraktar Bayraklı, "Kur'an'da İnsan Hakları" Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Yıl. 1998, Sayı:5, s.10.

²³³ M. Nuri Yılmaz, "Barış ve Hoşgörüye Çağrı" Kur'an'da Evrensel Hoşgörü, s.16.

²³⁴ K.Kerim, 4 Nisa /114.

fertten aileye, aileden topluma ve oradan bütün insanlığa doğru yayılacak ve yaşanacak. Bugün insanlık bu ortamı çok özlemiştir.

Bugün teknik ilerliyor, ilerleyen teknik dünyayı küçültüyor. Bilhassa haberleşme ve ulaşım alanındaki gelişmeler, mesafe anlayışını iyice ortadan kaldırdı. Sokaklarımızı artık değişik renkte, farklı dilde, ayrı milliyette insanlarla paylaşıyoruz. Bu gelişme ve kaynaşma gittikçe artacak. İnsanlık teknikte ilerlemiş, bir düğmeye basmakla, bir memleketi yok edecek güce ulaşmıştır. Ancak üzülmek ifade edelim ki ruh planında, insaniyet ve vicdan planında aynı başarı gösterilmemiştir. Bosna, Karabağ, Kosova, Filistin, Kıbrıs olayları göstermiştir ki, insanlık Kur'an-ı Kerim'in sunduğu barış anlayışına her zamankinden daha çok muhtaçtır²³⁵. Eğer dinlerin ahlâk ilkelerine kulak verilseydi bugün ilim ve teknik kan ve gözyaşına değil insanların huzur ve mutluluğuna vesile olacaktı. Çünkü hiçbir din savaşı emretmiyor, kan ve gözyaşını istemiyor. Bu günümüz insanının savaşa karşı gösterdiği tavırda da net olarak görülmektedir.

Bugün terörizmin ve anarşizmin arka planında bu insanların kendileriyle kavgalı olmaları, din eğitimi görmemeleri ve dinlerin barış ve kardeşlik ile sevgi anlayışını bilmemeleri yatmaktadır. Toplumsal barışın sağlanması için, sınıf çatışmasının, egoist bireyciliğin, bölgeciliğin, kabileciliğin kalkması gerekir. Bugün barış yolunda birçok zikzak bulunmasına rağmen istenildiğinde bunlar kaldırılabilir. Çünkü barış dinlerin özünde vardır ve dini bir emirdir.

Kur'an-ı Kerim insanları barışa girmeye çağırıyor. "Ey iman edenler! Hep birden barışa girin."²³⁶ İslâm dini barışı böylesine emretmiş ve barışı sağlayanların, barış için çaba gösterenlerin, iki

²³⁵ İ.Canan, İslâmın Getirdiği Barış ve Kardeşlik Atmosferi, Kur'an'da Evrensel Hoşgörü, s.24.

²³⁶ K.Kerim, 2 Bakara /208.

insanın, iki devletin arasını düzeltenlerin çok büyük bir iyilik yaptığını beyan etmiştir²³⁷.

Kısaca insanlar barışa girerek, barışçı olarak öyle mükemmel bir sosyal birlik ve görünüm ve dünya oluşturmaları ki, bu ortamda isyan, çekişme, ayrılık, birbirine eziyet verme, eğrilik, Allah'ın ve kulların haklarına saygısızlık gibi çirkin durumlar söz konusu olmamalı. Aksine birlik, beraberlik, sevgi, karşılıklı saygı, asayiş, güven ve tam bir huzur içinde herkesin görevini ifa ettiği bir ortam olmalıdır.

Şu bir gerçek ki, dinlerin barış ve kardeşlik talimatlarına uyulsaydı bugün hala kan, gözyaşı ve savaş olmayacaktı. Şu da unutulmamalıdır ki, dünyada adalet olmadan barış olmayacağı gibi dinler arasında barış olmadan milletler arasında ve dünyada barış olmaz²³⁸.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Barışın yerleşmesi için anlayış değişikliği gereklidir. İnsanların birbirlerini sevmesi gerekir. Bugün insanlığın sevgiye şefkate ihtiyacı vardır. İnsanlara ve dünyaya sevgiyle bakmak gerekir. Sevgiyle baktığımız zaman çirkin bir şey göremeyiz. Bunun sonucunda da evrensel barışı gerçekleştirebiliriz. İncil'de de barışın önemine vurgu yapılmış ve barışı isteyenlere, barışı sağlamak için çalışanlara güzel haberler sunulmuştur.

Bu konuda Kur'an'ın ortaya koyduğu bilgileri destekleyen ve İncil'de yer alan "Ne mutlu Sulh edicilere; çünkü onlar Allah oğulları çağrılacaklar."²³⁹ yine "Sen komşunu sevecek ve düşmanından nefret edeceksin" denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim

²³⁷ Ö.N.Bilmen, a.g.e.,I, 207; M.Yazır, a.g.e., III, 17.

²³⁸ H. Küng-K.J.Kuschel, a.g.e.,s32.

²³⁹ İncil, Matta, V, 9.

“Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin.”²⁴⁰ ifadelerinde barışçı olmak ve barışı sağlamağa teşvik vardır.

Tevrat'ta yer alan “Öç almayacaksın”²⁴¹ emri de insanlara barış yerine felaketi getirecek olan bir çirkin davranışı yasaklayarak barışın kapılarını aralamış ve insanları barışçı olmaya yönlendirmiştir.

2.1.8. Ana-Babaya İyilik

Ana-babaya iyilik bütün insanların önem verdiği ahlâki bir ilkedir. Ahlâkçılar büyüklerimizi, yani hürmet gösterilmesi gerekenleri sıralarken anne ve babayı birinci sıraya koymaktadırlar²⁴². Anne ve babanın durumları üzerinde biraz düşünürlerse onlara karşı olan vazifelerimizin önemi daha iyi anlaşılır. Çünkü, varlığın gerçek sebebi Hz. Allah, zahiri sebebi ise anne ve babadır²⁴³. Anne ve baba insanın aciz zamanında destek olur, küçükken, güçsüzken yeme ve içmesini temin eder, güzel huy ve davranışların öğretimini yapar, çeşitli güçlük ve yorgunluklarla bıkmak ve usanmaksızın gece gündüz kendilerini ihmal edip bütün hizmetleri çocuklara verenler yine anne babalardır.

Böylesine önemli bir konu üzerinde Kur'an-ı Kerim'de yeterince durmuş ve konunun önemini arz etmiştir. Yüce Allah pek çok ayette kendisine eş koşmama emrinden sonra, anne babaya iyiliği gündeme getirmektedir. Kur'an-ı Kerim, anne-babaya saygı duymayı ve onlara iyi bakmayı bir ibadet olarak kabul etmiştir. Anne-baba haklarını başköşeye oturtmakla insanlık tarihinin en büyük inkılâplarından birini gerçekleştirmiştir²⁴⁴.

²⁴⁰ İncil, Matta, V,47..

²⁴¹ Tevrat, Levililer: XIX, 18.

²⁴² H.Erdem, a.g.e.,s.223.

²⁴³ A.Turgut, a.g.e.,s143.

²⁴⁴ Bayraktar Bayraklı, a.g.m.,s.12.

Kur'an "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin, ana-babaya iyilik edin."²⁴⁵ ve "Allah'a kulluk edin, O'na hiçbirşeyi ortak koşmayın ve ebeveyne güzel muamele edin."²⁴⁶ buyurarak konunun önemini ortaya koymuştur. Bu ayetler göstermektedir ki, insanlar mutlaka anne-babasına devamlı surette yardım etmeli ve her zaman güzel davranışta bulunmalıdır²⁴⁷.

Kur'an-ı Kerim anne babanın çocuklarına iyi davranmasından çok, çocukların anne-babasına iyi davranması konusundaki tavsiyelere ağırlık vermektedir. Bunun temelinde anne babanın fıtratında çocukları koruyup gözetmeye yönelik zengin sevgi ve duygu kaynağının varlığı vardır²⁴⁸. Bir başka neden de ebeveynin çocuklar üzerindeki hakkının çocuklarınkine göre çok olmasıdır.

Kur'an Allah'a ibadetten hemen sonra anne ve babaya iyiliği emretmiş, onları iyilik ve yardım edilmesi gerekenlerin en başında saymıştır. Aynı zamanda Kur'an ebeveyne nasıl davranılacağını da belirlemiştir. "Anne ve babaya güzel davranın. Eğer onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara "öf" bile deme ve onları azarlama. İkisine de iyi ve yumuşak söz söyle. İkisine de acıyarak tevazu kanadını indir."²⁴⁹ Bu ayette Yüce Allah bütün insanlara hitaben anne-babaya iyilik etmelerini tavsiye etmiştir. Evet. Bütün insanlar anne ve babasına iyilik etmelidirler. Çünkü anne-babalarının çocuklarına hizmetleri ve sevgisi çoktur. Bizlerin meydana gelmesine vesile olmuş, büyüüp gelişmemize katkıda bulunmuşlardır. Bunun için bizler onlara saygı, sevgi ve hürmetkar olmalıyız. Onlardan usanarak veya bazı söz ve hareketlerden rahatsız olarak onlara ıstırap

²⁴⁵ K.Kerim, 2 Bakara /83.

²⁴⁶ K.Kerim, 4 Nisa/36.

²⁴⁷ Ö.N.Bilmen,a.g.e, I, 79; M.Yazır,a.g.e., I, 326.

²⁴⁸ A.Kasapoğlu,a.g.e,s.108.

²⁴⁹ K.Kerim, 17 İsrâ /23-24.

verecek, onları üzecek söz söylememeli ve onlardan rahatsız olduğumuzu gösteren davranışlarda bulunmamalıyız. Onları azarlamamalı, sözlerini kesmemeli, onlara karşı son derece yumuşak muamelede bulunmalıyız²⁵⁰.

Gördüğümüz gibi Kur'an iyiliğin emir ve tavsiyesini anne ve babayı kapsayacak şekilde yapmaktadır. Özellikle annenin hizmetlerine işaret ederek, onun üstünlüğüne dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi annenin en büyük zahmet ve meşakkati hamilelik ve doğum devrelerindedir. Kur'an bu duruma şöyle değinmektedir. "Annesi onu zahmetle taşıdı ve onu zahmetle doğurdu."²⁵¹ Bu ayetin başlangıcında da hitap bütün insanlardır. Bu ayette de ifade edildiği gibi annenin babadan fazla olarak hamilelik, doğum, emzirme gibi babanın müdahalesi olmayan zahmetlere katlanmıştır. Bunun içinde sahabilerden birisinin "öncelikle kime iyilik edeyim?" sorusuna Hz. Muhammed üç defa "annene!" dedikten sonra, dördüncüsünde "babana!" karşılığını vermiştir²⁵².

Anne-babaya iyilik, ailenin olduğu ilk toplumlardan günümüze kadar dini ve ahlâki bir görev olarak kabul edilmiştir. Anne-babaya karşı vazifelerimizi itaat, sevgi, hürmet ve minnettarlık, gerektiğinde yardım ve ölünce hayırla anmak diye özetleyebiliriz. Aynı zamanda anne-babaya iyilikte insan olmanın gereği olan ahlâki bir prensiptir.

Tevrat'ta da ana-babaya iyilik konusunda net emir vardır. "Babana ve anana hürmet et"²⁵³ ifadesi ana ve babaya hürmet edilmesi gerektiğini en güzel şekilde ortaya koymaktadır

²⁵⁰ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.212, Ö.N.Bilmen,a.g.e.,IV, 1863; H.Erdem, a.g.e.,s.223.

²⁵¹ K.Kerim, 46 Ahkaf /15.

²⁵² A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.109.

²⁵³ Tevrat, Çıkış:20-12.

2.1.9.Komşu Hakkı

Kur'an-ı Kerim'in önemli gördüğü esaslardan biri de yardımlaşmak, insanlara iyi davranmak ve yakınları gözetmektir. İnsan hiçbir zaman toplum hayatı yaşadığını unutmamalıdır. İnsanlar aralarında işbirliği ve dayanışma sayesinde mutlu bir hayat sürebilirler. Herkesin işi ve mesleği farklı olduğu için insan başkalarına da muhtaçtır. Komşuya olan ihtiyaç ise diğer insanlara oranla daha fazladır. Çünkü ailemizden, akrabamızdan sonra bize en yakın olanlar komşularımızdır. Komşu haklarına riayet etmemiz ise ahlâki ve toplumsal bir vazifedir²⁵⁴.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi sosyal bir varlık olan insan başka insanlara ihtiyaç duyar. Bunlar arasında insanın sosyal dayanışması itibariyle en çok ilgilendiği, hayır ve şerrinden en çok etkilendiği kendi komşularıdır. Bunun içinde komşu haklarını gözetmek en önemli görevlerimizdendir.

Kur'an-ı Kerim'de de konuyla ilgili ayetler bulunmaktadır. "Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler."²⁵⁵ bir başka ayette Yüce Allah (c.c.) "Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş'a, ... iyi davranın"²⁵⁶. Buyurmaktadır. Görüldüğü gibi ayeti kerimede hem yakın, hem de uzak komşuya, iyi davranılması emredilmektedir. Yakın komşuluktan

²⁵⁴ İ.A.Çubukçu, İslâm'da Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.68; A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.286; Süleyman Nedvi, Asrı Saadet Peygamberizin Tebliğat ve Talimatı (trc:Ali Genceli), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1984, s.331-332.

²⁵⁵ K.Kerim, 59 Haşr /9.

²⁵⁶ K.Kerim, 4 Nisa/36; Fahreddin Er-Razi, Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990, VIII, 1. bsk, 31-32

kasıt ev yakınlığı veya akrabalık olabilir. Uzak komşu ise evi uzak olduğu ve akrabadan da olmadığı halde kişinin ilişki içinde olduğu insanlardır²⁵⁷.

Buradan anlaşılmaktadır ki, komşular arasında din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın ve komşumuz kim olursa olsun, karşılıklı hak ve vazifede saygılı olmak herkes için bir ödevdir. Karşılıklı olarak komşu hakları gözetildiği takdirde, cemiyetin bünyesi sağlamlaşır. Dargınlık ve ayrılıklar önlenir, cemiyet saadet ve huzura kavuşur. Bunu sağlamak içinde, Yüce Allah kendisine ibadetten hemen sonra komşuya iyi davranmamızı emretmiştir. Hele hele komşumuzun dini, dili, kültürü, ırkı gözetilmeden iyi davranmamızın istenilmesi Kur'an-ı Kerim'in kucaklayıcılığını ve kapsayıcılığını bir kez daha gözler önüne sermektedir. Zaten Kur'an can, mal, namus gibi değerleri dokunulamayacak mukaddesler arasında zikrederek barışın, mutluluğun ve sevgiyle bir arada yaşamının yolunu göstermiştir.

Eli ve dili ile komşularını inciten, komşuları aç iken kendileri rahat rahat vakit geçirenlerin gerçek mümin olamayacaklarını söyleyen Hz. Muhammed (SAV), "Cibril, bana durmadan komşuya iyilik yapmayı tavsiye etti. Bu sıkı tavsiyeden, komşuyu komşuya varis kılacağını zannettim."²⁵⁸ buyurarak komşunun ve komşuya iyiliğin İslâm'daki yerini belirlemiştir. Barış içinde yaşamak için komşularımızla, ailemizle, arkadaşlarımızla, akrabalarımızla ve tüm insanlarla iyi geçinmeli ve onlara iyi davranmalıyız.

Bu önemli konu hakkında Tevrat'ta son derece açık ifadeler yer almaktadır. "Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin"²⁵⁹ ifadeleri konunun Tevrat açısından da büyük önemi olduğunu

²⁵⁷ Ö.N.Bilmen, a.g.e., II, 589; M.Yazır, a.g.e., II, 520.

²⁵⁸ M.Nevevi, a.g.e., I, 340.

²⁵⁹ Tevrat, Çıkış, 20/16.

göstermektedir. Yine Tevrat'ta yer alan "Komşunu kendin gibi seveceksin"²⁶⁰ cümlesi de komşu hakkının ve buna riayetin insan ve toplum için önemini ortaya koymaktadır.

2.2.KÖTÜ DAVRANIŞLAR

Tabiatı gereği sosyal bir çevrede yaşayan insan hem bu çevreyi etkiler hem de bu çevreden etkilenir. İnsan için burada iki taraflı bir etki söz konusudur. İnsanın huzurlu ve mutlu olması da bahsettiğimiz bu sosyal çevresiyle olan ilişkileriyle yakından ilgilidir.

İşte biz bu bölümde insanın çevresine yaptığı kötü etkileri ele alacağız. İnsan ve toplum için zararlı olduğu herkes tarafından kabul edilen kötü davranışların bazıları şunlardır:

2.2.1.Yalancılık

Yaşadığımız dünyada her ne kadar değişik din ve ırktan insanlar şeref ve dürüstlük üzerine kurulu bir hayat için çabalasalar da günümüzde sayılamayacak kadar çok yalancılık, hilekarlık, riyakarlık ve dolandırıcılık vardır²⁶¹.

Aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz²⁶² demek olan yalan dinen ve ahlâken kötü kabul edilen bir davranıştır. Genel anlamda yalancılığı, mevcut durumun aksini ifade etmek olarak tarif edebiliriz²⁶³.

Aklen kötü kabul edilen yalan bütün dinler tarafından haram kılınmıştır²⁶⁴. Yalancı, olana olmadı, olmayana da oldu diyerek gerçeğin aksine şahitlik etmiş olur. Yalan beldeleri tahrip, kulları

²⁶⁰ Tevrat, Levililer, 19/18

²⁶¹ H.Küng- K.J.Kuschel, a.g.e.,s.19.

²⁶² Türkçe Sözlük, s.1583, "yalan" md

²⁶³ İ.A.Çubukçu, İslâm'da Ahlâk ve Manevi Vazifeler, s.128; R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.126; H.Erdem, a.g.e.,s.149.

²⁶⁴ Kınalızade Ali Efendi, a.g.e.,s.266.

helak ve ırzı telef eder²⁶⁵. Böylesine çirkin bir davranışı aklı başında bir insanın tasvibi mümkün değildir, hele böyle bir davranışa teveccühü imkansızdır.

Yalan söylemenin yol açtığı pek çok olumsuzluklar vardır. Her şeyden önce yalan toplum bireylerini bir birine bağlayan güven duygusunu ortadan kaldırır. Çünkü yalancıya değil doğru söyleyene güvenmek esastır.

Doğru sözlü olmak, ne kadar insani ve ahlâki bir özellik ise, yalancılık da o kadar gayr-i insani ve gayr-i ahlâki bir durumdur. Yalanın gayr-i insani oluşu ve ahlâki kötülüğü insanlar arasındaki ilişkileri temelden sarsmasındadır. Çünkü yalan konuşmak beşeri ilişkileri, köklü bir şekilde zedeler. Az önce de değindiğimiz gibi iyi ilişkiler kurabilmenin zorunlu şartı olan güven duygusunu yok eder. Doğal olarak da karşılıklı olarak birbirlerine güvenemeyen insanların, sağlıklı ilişkiler kurabilmesi mümkün olmaz²⁶⁶.

Gerçekleri ters yüz etme olan yalan lanet ve azabın sebebidir. Çünkü yalancılık, fertler arasındaki birlik ve dayanışmayı kaldırarak insanları birbirine düşürür, düşmanlıklara sebep olur²⁶⁷.

Kur'an-ı Kerim bu psiko-sosyal gerçeklerden dolayı ve toplumu meydana getiren ferdler arasında sağlıklı ve samimi ilişkiler kurma imkanını ortadan kaldıran yalan ve yalancılığı kesin olarak yasaklamıştır. Kur'an'da bu konu hakkında şu ifadelere yer verilmiştir: "Yalan sözden sakının"²⁶⁸. Görüldüğü gibi bu ifadeyle Kur'an-ı Kerim yalanı ve yalancılığı yasaklamıştır. Kur'an'da "kizb" ve "zur" kelimeleri ile anlatılan yalan doğruluğun zıddıdır. Zur

²⁶⁵ Kınalızade Ali Efendi, a.g.e.,s.266-267.

²⁶⁶ İ.A.Çubukçu, İslâmî Ahlâk ve Manevî Vazifeler, s.128; R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.126; A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.74.

²⁶⁷ A.Turgut,a.g.e.,s.112; a.Kasapoğlu, a.g.e.,s.74.

²⁶⁸ K.Kerim, 22 Hac/30.

gerçekten sapma, yalan, uydurma, iftira demektir²⁶⁹. Hz. Muhammed (SAV), “Size günahların en büyüğünü haber vereyim mi? Onlar, Allah’a ortak koşmak ve anne-babaya kötülük yapmaktır. Dikkat edin en büyük günah yalan söylemek ve yalancı şahitliktir.”²⁷⁰ buyurarak yalanın ve yalancı şahitliğin ne denli kötü bir fiil olduğunu ortaya koymuştur.

Yalancıların, azabın en çetini ile azablandırılacağını²⁷¹ haber veren Kur’an, aynı şekilde iyi insanların yalana tanık olmayacaklarını ve yalan söylenen yerde durmayacaklarını doğru olanın da bu olduğunu belirtmektedir²⁷².

Yalan gibi yalancı şahitlik de Kur’an-ı Kerim’in kötü kabul ettiği bir davranıştır. Yalancı şahitlik ahlâken, yalanın en şiddetlisi olarak kabul edilir. İnsanların ruhuna zarar veren, haklarını zayi eden, anarşiyi yayan yalancı şahitlik, toplumsal kötülüklerin en tehlikelilerindendir. Bunun için de Kur’an en büyük günah olan şirk ile yalancı şahitliği beraber zikretmiştir²⁷³.

Tabii ki bir insan, bir cürüm veya cinayet hakkında şahitlik için mahkemeye çağrılacak olursa, düşmanlık göstermeksizin, korkusuzca gerçeği söylemesi onun için bir vazifedir. Yalancı şahitlikte hakikati gizlemek vardır. Bu ise çok büyük ahlâki ve dini suçtur²⁷⁴. Kur’an’daki “Zannın çoğundan kaçının”²⁷⁵ ifadesi de yalanı ve yalancı şahitliği yasaklamaktadır.

Yalan söylemenin sebepleri çeşitlidir. Övünmek, kendini üstün görmek, ilgi çekmek, sevgi sağlamak, menfaat elde etmek, utanmak,

²⁶⁹ S. Ateş, Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, VI, 32.

²⁷⁰ El-Buhari-es-sahih, Edep 6, iman, 16.

²⁷¹ K.Kerim, 45 Câsiye /7-8.

²⁷² K.Kerim, 25 Furkan /72.

²⁷³ K.Kerim, 22 Hac /30.

²⁷⁴ H.Erdem, a.g.e.,s.271.

²⁷⁵ K.Kerim, 49 Hucurat /12.

çekinmek, cezalandırılmaktan korkmak, çevresindekileri taklit etmek, intikam almak, zarardan kurtulmak, yalanı alışkanlık haline getirmek, aşağılık duygusu nedeniyle kendini başkalarına kabul ettirebilmek bunlardan bazılarıdır²⁷⁶.

Bütün bunlara ilaveten yalan, Budizm’de de yasaklanmıştır. Yine Caynizm’de beş önemli ahlâki esastan biri de yalan söylememektir. Eski Türklerde yalan söylemek hoş karşılanmaz, yalan söyleyene ve yalan yere yemin edenlere ağır cezalar verilirdi. Konfüçyüsçülük’te de büyük ve üstün insanın özelliklerinden biri de yalan söylememektir²⁷⁷. Görüldüğü gibi yalan, farklı kültür ve dine mensup olsalar da bütün insanların hoş görmediği bir fiildir.

Yine Kur’an-ı Kerim “... Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin”²⁷⁵ buyurarak insanları yalan sözden uzak tutmak istemiştir. Yani hangi konuda olursa olsun bir söz söylendiği zaman gerçeği söylemek gerekir. Sonunda yalan olduğu anlaşılacak ve söyleyenleri küçük düşürecek sözler söylemeyin. Çünkü bir cemiyetin sözü ne kadar sağlam olursa, işleri de o oranda düzgün olur. Sözü sağlam olanın özünde sağlam olur²⁷⁸.

Demek ki, doğruyu söylemeli, dürüst hareket etmeliyiz. Hiçbir kimsenin ve hiçbir kuruluşun, hiçbir devletin ve dini müessesenin veya dini cemiyetin insanlara yalan söylemeye ve söyletmeye hakkı yoktur. Gerek dinlerin temsilcileri gerek kitle iletişim araçları gerek sanat, edebiyat ve bilim adamları, politikacılar ve siyasi partiler gerçeğe, hakikate hizmet etmek durumundadırlar²⁷⁹. Bunun için de

²⁷⁶ A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.75.

²⁷⁷ A.H.Ö.Budda, a.g.e.,s.303; Ö.R.Doğrul, a.g.e.,s.80; G.Tümer-A.Küçük, a.g.e.,s.64-65-66-85.

²⁷⁵ K.Kerim, 33 Ahzab/70.

²⁷⁸ M.Yazır, a.g.e., VI, 113.

²⁷⁹ H.Küng-K.J.Kuschel, a.g.e.,s.20.

insanlar öncelikle kendilerinde sonra ise aile, okul ve toplumda hem sözde hem de eylemde dürüstlüğü ilke haline getirmelidirler.

Bütün kötülüklerin temeli ve kaynağı olan yalan her türlü musibetin sebebidir. Yalan, insanın kurabileceği her türlü insani ilişkiyi olumsuz yönde etkiler. İnsanın özenle oluşturduğu sosyal çevresine zarar verir. Güvenilen, sevilen, fikirlerine itibar edilen insan olma özelliğini kaybettirir. Yalan toplumda adaletin tesisine de engel olur. Kur'an-ı Kerim'de bu çirkin fiilin zarar ve kötülükleri anlatılarak yasaklanmıştır. Buna ilaveten Tevrat'ta, İncil'de Budizm'de, Caynizm'de, Konfüçyüsçülük'te ve diğer dinlerde de yasaklanan bu kötü eylemden uzak durmalıyız. Yalan sadece dinlerin değil aklın da reddettiği, zararlı bulduğu bir davranıştır. Yalandan uzak durarak toplumda güvenilen, sevilen, sözüne itibar edilen bir insan olabiliriz. Ve ancak bu sayede düzenli ve sağlıklı ilişkiler kurabiliriz. Bu aynı zamanda huzurlu ve mutlu bir toplum oluşturmanın da bir ön şartıdır. Mutluluk ve barış dolu bir dünya için yalandan uzak durmalıyız. Çünkü yalan kötülüğe götürür.

Böylesine çirkin bir fiili onaylayan hiçbir din mevcut değildir. Tevrat'ta da yalan açık bir şekilde yasaklanmıştır. Ondaki "Yalan şeyden uzak ol"²⁸⁰ ifadesi bunu göstermektedir. Bunlara ilaveten İncil'deki "yalan yere and etmeyeceksin"²⁸¹, cümlesi de yalanın kötü bir davranış olduğunu ortaya koymaktadır. Tevrat'ta ki "Yalan haber taşımayacaksın"²⁸² ifadesi de Kur'an'ın bu konudaki yaklaşımıyla benzerlik arz etmektedir.

²⁸⁰ Tevrat, Çıkış, XXIII, 7.

²⁸¹ İncil, Matta; V, s.33.

²⁸² Tevrat, Çıkış, XXIII, 1, s.76.

2.2.2.Hırsızlık

Kur'an-ı Kerim'in kötü kabul ederek yasakladığı davranışlardan biri de hırsızlıktır. Hırsızlık Kur'an'ın büyük günah olarak kabul ettiği ve el kesme cezasıyla önlemeye çalıştığı bir sapmadır²⁸³.

Yasaklanan davranışlardan olan hırsızlık, Kur'an'a göre her devirde toplumun tasvib etmediği ve cezalandırdığı bir kötülüktür²⁸⁴.

Hırsızlığın Kur'an'daki karşılığı "sirkat" tir. Sirkat sözlükte "başkasının malını gizlice almaktır"²⁸⁵ ki, dilimizde buna hırsızlık denir. Fakihler hırsız şöyle tarif ederler: Başkasının mülkü olduğu kesinlikle bilinen nisab miktarı veya kıymeti nisab miktarını bulan, korunan bir malı gizlice alan akil ve baliğ kimsedir²⁸⁶.

Hırsızlık, İslâm cemiyetinde kesinlikle benimsenmeyen ve devamlı olarak kötü görülen bir davranıştır. Sahibinin haberi olmadan bir şeyin alınması manasına gelen hırsızlık, hem dinen hem ahlâken hem de aklen çok kötü ve haram sayılmıştır²⁸⁷.

İslâm dininde mülkiyet ve tasarruf pek mukaddes bir hak olduğu için, bunlara zarar verebilecek herşey, şiddetle yasak edilmiştir. "Haksız yere başkalarının mallarını yemeyin"²⁸⁸ mealindeki ilahi esas, meşru olmayan bir şekilde mal almayı yasaklıyor.

Kur'an, insanı ve ona ait değerleri korumayı ilke edinmiştir. Mal da insanın sahip olduğu değerlerden biridir. Kur'an bu kötü eylem için el kesme gibi oldukça ağır bir ceza getirmiştir. Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan bir ibret olmak

²⁸³ Komisyon, İslâm Gerçeği, Ankara, AÜİFYayınları, 1995, s.83.

²⁸⁴ A.Turgut, a.g.e.,s.170.

²⁸⁵ İ.Canan, Kütübi Sitte Tercüme ve Şerhi, VII, 259; M.Yazır, A.g.e., III, 175, S. Lukes, a.g.e.,s.77.

²⁸⁶ İ.Canan, a.g.e., a.y. Abdulkadir Udeh, Mukayesili İslâm Hukuku ve Beşeri Hukuk (Çev: Ali Şafak), Ankara, Rehber Yayınları, 1991, IV. 1. bsk,179.

²⁸⁷ H.Erdem,a.g.e.,s.263.

²⁸⁸ K.Kerim, 4 Nisa/29.

üzere ellerini kesin. Allah çok aziz ve hikmet sahibidir. Şu var ki, kim bu haksız davranışından sonra tövbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”²⁸⁹

Kur'an-ı Kerim hırsızlığı toplumsal açıdan çok sakıncalı bir fiil olarak kabul etmiş ve hırsızlığa cüret eden elin İslâm'ın sosyal bünyesi içinde kanser olmuş bir uzuv gibi kesilmesine karar vermiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Kur'an'ın getirdiği el kesme cezası yine Kur'an'ın kurmaya çalıştığı dünya içinde geçerlidir. Onun getirdiği dünyada zekat, sadaka, infak gibi fonlar sayesinde açlıktan bahsedilemez. Dolayısıyla insan ne fazla beslenme ve aşırı proteinden hastalanır ne de yetersiz beslenmekten hastane kapılarında sürünür.

Bu konuda Kur'an şöyle demektedir. “Onların mallarında yoksul ve muhtaçların hakları vardır.”²⁹⁰ Karınları doyurulmayan, asgari ihtiyaçları giderilmeyen insanların yaptıkları negatif davranışlardan bu insanlar değil, buna sebep olanlar sorumludur²⁹¹.

Çalışmadan zor kullanarak, başkasının hakkını inkar ederek, yalancı şahit bularak veya hile ve düzenbazlık gibi meşru olmayan yollardan biri ile başkalarının mallarını gasbetmek, onların tabii haklarına tecavüz sayılır²⁹². Bu tecavüzü Kur'an kadın ve erkek ayrımı yapmaksızın sert ve kesin bir dille yasaklamış, yapanlar içinde caydırıcı cezalar getirmiştir. Bu cezanın uygulandığı sosyal toplumlarda hırsızlık oranında büyük bir azalma görülmektedir.

Hırsızlığın yaygın olduğu toplumlarda bireyler malının çalınacağı endişesiyle tedirginlik içinde yaşarlar. Bu ise insanların psikolojik bir hastalığa tutulmasına vesile olabilir. Hırsızlığın

²⁸⁹ K.Kerim, 5 Maide /38-39.

²⁹⁰ K.Kerim, 51 Zariyat /19.

²⁹¹ Komisyon, a.g.e.,s.84; M.Yazır, a.g.e.,CIII,175.

²⁹² A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.263.

getirdiği en olumsuz özellik ise toplum bireylerini birbirlerine bağlayan itimat ve güven duygusunun sarsılmasıdır²⁹³. Bunun içindir ki hırsızlık Kur'an'da yasaklanan ahlâki kusurların başında gelir.

Hırsızlık, her devirde hiçbir toplum tarafından tasvip edilmeyen kötü bir davranıştır. Gasb ve eksik tartmaktan tutunuz da, sokakta bulunan eşyanın alınmasına kadar uzanan hırsızlık, insanı her türlü rezalet ve pişmanlığa götürür. Hem günah, hem haram hem de en büyük ahlâksızlık olarak kabul edilen hırsızlık bütün dinlerde yasaktır. Dinlerin bu fiili onaylamamasının yanında akıl sahibi olan fakat bir din ve mezheple bağlantısı olmayan insanların da böyle bir fiili kabullenmesi olanaksızdır. Tarih bize açıkça şunu göstermiştir ki, nerede aşırı fakirlik varsa orada çaresizlik ve ümitsizlik vardır. Bu şartlarda hayatta kalmak için hırsızlık baş gösterir. Nerede güç ve zenginlik aşırıya kaçarsa, oradaki yoksul ve dışlanmışlarda kıskançlık, nefret, hatta öldürücü kin ve ayaklanma eğilimleri kendiliğinden uyanır. Bu ise şiddete neden olur²⁹⁴. Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü dünyada bu duyguların taşmasına engel olabilecek tedbirleri zekat, sadaka, infak gibi fonları tesis ederek almıştır.

Eğer biz insancıl olursak yani iktisadi ve siyasi gücümüzü insanların hizmetinde ve faydasında kullanırsak hırsızlık gibi kötü fiillerin meydana gelmesine de engel olmuş oluruz. Acı çekenlere, fakirlere, özürlülere, yaşlılara özel ihtimam gösterilmeli ve onların hakları verilmelidir. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Hırsızlık, bireye karşı bir cinayet, cemiyet ve topluma karşı ise bir düşmanlıktır. Böyle çirkin bir davranıştan uzak durmak hem aklın gereği hem de dini ve ahlâki bir ödevdir.

²⁹³ A.Kasapoğlu, a.g.e., s.132.

²⁹⁴ A.H.Ö.Budda, a.g.e.,s.303; Ö.R.Doğrul, a.g.e.,s.80; A.Küçük, a.g.e.,s.98-99.

Tevrat'ta yer alan "Çalmayacaksın"²⁹⁵ ifadesi Kur'an'ın Mümtetine suresinin on ikinci ayetindeki "hırsızlık yapmamak" ifadesi ile aynıdır. Budizm'de Caynizm'de, Konfüçyüsçülük'te, Eski Türklerde ve diğer dinlerde en çirkin davranış olarak görülmektedir²⁹⁶.Adını zikrettiğimiz dinlerin ahlâk öğretilerinin meseleye bakışı Kur'an'ın konuya yaklaşımını destekler mahiyettedir.

2.2.3.Zina

Kur'an-ı Kerim'in kesin bir dil ile yasakladığı çirkin fiillerin bir diğeri de zinadır. Zinanın büyük bir ahlâki kusur olduğunda bütün sosyal sistemler görüş birliği içerisinde. Bu konudaki evrensel görüş birliği, insan fıtratının zinadan nefret ettiği gerçeğine dayanır²⁹⁷.

Zina, dinin meşru kabul ettiği bir akde dayanmaksızın irade ve ihtiyar ile yapılan yasak bir çiftleşmedir²⁹⁸. Bu suçu işleyen erkeğe zani kadına da zaniye denir.

Zina, sağlıklı nesillerin yetişmesine ve mutluluk yuvalarının kurulmasına engeldir²⁹⁹. Kur'an'a göre şirk ve adam öldürmekten sonra en büyük günah zinadır. Allah Kur'an-ı Kerim'de "Yine onlar ki Allah ile beraber başka bir Tanrı'ya yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler"³⁰⁰. Buyurarak zinanın yapılmasını yasaklamıştır.

Kur'an-ı Kerim bu fiili adi ve iğrenç bir suç olarak nitelemekte ve ona yaklaşılmamasını öğütlemektedir. "Zinaya yaklaşmayın. Çünkü

²⁹⁵ Tevrat, Çıkış, 20/13.

²⁹⁶ Küng-Kuschel, a.g.e., s.18.

²⁹⁷ Kasapoğlu, a.g.e., s.117.

²⁹⁸ A.Turgut, a.g.e., s.127; İ.Canan, Kütubi Sitte Tercüme ve Şerhi, VI, 209; A.Udeh, a.g.e, IV, 21.

²⁹⁹ Komisyon, a.g.e., s.86.

³⁰⁰ K.Kerim, 25 Furkan /68.

o, çirkin bir iş ve kötü bir yoldur.”³⁰¹ Bu ayette Yüce Allah gerekçesini belirterek zinayı yasaklamış ve onun aşırı bir günah, çok kötü bir yol olduğunu açıklamıştır³⁰².

Bir başka ayette “... Fuhşiyatın (her türlü kötülük), gizlisine de açığına da yanaşmayın.”³⁰³ Bu ayette de gerek gizli gerekse açık olarak yapılan zina ve livata gibi her türlü fahişeliklerden kaçınılması gerektiği vurgulanıyor. Hatta bu çirkin fiilleri yapmak şöyle dursun onlara yaklaşılmaması bile yasaklanıyor. Ayette geçen “fahşa” kelimesi ölçünün ötesindeki kötü olan her şeyi kapsamaktadır³⁰⁴.

Kur'an-ı Kerim'de zina ile ilgili bir başka ifade de şöyledir: “Allah, zinayı, fenalıkları ve insanlara zulüm yapmayı nehyeder.”³⁰⁵ Demek ki iyi insanlar fuhuştan kaçınan, ırzlarını koruyan, zina etmeyen, kötülük işledikleri zaman da Allah'ı anarak hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenlerdir.

Kur'an-ı Kerim zinayı yasaklamadan önce kadın-erkek arasındaki nikahlı ilişkiyi, yani evliliği teşvik etmekte ve övmektedir. Hatta toplumdaki muhtaç, fakir, kimsesiz, evlenmek için maddi imkandan yoksun insanları evlendirmeyi topluma bir görev olarak vermiştir³⁰⁶.

Kur'an'ın ifadesiyle bir tek insanı, kadın-erkek olarak iki ayrı cinste yaratıp birini diğeriyle mutlu etmek, aralarında gönül ve sevgi bağı tesis etmek, onları çocuk ve torun sahibi yapmak Allah'ın insanlığa en büyük bağışlarından. Kur'an evrendeki her şeyin çift olarak yaratıldığından bahsetmektedir. Canlılığın devamı ve varlığın

³⁰¹ K.Kerim, 17 İsrâ/32.

³⁰² S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, V. 215.

³⁰³ K.Kerim 6 En'am/151.

³⁰⁴ S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, V. 135; T. Izutsu, a.g.e., s.306; M.Yazır, a.g.e., V. 89.

³⁰⁵ K.Kerim, 16 Nahl /90.

³⁰⁶ K.Kerim, 24 Nur/32.

öngörülen fonksiyonu bu evlilikle sağlanmıştır. Kadın ve erkek bu hayatı birlikte yaşayacak ve insan soyunu devam ettirecektir. İşte bu bedensel ve duygusal birlikteliğin tabii yolu, aralarındaki özel mukavele, yani nikahtır³⁰⁷. İşte Kur'an-ı Kerim, kadın ve erkek arasında teşvik edilen ve kutsanan bu anlamlı ilişkinin tabii olmayan bir hale getirilmesinin insan fıtratına yabancı olduğunu vurgulamaktadır.

Kur'an'ın yasakladığı bu kötü eylem insanı hayvanlar seviyesine düşürür. Zinada tek düşünce, geçici bir süre için şehvi arzularını teskin etmektir. Şehvetin ötesinde sevgi diye bir şey söz konusu değildir. Eşler arasındaki cinsel ilişkiler de ise iki bedenin karşılaşmasıyla, iki gönlün, iki ruhun karşılaşmasını sağlayan yüce insani duygular temel esastır³⁰⁸.

Sevgi temeli üzerine kurulan aile binası zinadan büyük zarar görür. Eşler arasındaki sevgi bağı kopar ve huzursuzluk baş gösterir. Her biri diğerine başkasına ait nazarıyla bakmaya başlar³⁰⁹.

Bu kötü fiil namusa, ahlâka ve maneviyata zarar verdiği için ahlâkçılar tarafından insan haysiyetine maddi ve manevi bir saldırı olarak nitelendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed bu konuya özel önem vererek her türlüünü yasaklamıştır³¹⁰.

Zina suçunu işleyenlere Kur'an, bu suçun cezası olarak yüz sopa vurulmasını emretmiştir. İnsanlara ibret olması ve zinaya eğilim duyanların bu emellerinden vazgeçilmeleri için zina yapanların halk huzurunda dövülmesini emretmiştir. Konuyla ilgili ayet şöyledir: "Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun, Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız Allah'ın dininde onlara

³⁰⁷ A.Turgut, a.g.e.,s.127; Komisyon, a.g.e.,s.86.

³⁰⁸ A.Kasapoğlu,a.g.e.,s.117.

³⁰⁹ A.Kasapoğlu,a.g.e.,s.117.

³¹⁰ H.Erdem,a.g.e.,s154.

acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya tanık olsun”³¹¹.

Şahitlik gerektiren bütün konularda iki tanıkla yetinen Kur'an'ın zina konusunda, dört tanık istemesi çok dikkat çekicidir. Bu da onun insan iffetine verdiği önemin ve insanların iffet ve namuslarının birileri tarafından gelişi güzel bir şekilde ağza alınamayacağının bir ifadesidir³¹².

Zinadan bahsederken bugün eşcinsellik diye adlandırılan Livataya da kısaca değinmekte yarar var. Bir takım insanlar anormal davranışlar gösterebilirler. Bunun farklı sebepleri olabilir. Fakat böyle anormal davranışların bir toplumda yaygınlaşması ve bir beldenin temel alışkanlıkları halini alması insanlık tarihinin garip hadiselerindendir. Lût Peygamberin kavminde görüldüğü gibi bir haldir. Bilindiği gibi Lût Peygamber de yaptıklarını anormal bulmuş ve tutumlarını reddetmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili olarak şöyle denilmiştir: “Lût da hani kavmine demişti ki: “Göz göre göre bir hayasızlık mı yapıyorsunuz? Kadınları bırakıp şehvetle erkelere mi yaklaşıyorsunuz? Hayır siz cahil bir kavimsiniz.”³¹³

Hız. Lut'un ifadesinden de anlaşıldığı gibi bu hal anormallik, bozukluk ve hayasızlık olarak nitelendirilmiştir. Bu fiil tamamen yaratılış esnasından uzaklaşmanın bir ifadesidir. Allah birleşmenin zevkini iki eş arasında yaratmıştır. Anormal birleşmelerde Allah'ın verdiği fitri zevk bulunmaz. İnsan, fıtrat kanunları gereği, ancak hayatın gereksinimlerine cevap veren şeylerden zevk alır, yoksa fıtratla çelişen şeylerden değil. Bundan dolayı insan cinsel sapıklık

³¹¹ K.Kerim, 24 Nur /2.

³¹² A. Udeh, a.g.e.,II, 222; Komisyon, a.g.e.,s.88.

³¹³ K.Kerim, 27 Neml /54-55.

çeşitlerinden fitri sebeplerden ötürü nefret eder. Bu çirkin fiili Kur'an-ı Kerim reddetmiştir³¹⁴. Bugün bu çirkin fiili işleyen insanlar toplum tarafından nefretle anılır. Ayrıca Allah bu fiili işleyen kavmi felaketlere uğratmıştır.

Sonuç olarak zina bütün toplumların reddettiği kötü bir fiildir. Hem dinen, hem aklen, hem ahlâken kötü kabul edilen bir davranıştır. Yukarıda da gördük ki, Kur'an-ı Kerim bu fiili insanın maddi ve manevi hayatına bir tecavüz saymış ve insanları ondan men etmiştir. Bir insanın malı, kanı, ırzı diğer insanlara karşı haramdır, prensibi İslâm dininin insanın kutsal değerlerine verdiği önemi açık şekilde ortaya koymaktadır. Bu ahlâki prensibin dünya ahlâkı projesi çalışmalarında hemen kabul görüp benimsenmesi³¹⁵, insanların bu kötü eylem karşısında tavırlarını açık bir şekilde göstermektedir. Hiç kimse bir başkasını kendi cinsi arzusunun aracı yapma ve zorla fuhuşa teşvik etme hakkına sahip değildir. Kur'an-ı Kerim bu çirkin fiili yasaklamakla insanları hem psikolojik hem de sosyal yıkımlardan kurtarmıştır. Çünkü zina evlilikte bir boşanma sebebidir. Ayrıca zinayı meslek haline getiren kadınların psikolojik dengelerinin bozulduğu tespit edilmiştir. Zinanın bu işi yapan kadınlarda uykusuzluk, korku, kıskançlık, uyuşturucu bağımlılığı ve birçok nevrozların ortaya çıkmasına neden olduğu tesbit edilmiştir. İşte bütün bunlar bize Kur'an'ın bu fiili kesin bir şekilde yasaklamasının ne kadar yerinde olduğunu çok açık ve net bir şekilde göstermektedir.

Böylesine kötü sonuçlara vesile olan bu fiil sadece Kur'an-ı Kerim'de değil Tevrat ve İncil'in yanısıra diğer dinlerde de yasaklanmıştır. Tevrat'taki "Zina etmeyeceksin"³¹⁶ ve İncil'deki "Zina etmeyeceksin" denildiğini işittiniz, fakat ben size derim bir kadına

³¹⁴ A.Kasapoğlu, a.g.e., s.118-119.

³¹⁵ H.Küng-K.J.Kuschel, a.g.e., s.41.

³¹⁶ Tevrat, Çıkış: 20/13.

şehvetle bakan her adam zaten yüreğinde zina etmiştir.”³¹⁷ bu tür ifadeler zinanın bu dinlerde de kötü bir eylem olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca Caynistlerin beş temel ahlâki prensiplerinden birisi zina etmemektir³¹⁸. Aynı şekilde Eski Türklerde de zina çok çirkin bir fiil olarak nitelendirilmiş, yapanlar ise ölüm cezası ile cezalandırılmıştır³¹⁹.

Her Budist’i bağlayan temel ahlâki ilkelerden biri de yine zina etmemektir. Görülmektedir ki, Kur’an-ı Kerim’in sert bir dille kesin olarak yasakladığı zina her toplum ve din tarafından çirkin bir fiil olarak görülmüştür. Bu fiili işleyenler ise toplum nazarında iyi kimseler olarak addedilmemiştir.

2.2.4. İnsan Öldürmek

İnsan Allah’ın yarattığı en büyük değerdir. Bütün evren onun için kurulmuştur. Yüce yaratıcı en büyük san’at eseri ve dostu saydığı bu değerli varlığı her şeyin önünde ve üstünde tutmuş ve ondan bir şeyler istemiştir. Kendisinden istenen ve bekleneni yerine getirebilmesi için insana akıl gibi ilahi bir nimet vermiştir.

Dünyanın her yerinde insanlar, hem cinslerine ve diğer varlıklara karşı bencil değil verimli olmak için çabalamasına rağmen günümüz dünyasında görmekteyiz ki kin, haset, kıskançlık ve şiddet mevcuttur. Bu tür olaylar sadece bireyler arasında değil, aynı zamanda sosyal ve etnik gruplar, sınıflar ve ırklar, milletler ve dinler arasında da görülmektedir. Halbuki bütün din ve ahlâklarda ortak olan husus şudur: Hiç kimse öldürülmemelidir ve hayata saygı gösterilmelidir. Her insan başkalarının hakkına tecavüz etmediği sürece hayatta kalma,

³¹⁷ İncil, Matta: V, 27-29.

³¹⁸ Ö.R.Doğrul,a.g.e.,s.80; A.Kahraman,a.g.e.,s.99.

³¹⁹ İ.A.Çubukçu,Ahlâk Tarihinde Görüşler,s.46-47; G.Tümer-A.Küçük,a.g.e.,s.85.

beden bütünlüğünü koruma ve kişiliğini serbestçe ortaya koyma hakkına sahiptir³²⁰.

Hiç şüphesiz tabi hakların birincisi yaşama ve hayatını devam ettirme hakkıdır. Aynı şekilde toplumsal vazifelerin birincisi de yine insan hayatına saygı göstermektir. Bunun için de “insanların hayatı, her türlü taarruz ve tecavüzden masundur”³²¹

Birçok sırrı sinesinde barındıran mucize varlığın yaşamına son vermek, haksız yere adam öldürmek, sebep ve faktörleri ne olursa olsun ahlâk kanunlarına göre en korkunç bir cinayettir. Bu aynı zamanda yalnız bir insanı yok etmek değil, aynı zamanda ondan beklenen bütün güzelliği, aktiviteyi de yok etmektir³²².

Kur'an'da yer alan “... Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın”³²³ ve “Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar”³²⁴ gibi ifadeler İslâmın canlıların hayatına nedenli önem verdiğini ortaya koymaktadır. Ayette yer alan “nefs” kelimesinin kapsamına hayvanlar ve bitkilerde girmektedir. Böylece Kur'an can taşıyan her varlığa saygı duyulmasını ve onun hayatının kutsal olduğunu gündeme getirmiştir³²⁵.

Fertten başlayarak, bütün toplumu saran ve onarılmaz yaralar açan öldürme, Kur'an'ın şiddetle yasakladığı kötü davranışlardandır. Çünkü, insan insan olması açısından bütün insanların sahip olduğu değere sahiptir. Onun canına kasdetmek, tüm insanları öldürmek

³²⁰ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.236; H.Küng-K.J.Kuschel, a.g.e., s.15.

³²¹ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.236.

³²² A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.236; Vehbe Zuhayli, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi (Çev. Ahmet Efe-Besir Ersoy-H. Fehmi Ulus-Abdurrahim Ural-Yunus Vehbi Yavuz-Nurettin Yıldız) İstanbul, Feza Yayınları, 1994, VIII, 13; Komisyon, a.g.e., s.75.

³²³ K.Kerim, 6 En'am/151.

³²⁴ K.Kerim, 25 Furkan/68.

³²⁵ B.Bayraklı, a.g.m., s.13.

demektir. Buna karşılık bir insana yaşama şansını tanımak, tüm insanları yaşatmak ve kurtarmak demektir. Kur'an-ı Kerim bu konu hakkında şöyle bir değerlendirme yapmaktadır. "Bir insanı öldüren, bütün insanları öldürmüş, bir insanın hayat bulmasına sebep olan, bütün insanlığa hayat sunmuş gibidir."³²⁶ İşte böylesine anlam taşıyan bir hayatı korumak, hayatın sırrını en iyi bilen yüce yaratıcının çok önem verdiği konuların başında gelmektedir³²⁷.

Her insanın hayatı aziz ve mukaddestir. İnsan hayatının korunması, hem aklen, hem dinen hem de ahlâken zorunludur. Sosyal ahlâkın ilk vazifesi ve adaletin ilk kaidesi "Hiçbir zaman öldürme faaliyetinde bulunma" ilkesidir. Sosyal hayatta adam öldürmekten daha büyük bir cinayet yoktur³²⁸. Bu hayat bize Allah'ın bir hediyesidir. Her insanın şahsi hürriyetine, şahıs ve hayatına saygı göstermek hem ahlâki, hem de toplumsal bir ödevdir.

Hayat hakkı ve şahsi hürriyet her çeşit saldırıdan korunmuştur. Bunu korumanın yolu da Kur'an terminolojisinde "kisas" tır. Kisas, kanı aynıyla ödemektir³²⁹. Bir suçluyu, başkasına yapığı kötülüğü aynı biçimde uygulayarak cezalandırma³³⁰. demek olan kisası getirmekle Kur'an kan akıtmayı değil, onu önlemeyi ve yaşamı koruma altına mayı amaçlamıştır. Nitekim bu konuda Kur'an şöyle demektedir: "Ey ıl ve gönül sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır, kisas sayesinde sakınıp korunabilirsiniz"³³¹

Adam öldürmek bütün dinlerin ve ahlâki sistemlerin karşı olduğu bir fiildir. Çünkü hiç kimse bir başkasına maddi ve manevi olarak eziyet verme, yaralama, öldürme hakkına sahip değildir. Hiçbir

³²⁶ K.Kerim, 5 Maide /32.

³²⁷ A.Turgut, a.g.e, s.169; Komisyon, a.g.e., s.75; B.Bayraklı, a.g.m., s.14.

³²⁸ H.Erdem, a.g.e., s.237.

³²⁹ Komisyon, a.g.e., s.75.

³³⁰ Türkçe Sözlük, s.859

³³¹ K.Kerim, 2 Bakara/179.

halk, devlet, ırk veya din, başka ırktan veya inançtan bir azınlığı aşağılama, temizleme, sürme veya eritme yetkisine sahip değildir.

İnsan hayatı ölçülemeyecek kadar değerlidir ve mutlaka korunmalıdır. Kur'an bu gerçeği çok önceden insanlara haber vermiştir. Çünkü insan hayatına saygı göstermek, onun hayatına kastetmekten sakınmak, Allah'ın sevgisini kazanmaya sebep olur. Kur'an-ı Kerim bir insanı haksız yere öldürmeyi bütün insanları öldürmek kadar büyük bir suç saymıştır. Neden bir insanı öldürmek, bütün insanları öldürmek sayılmıştır? Çünkü bir insan, türünü temsil eder. Bir insanın haksız yere öldürülmesi, toplumda öldürülme olaylarının yayılmasına, sonunda bütün insanların birbirine düşmesine, haksızlıkların ve düşmanlıkların çoğalmasına toplum düzenin bozulmasına yol açar. Birinin hayatını koruyup kurtarmak da toplumda can güvenliğini sağlar. Toplumu gönül huzuru ile yaşatır. Yüce Allah bir ferdin hayatını, bir toplumun hayatı kadar değerli görmüş, fertlerin hayatlarına saygının, toplumun yaşamı, güvenlik ve mutluluğu ve toplumda cinayetleri önlemek için temel şart olduğunu bildirmiştir³³².

Peygamberimiz de "Her kim muahedeli bir insanı öldürürse cennetin kokusunu bile alamaz!"³³³ buyurarak insan hayatına verdiği önemi en güzel şekilde ortaya koymuştur.

Şu da açık olarak bilinmeli ki; insan hayatına tecavüz, yalnız adam, öldürme fiilini içine almaz. Herhangi bir uzvu yok etmek, ruha azab vermek, dayak ve işkencede bu sınıftandır. İnsan hayatına kasdın her çeşidi büyük cinayet sayılmıştır³³⁴. Ahlâki ve dini kanun, insana, başkasının hayatını yok etmek hakkını vermediği gibi, kendi hayatını

³³² S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, II,.512, F.Er-Razi, a.g.e., IV, 42-43, M.Yazır, a.g.e.,III, 161-162.

³³³ El-Buhari-Cizye-5, Diyât, 30.

³³⁴ H.Erdem,a.g.e.,s.237-238.

ortadan kaldırma, herhangi bir organını yok etme, zarar verme hakkını da vermemiştir³³⁵. Çünkü intihar (kendi hayatını yok etme) ahlâken ve dinen çok kötü ve yerilen bir davranıştır. Bir insanın intihar etmesi şahsi ahlâkı inkar etmesi demektir. Zira bir insan sadece kendi için değil, içinde bulunduğu cemiyet için de yaşar. İçinde yaşadığı cemiyete faydalı olması ise insanın sosyal bir vazifesidir³³⁶.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Hayat, Allah tarafından verilen ilahi bir emanet ve kutsal bir hediyedir. Bu ilahi emanete ve kutsal hediyeye her ne şekilde olursa olsun zarar verebilecek bütün fiil ve hareketler İslâm'da haramdır. Aynı şekilde vücudun organlarından birinin kesilmesi veya bir uzvun vazifesine son verilmesi de ahlâki kanun tarafından yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim öldürme olayını ve bunun kötülüklerini geçmişteki örnekleriyle vermiş ve insanları düşünme ve ibret almaya çağırmıştır. Kur'an herhangi bir din ve inanç ayırımı yapmadan bir insanı öldüren bütün insanları öldürmüştür, ilkesini koyarak insan hayatının kutsallığını ve önemini ortaya koymuştur. İnsan hayatına saygı sadece insan öldürmemek değildir, aynı zamanda onu tehlikelere karşı korumaktır. Hz. Muhammed (SAV) "İlahi bir icad olan insan vücudunu yıkan kimse, mel'undur, ilahi rahmetten kovulmuştur" diyerek konunun hassaslığını göstermiştir.

İncil'de de adam öldürmek kötü bir fiil olarak kabul edilmiştir. Konuyla ilgili ifade şöyledir: "İşittiniz ki, eski zaman adamlarına denildi: "Katletmeyeceksin"³³⁷ Bu ifade ile insan hayatı koruma altına

³³⁵ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.239.

³³⁶ A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.240; H.Erdem, a.g.e.,s.238.

³³⁷ İncil, Matta: V.21.

alınmaya çalışılmıştır. Tevrat'ta yer alan on emirden biri de insanların en tabii hakkı olan yaşama hakkına tecavüzü yasaklamaktır. "Katletmeyecekesin"³³⁸ ifadesi Tevrat'ta yer alan ahlâki prensiplerin başında gelmektedir. Yine daha önce incelediğimiz diğer dinlerin ahlâki sistemlerinde de gördük ki, öldürmeme temel prensiptir.

İnsan öldürme ile ilgili Tevrat ve İncil'de yer alan ifadeler ve insan aklının bu konudaki yorumu Kur'an'ın bakış açısıyla örtüşmektedir.

2.2.5.İftira

Kur'an-ı Kerim'in kesin olarak yasakladığı çirkin davranışlardan biri de iftiradır. Kasıtlı ve asılsız suç yükleme, kara çalma³³⁹ demek olan iftira gerçekten çok kötü bir fiildir.

Bir kimseye yapmadığı bir kusuru, işlemediği bir suçu, bir kötülüğü bile bile üstelik bir takım deliller uydurarak yüklemeye kalkışmaya iftira denir³⁴⁰.

Bir insanı yapmadığı bir kötülükle suçlamak³⁴¹ anlamına gelen iftirada amaç birisinin ya da birilerinin huzurunu ve mutluluğunu bozmaktır³⁴². Çünkü iftiraya uğrayan kimse benliğiyle bu acıyı hisseder. Bu acı belki fiziksel işkenceden daha ağır bir yükür.

Yalancılığın farklı bir türü olan iftira, insana yapılabilecek en büyük haksızlıklardan birisidir. İftira, bir kimsenin yapmamış olduğu bir eylemi yapmış gibi gösterilmesidir. İnsanların namus ve

³³⁸ Tevrat, Çıkış:20/13

³³⁹ Türkçe Sözlük, s.684.

³⁴⁰ A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.77.

³⁴¹ A.Turgut, a.g.e., s.175; A.Akseki, Ahlâk İlmî ve İslâm Ahlâkı, s.249; R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.129.

³⁴² A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.77.

haysiyetlerini lekeleyen iftira dinen büyük günah olarak kabul edilmektedir³⁴³.

Konuyla ilgili olarak Kur'an şu açıklamalarda bulunmuştur: "Kim bir yanılığa düşer veya bir günah işler de sonra' onu suçsuz birinin üzerine atarsa, apaçık bir iftira ve günah yüklenmiş olur."³⁴⁴ bu ayette bir hata veya günah işleyip de sonradan bu hata veya günahı hiç ilgisi olmayan, günahsız bir kimseye atmanın iftira ve açık bir günah olduğu ifade edilmektedir. Başkasına iftira edilen günah ister büyük ister küçük olsun, her iki durumda da iftiranın kendisi çok büyük bir günahdır³⁴⁵.

Suçsuz ve günahsız insanlar, iftira ile toplum önünde kötü ve suçlu insan durumuna düşerler. Aile ve arkadaşlarına karşı zor durumda kalırlar. Suçsuz oldukları halde suçluymuş gibi işlem görürler. Bu durum ise bir dine, bir mezhebe mensup olsun olmasın hiçbir akıl sahibi insanın hoş göreceği bir durum değildir. Bir insan yapmadığı bir suçla itham edilmesi bir yana yaptığı, bir kötülüğün bile kimse tarafından duyulmasını istemez. İnsan her zaman takdir edilmeyi, övülmeyi, iltifata mazhar olmayı bekler. Bu psikolojideki bir kişinin yapmadığı bir eylemden dolayı suçlanmasının ne derece ağır olacağı açık bir şekilde görülmektedir³⁴⁶.

Sevilmeyen ve kin beslenen kimselerin kusurlarını büyülterek ve değiştirerek etrafa yaymak³⁴⁷ anlamına gelen iftira, insanın manevi hayatına tecavüzün kötü-bir şeklidir. Çünkü iftira yayılınca onu düzeltmek güçleşir. İnsanın manevi hayatı her şeyden muhterem ve

³⁴³ A.Turgut, a.g.e., s.175; R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.129.

³⁴⁴ K.Kerim, 4 Nisa/112.

³⁴⁵ S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, II,363, F.Er-Razi, a.g.e, IV, 309;

Ö.N.Bilmen, a.g.e., II, 664-665.

³⁴⁶ R.Kılıç, Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, s.129; A.Kasapoğlu, a.g.e.,s.77.

³⁴⁷ O.Pazarlı, a.g.e, s.280.

mukaddes olduğu için bunun zedelenmesi çok defa maddi hayata da yansır ve onu da yok eder. İşte bütün bunlardan dolayı iftira büyük bir olaydır³⁴⁸.

Özenerek oluşturulan aile yuvalarını dağıtan, arkadaşlık ve beşeri ilişkileri kökünden dinamitleyen, insani bağların kopmasına ve sile olan iftira, Kur'an'a ilaveten Tevrat ve İncil'de de kötü hareketler arasında sayılmıştır. Tevrat'taki "yalan haber taşımayacaksın"³⁴⁹ ve "Yalan şeyden uzak ol"³⁵⁰ Komşunu kendin gibi seveceksin"³⁵¹ ifadeleri insanları iftira yapmaktan uzak tutmaya, insanların iftira etmelerini engellemeye yönelik açıklamalardır. Daha önce de değindiğimiz gibi iftira bir çeşit yalandır. Yalandan uzak olan ve komşusunu seven kimse böyle çirkin yollara tevessül etmez. Çünkü iftira atmanın temelinde kin, öfke, kıskançlık, intikam duygusu ve çekememezlik gibi haller vardır. Sevginin olduğu yerde bu kötü duygular barınamaz. Tevrat'ta yer alan ifadeler iftira gibi zararlı fiillerin önüne set çekmek içindir.

İncil'de de değil bir başkasına iftira atmak, yapmadığı bir işten ötürü suçlamak bile hoş görülmemiştir³⁵². İncil'de düşmanların bile sevilmesi ve eza edenlere dua edilmesi istenmektedir³⁵³. Ayrıca "insanların size her ne yapmalarını istiyorsanız, siz de onlara öyle yapın"³⁵⁴ ifadesi sadece iftiranın değil bütün ahlâk dışı ve kötü eylemlerin önünü kesmiştir. Bu kural İslâmiyet'te, Konfüçyüsçülük'te, Hinduizmde ve Caynizm'de de yer almakta ve benimsenmektedir. Bu kural hayatın bütün alanları, aileler ve toplumlar, ırklar, milletler ve

³⁴⁸ S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, II,199; A.H.Akseki, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, s.249; M.Yazır, a.g.e.,III, 106-107.

³⁴⁹ Tevrat, Çıkış, XXIII, 1.

³⁵⁰ Tevrat, Çıkış, XXIII, 7.

³⁵¹ Tevrat, Levililer, XII, 18.

³⁵² İncil, Matta, V, 21-22.

³⁵³ İncil, Matta, V, 43-45.

³⁵⁴ İncil, Matta, VII, 12.

dinler için değiştirilmeyecek mutlak ölçü olmalıdır³⁵⁵. Böyle olunca bir çok problem kendiliğinden aşılmış olacaktır.

Sonuç olarak insanların kutsal olan manevi hayatlarına tecavüz şekillerinden biri olan iftira, hem tek tek insanlara, hem 'de topluma karşı yapılabilecek en büyük kötülüktür. İftiracının yaptığı kötü iş anlaşılınca bu kişi toplum tarafından dışlanır, yalnızlığa itilir. Böyle bir insanla kimse dostluk kurmaz. Kısaca iftira, insanın manevi hayatına ve sosyal çevresine zarar veren ve aynı zamanda ahlâk kanunlarının yanı sıra akla da aykırı olan kötü bir eylemdir.

2.2.6.Rüşvet

Tarih boyunca rüşvet hadiseleri, medeni milletlerin siyasi ve içtimai hayatlarında ciddi bir çıkmaz olagelmıştır. Günümüz devletlerinde meydana gelen ve bütün dünya gündemini meşgul eden rüşvet skandallarına pek sık şahit olmaktadır.

Rüşvet hadisesi, birçok sosyal problemin baş sorumlusu olması sebebiyle küçümsenip geçilecek bir konu değildir. Kanunların tarafsız ve adilane tatbikatını önlediği için, adalet mekanizmasına, dolayısıyla devlete karşı güveni sarsmaktadır. Adaletten emin olmayan insanlar, kendileri haklarını elde etme peşine düşmekte ve kanun hakimiyetini zedeleyerek anarşiye sebep olmaktadır.

Olaya hangi açıdan bakarsak bakalım, rüşvetin insan hayatına zararlı olduğunu ve toplumsal huzurun oluşmasına en büyük engel teşkil ettiğini görürüz. Bunun içindir ki, Kur'an-ı Kerim rüşvet hadisesini şiddetle reddetmiş ve bu olayı yasaklamıştır. Ayrıca Hz. Peygamberin rüşvet alana, rüşvet verene ve hatta verenle alan arasında aracılık yapana lanet ettiğini görmekteyiz³⁵⁶.

³⁵⁵ H.Küng-K.J.Kuschel, a.g.e.,s.14.

³⁵⁶ İ.Canan,Kütübi Sitte Tercüme ve Şerhi, VII, 403; S.Nedvi, a.g.e.VI, 213.

İslâm ahlâkı, ticaret ve emek karşılığı mal kazanmanın dışındaki bütün kazanç yollarını yasaklamıştır. Rüşvet de yasaklanmış olan yollardan biridir. Çünkü rüşvet ve buna benzer kazanç yolları cemiyeti çökerten ve yıkan bir zulüm vasıtasıdır³⁵⁷.

Bütün bunlardan sonra rüşveti, yaptırmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar³⁵⁸ olarak tarif edebiliriz. Kur'an-ı Kerim bu çirkin fiili şöyle yasaklamıştır. "Birbirinizin malını haksızca yemeyin ve insanların mallarının bir kısmını yemek için onu (yaptığınızın yanlış olduğunu) bile bile yargıçlara vermeyin"³⁵⁹ Haksız mal yemeye kalkışmanın bütün fenalıkların başı olduğu, bundan sakınmanın ise arzu edilen bir durum olduğu açıktır.

Kur'an-ı Kerim de bu konuda başka bir ayette şöyle buyurulmaktadır. "Hep yalana kulak verir, durmadan haram yerler."³⁶⁰

Burada haram yiyici kimseler işaret edilmektedir. Haram yiyicilerin, rüşvet alanların doğruları değiştirdiği bildirilmektedir. Herhangi bir şekilde sağlanan fayda ve herhangi bir kötülüğü yapmak karşılığında alınan para³⁶¹ olarakta tarif edilen rüşvet, toplum açısından kanser uru kadar tehlikelidir.

Rüşvet, toplumun üzerine çöken bir kabustur. Toplumu korkunç bir karanlığa boğar. Yalnız hakları yenen mazlumların ahı yerde kalmaz. Karakteri sağlam, kalbi iman dolu, adil hakimler, yöneticiler davaya bakarken kılı kırk yararlar. Yaratıkları memnun etmek için yaratını kızdıracak davranışlardan sakınırlar³⁶².

³⁵⁷ H.Erdem,a.g.e.,s.265.

³⁵⁸ Türkçe Sözlük, s.1232.

³⁵⁹ Ömer özsoy-İlhami Güler, Konularına göre Kur'an, Ankara, Fecr Yayınevi, 1997, s.472.

³⁶⁰ K.Kerim, 5 Maide /42.

³⁶¹ F.Er-Razi, a.g.e, IX, 77; M.Esed,a.g.e, I, 54; M.Yazır, a.g.e., III,184.

³⁶² S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, II,329.

Konfüçyüs'ün de ifade ettiği gibi menfaat ve çıkar adalet mekanizmasının önünde bir engeldir ve onun işlemesine mani olur. Mahkemeye rüşvet girerse adalet mekanizması bozulur. Haksız iken hak sahibi olmak için hakim veya ilgili memura mal ve para vermek³⁶³ olan rüşvet hakların yenmesine, işlerin sürüncemede kalmasına vesile olur. Bir kere bu hastalık yayıldı mı artık rüşvetsiz iş yaptırılamaz olur.

Görüldüğü gibi toplumların ayakta durabilmesi sağlıklı gelişebilmesi, insanların hakkını gereği gibi alabilmesi için gerekli olan adalet mekanizmasının işlemesine engel olarak haksızlıklara ve yolsuzluklara yani gayri ahlâki durumlara yol açan rüşvet tehlikeli ve zararlı bir hastalıktır. Barış, huzur ve mutlu bir hayat için kaçınılması gereken bu kötü davranışı Kur'an-ı Kerim'in reddetmesi onun evrensel yönünü bir kere daha açıkça göstermiştir. Allah'a ve ahiret gününe inanan vicdan ve akıl sahibi bir kişinin böylesine olumsuzluklara kapı açan bir davranışı benimsemesi imkansızdır. Hiç kimse hangi şekilde olursa olsun kendisinin hakkı olmayan bir şeyi alma veya ona el uzatma hakkına sahip değildir.

Tevrat'ta yer alan "Hükümde haksızlık etmeyeceksiniz"³⁶⁴ ifadesi de rüşvet ve buna benzer yollarla haksızlığa, yolsuzluğa gidecek yolları tıkamıştır.

Hiç kimse şunu unutmamalıdır. Dünyada adalet olmadan barış olamaz. Adaletin varlığı ve sağlıklı bir şekilde devamı içinde rüşvet ve rüşvet gibi gayri ahlâki durumların ortadan kaldırılması ve bu çirkin fillere meydan verilmemesi gerekmektedir. Bu konuda bütün insanlara görev düşmektedir.

³⁶³ S.Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, II,328-329

³⁶⁴ Tevrat, Levililer XIX, 15.

2.2.7.Kin

Toplumsal barışın sekteye uğramasına sebep olan, insanların bir arada kardeşlik duygusu içinde yaşamalarına müsaade etmeyen ahlâki kusurlardan biri de kindir. “Öç almayı amaçlayan gizli düşmanlık, garez”³⁶⁵ demek olan kin, ahlâka aykırı ve insanlığı küçülten reziletlerden biridir.

Kin, bir insanın bir başkasına karşı duyduğu nefret ve düşmanlık duygusunu unutmayarak onu uzun süre kalbinde yaşatmasıdır³⁶⁶. Kin de, sürüp giden muhalefet ve düşmanlık vardır. Dünyada hatırın yıkılmasına, ayrılıklara sebep olan kin, ahiret hayatında ise azaba yol açar.

Kini terk etmek ise hem dünyada hem de ahirette huzur ve saadete ulaştırır³⁶⁷. Böylesine zararlı olan bir hali, Kur'an birçok kötülüklerin anası sayar ve yasaklar. İnsanlara daima iyilikle muamele edilmesini, kimsenin kötülüğünü istememeyi emreder. Kendisine kötülük edenleri bile affetmeyi emrederek kin beslenmesini ve barışı zedeleyecek durumları yasaklar.

Kini Türkçe de düşmanlık beslemek sözüyle ifade ederiz. Kin beslemek insanı küçültür, sinir sistemlerini bozarak sağlığını sarsar, sağlam ve mantıklı düşünmeye engel olur. Toplum içinde sevgi ve dayanışmayı azaltır, fertler gibi aileler arasında da yakınlığı ve dostluğu bozar. Kalbin temiz duygulardan uzak kalmasına sebep olur. Kin insanı zorla kötü yola sürükleyen bir ruh hastalığıdır³⁶⁸.

³⁶⁵ Türkçe Sözlük, s.873.

³⁶⁶ O.Pazarlı, a.g.e., s.275.

³⁶⁷ Kınalızade Ali Efendi; a.g.e., s.252-253.

³⁶⁸ O.Pazarlı, a.g.e., s.278; A.Kapasoglu, a.g.e., s.45.

Birisinden nefret edip kızmak ve bunu devam ettirmek olan kin, Kur'an-ı Kerim'in insanlarda görmek istemediği ahlâki kusurlardandır. İyi insanların dileklerinde kinden uzak olma vardır. Kur'an-ı Kerim'deki "... kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma!"³⁶⁹ ayetinde görüldüğü gibi kin istenmeyen ve kaçınılan bir özelliktir³⁷⁰.

Kin duygusu her zaman açıkça ortaya çıkmayabilir. Kindar insan zihninde, kin beslediği kişiye verebileceği zararları, bunların sonuçların düşünür ve en uygun ortam bekleyerek intikam almaya çalışır. Bu ise insanın ruhi yapısının bozulmasına yol açabilir. Kin duygusu tek tek şahıslara yönelebileceği gibi bir gruba, bir ırka, bir insanın şahsiyetine, atalarına, şerefine de yönelebilir³⁷¹.

Kur'an-ı Kerim kin beslemeyi, kindar olmayı ahlâki kusurlardan biri saymıştır. Bu yüzden de kin, öfke gibi duygulara sebep olabilecek içki ve kumarı yasaklayarak bu durumu engellemek istemiştir. "Gerçekten şeytan, şarapta ve kumarda aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister."³⁷²

Bu ayet göstermektedir ki içki ve kumar insanların arasına kin ve düşmanlık sokmaktadır. Çünkü ruh yapısını bozan ve insanı zararlı şeyler yapmaya zorlayan durumlardır³⁷³. İşte Kur'an-ı Kerim bu gibi durumlara meydan vermemek için tedbirini almış ve bu iki kötü eylemi yasaklayarak insanların kindar olmamalarını istemiştir.

Kur'an kin beslemenin günah ve insanlara yakışmayan bir kötülük olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü kin tutmak birçok felaketi

³⁶⁹ K.Kerim, 59 Haşr /10.

³⁷⁰ Ö.N.Bilmen,a.g.e., VIII, 36-37; M.Yazır, a.g.e., VII, 228.

³⁷¹ A.Kasapoğlu, a.g.e., s.45.

³⁷² K.Kerim, 5 Maide/91.

³⁷³ F.Er-Razi, a.g.e, X, 207; Ö.N.Bilmen,a.g.e., II, 820; M.Yazır, a.g.e., III, 272.

de beraberinde getirmektedir. Kindar insan kızgın olduğu insan hakkında her türlü dedikodu, iftira ve kovuculukla onu çürütmeye çalışır. Bu duygu bazan kan davasına bile varmaktadır ki, İslâm dini insanlara huzur, barış, mutluluk getirecek ilkeleri tavsiye ederken, bunları engelleyecek zararlı duygu ve fiilleri de yasaklamıştır. Zira, kini yasaklarken, kinin karşılığı olan affetmeyi emretmiş ve övmüştür. Affetmenin yüksek bir erdem olduğunu söyleyerek “Affa yapış, iyiyi emret, cahillerden yüz çevir”³⁷⁴ buyurmaktadır.

Aynı öğütleri Tevrat’ta da bulmaktayız. Ondaki “Öç almayacaksın”³⁷⁵ ve “Kavminin oğullarına kin tutmayacaksın”³⁷⁶ ifadeleri de barışa mani olacak, insanlığın mutluluğunu sarsacak hallerin önünü kesmek için vaaz olunmuştur. Tevrat’ta yer alan bu ifadelerin, Kur’an’ın kinle ilgili görüşlerini sunarken ortaya koyduğumuz ruhu desteklediği görülmektedir.

³⁷⁴ K.Kerim, 7 Araf/199.

³⁷⁵ Tevrat, Levililer, XIX, 18

³⁷⁶ Tevrat, Levililer, a.y.

SONUÇ

Çalışmamızda Kur'an'ın temel ahlâk ilkelerini ve bunların evrensel boyutlarını ortaya koymaya çalıştık. İlk insan ve ilk peygamberle başlayan ve Hz. Muhammed'le tamamlanan ilahi dinlerin ahlâki konulardaki açıklamalarına yer vermek suretiyle bu prensiplerin neler olduğunu belirleme yoluna gittik. Ayrıca ilahi olmayan bazı dinlerin ahlâki sistemlerine de zaman zaman değindik. Böylece Kur'an'daki ahlâk ilkeleri ile diğer dinlerin ahlâki anlayışlarını karşılaştırarak Kur'an'ın ahlâk prensiplerinin evrensel nitelikte olduğunu göstermeyi amaçladık.

Kur'an-ı Kerim'deki ahlâk yasaları iyi ve kötü; emir ve yasaklar şeklinde belirlenerek bireye, aileye ve topluma yöneltilmiştir. Kur'an'da fert, aile ve toplum için özel hitaplar var ise de genellikle herkes emir ve yasakların muhatabıdır. Yani ferde yönelenler cemiyeti, cemiyete hitab edenler bireyleri kuşatacak özelliğe sahiptir. Davranışlar için maddi ve manevi yaptırımlar getirilmiş, hiç kimse başıboş bırakılmamıştır. Hatalı davranışlara hem dünyada hem de ahirette ceza, iyi davranışlara da mükafat vaadedilmiştir. Dini prensipler dışındaki tavsiyelerde genelde tüm insanlığa hitap edilmiş olması Kur'an'ın evrenselliğinin başka bir ifadesidir.

Akıl sahibi olan insanlar, serbest ve hür iradeleriyle hareketlerini tanzim edecekler. Bu irade serbestliği içinde hayır ve şerden birini seçecekler ve kendisine verilen görevleri yapmaya çalışacaklar. Çalışmamız bize gösterdi ki ilahi dinlerde olduğu gibi beşeri dinlerde de iyi ve kötünün sınırı çizilmiş, vazifeler tayin ve tesbit edilmiştir.

Kur'an ahlâkı, ilahi niteliği olan, ruh ve bedeni saran karakteriyle dünyada mutluluğun, hazzın, sevginin ve ilahi rızayı arayarak ona erişmenin ifadesidir. Burada insanda ve insanlar arası ilişkilerde menfaat ve bencillik yerine çevreyi ve toplumu düşünme esas alınmıştır. Kur'an ahlâkı başka ahlâk sistemlerinin ahlâkla ilgili söylediklerini en geniş çerçevede ifade eden, özellikle de pratik ahlâkı ayrıntılarıyla içeren bir yapıya sahiptir.

Asrımızda en ciddi problem olarak gözüken maddeci ve menfaatçı anlayışın karşısına, Kur'an'ın telkin ettiği maneviyatçı ve ruhçu ahlâk anlayışıyla çıktığımız taktirde problem büyük ölçüde aşılmış olacaktır. Burada temel prensibimiz hemen hemen bütün dinlerde ve ahlâk sistemlerinde ifadesini bulan "Kendine yapılmasını istediğin şeyi sende başkasına yap, kendine yapılmasını istemediğin şeyi sende başkasına yapma" ilkesi olmalıdır.

Kur'an ahlâkı, insanın kendisiyle olduğu gibi toplumla da barışık halde olmasını gaye edinir. Bunun içinde insanı toplum içindeki diğer insanlarla barışık ve uyumlu kılabilmek için bir takım prensipler koyar. İnsanın güçlü yanı olduğu gibi zayıf yanı da vardır. Çünkü insan çift karakterli bir yapıya sahiptir. Bu yapının bir bütün halinde geliştirilip düzeltilmesi gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim insana mesuliyet şuuru vererek ve onu uygun davranışlara yönelterek, kendine ve cemiyetine karşı vazifelerini yerine getirecek ahlâkı kabiliyeti ve ahlâkı güzelliği vermeye çalışır.

Gerçekten ahlâkı problemleri çok olan bir dünyada yaşıyoruz. Bu sıkıntıları aşabilmemiz için başlıca çözümlerden biri her din mensubunun kendi dininin ahlâk ilkelerini özümseyip yaşaması ve hayatına tatbik etmesidir. Yukarıda da gördüğümüz gibi özellikle ilahi dinlerin inanç ve amel konularında farklılıkları olmasına rağmen ahlâki konularda aralarında büyük bir uyum ve benzerlik söz

konusudur. Her din mensubu kendi dininin ahlâk ilkelerini öğrenip pratiğe döktüğü zaman kendi dininin ahlâk anlayışına uygun ve yakın olan değerlerin farkına daha rahat varacak ve evrensel bir ahlâk anlayışı daha kolay oluşturulacaktır. Bunun içinde ahlâki ilkelerin eğitim yoluyla insanlara öğretilmesi ve hayata tatbiki sağlanmalıdır.

Günümüz dünyasının ahlaki problemlerinin çokluğu bir gerçektir. Bu çalışmamızda gördük ki gerek semavi gerekse beşeri dinlerin ahlaki öğretileri bu problemlerin ortaya çıkmasına engel olabilecek prensiplere sahiptirler. Her din mensubu ve akıl sahibi insan gerek dinlerin gerekse aklın kabul etmediği zararlı eylemlerden sakındığı takdirde problemler kendiliğinden çözülecek veya asgariye indirilecektir. Dinlerin ahlak öğretileri ile aklın benimsediği iyi davranışlar ve kötü davranışlar hemen hemen aynıdır. Bütün insanlar bu ilkeleri hayatında uyguladığı zaman evrensel bir ahlak kendiliğinden meydana gelecektir. Çünkü dinlerin ve diğer sistemlerin ahlaki öğretileri arasında evrensel bir ahlak oluşturacak kadar uyum söz konusudur.

Kur'an ahlâkı sadece bireyi dikkate almaz. Aynı zamanda toplumu da dikkate alır. Toplum ve ahlâk ilişkisi çok önemlidir. Çünkü sonunda bir milletin yaşama veya yok olması söz konusudur. Kur'an-ı Kerim bir yandan insan ve onun yeryüzündeki misyonundan bahsedip onun üstünlüğüne yer verirken diğer taraftan cemiyetin önemine ve lüzumuna temas ederek, ahlâki ve ideal bir toplumu gerçekleştirme yollarını belirler. İşte Kur'an ahlâkı, insanların ahlaki ve ideal toplumu oluşturmalarını sağlayacak ahlak prensiplerini sunmaktadır. Bugün sağlıklı istikrarlı mutlu bir toplumun var olabilmesi ilahi dinlerin ve milli dinlerin de bünyesinde var olan ve Kur'an'ı Kerim'in de detaylı bir şekilde inceleyerek insanlığa sunduğu evrensel ahlak ilkelerinin öğrenilerek hayata uygulanmasına

bağlıdır. Burada sunduğumuz ahlâk ilkeleri ilahi ve milli dine mensup olanların yanında, bir dine ve mezhebe bağlı olmasa da akıl sahibi olması hasebiyle bütün insanların kabul edebileceği evrensel prensiplerdir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, Bedia. Ahlâk Öğretileri, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982.
- Felsefe Terimleri Sözlüğü, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1994.
- İmmanuel Kant'ın Ahlâk Felsefesi, İstanbul, İÜEF Yayınları 1979.
- Akseki, Ahmet Hamdi. Ahlâk Dersleri, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1968, 2. Baskı.
- İslâm Dini, Ankara, Nur Yayınları, 1989, 33. Baskı.
- Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, Ankara, Nur Yayınları, 1991.
- Altıntaş Hayrani. İslâm Ahlâkı, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999, 1. Baskı.
- Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul, Anayayıncılık, 1993.
- Arslan Ahmet. Liseler İçin Felsefe I-II, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 1998
- Felsefeye Giriş, Ankara, Vadi Yayınları, 1994.
- Atay, Hüseyin. Kur'an'a Göre İslâm'ın Temel Kuralları, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1991.
- Ateş, Süleyman. Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Kur'an-ı Kerim'in Evrensel Mesajına Çağrı, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990.
- Aydın, İ. Hakkı. "Evrensel Ahlâk Beyannamesine Doğru" Kalem ve Onur Dergisi, Erzurum, Sayı, 6-7, 1995.
- Aydın, Mehmet S. Tanrı-Ahlâk İlişkisi, Ankara, TDV Yayınları, 1991.

- Balaban M. Rahmi. İlim-Ahlâk-İman, Ankara, DİB Yayınları, (Tarihsiz).
- Bayındır, Abdülaziz. “Kur’an’da Hoşgörü” Kur’an’da Evrensel Hoşgörü, İstanbul, Nesil Basım Yayın, 1997.
- Bayraklı, Bayraktar. “Kur’an’da İnsan Hakları” Din Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı:5, Yıl: 1998.
- Bayraktar, İbrahim. Hz. Peygamber ve Evrensel Hayatı, İstanbul, Şelale Yayınları, 1995.
- Bergson, Henry. Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı (trc. M. Karasan), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1967.
- Berki, A. Himmet. Ahlâka Ait 239 Hadis Tercüme ve İzahı, Ankara, DİB Yayınları, 1968.
- Bilmen, Ö. Nasuhi. Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri, Ankara, Akçağ Yayınları, 1991.
- Birand, Kâmiran. İlkçağ Felsefesi Tarihi, Ankara, AÜİF Yayınları, 1987, 3. Baskı.
- Bolay S. Hayri. Felsefe Ders Kitabı, İstanbul, Yuva Yayınları, 1996.
- Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Ankara, Akçağ Yayınları, 1996.
- Budda, A. Hilmi Ömer. Dinler Tarihi, İstanbul, 1935.
- Canan, İbrahim. Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Ankara, Akçağ Yayınları, 1988, 1. Baskı.
- “İslâm’ın Getirdiği Barış ve Kardeşlik Atmosferi” Kur’an’da Evrensel Hoşgörü, İstanbul, Nesil Yayınları, 1997.
- Cevizci, Ahmet. Felsefe Sözlüğü, Ankara, Ekin Yayınları, 1996.

- Ceylan, Yasin. "Din ve Ahlâk" Doğu-Batı Düşünce Dergisi,
Ankara, Sayı: 4 (Ağustos-Eylül-Ekim, 1998).
- Çağrı, Mustafa. Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı, İstanbul, Ensar
Neşriyat, 1991.
- İslâm Düşüncesinde Ahlâk, İstanbul, MÜİFV Yayınları,
1989.
- DİA, İstanbul, 1989 "Ahlâk" md.
- Çarıkçı, Emin. "İktisadi Açından Yeni Dünya Düzenine Bakış",
Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Ankara, TDV
Yayınları, 1996.
- Çubukçu, İ. Agah. İslâm'da Ahlâk ve Manevi Vazifeler, Ankara,
DİB Yayınları, 1974.
- Mezhepler-Ahlâk ve İslâm Felsefesi ile İlgili Makaleler,
Ankara, AÜİF Yayınları, 1984, 2. Baskı.
- Ahlâk Tarihinde Görüşler, Ankara, AÜİF yayınları, 1994.
- İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi, Ankara, 1997.
- Doğrul, Ö. Rıza. Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul, Ceylan
Yayınları, 1963.
- Draz, M. A. Kur'an Ahlâkı (Çev. E. Yüksel-Ü. Günay),
İstanbul, İz Yayınları, (Tarihsiz).
- Ebu Davud, Süleyman b. El-Eş'as Es-Sicistani. Sünen I-V,
İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981.
- Edib, Eşref. Kur'an'ın Azamet ve İhtişamı Hakkında Dünya
Mütefekkirlerinin Şehadetleri, İstanbul, Sebilürreşad
Neşriyatı, 1957.
- El-Akkad Abbas Mahmud. Kur'an Felsefesi (Çev. Ahmet
Demirci), Ankara, Nur Yayınları, (Tarihsiz).
- El-Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. El-Camius-Sahih,
I.VIII, İstanbul, 1979.

- El-Müslih, Hamid. Kavimleri Helak Eden Günahlar (çev. İsmail Kaya) Uysal Kitabevi, 1992.
- El-Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. Haccac El-Kuşeyri. Sahihu Müslim. I-V, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut, Dâruihyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1955, 1. Baskı.
- Eraslan, Kemal. "Amed-i Yesevi'nin Hikmetlerinde Hoşgörü" Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Sayı: 24, Ankara, TTKB, C.8, 1996.
- Ercan, Nevzat. "İslam Barış ve Hoşgörü Dinidir", Kur'an'da Evrensel Hoşgörü, İstanbul, Nesil Yayınları, 1997.
- Erdem, Hüsameddin. Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk, Konya, 1996, 1. Baskı.
- Er-Razi, Fahrüddin. Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb, Ankara, Akçağ Yayınları, C. I-XXIII, 1990, 1. Baskı.
- Esed, Muhammed. Kur'an Mesajı-Meal-Tefsir (Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 1996.
- Et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa. Sünen I-V, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981.
- Ez-Zebidi, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdil-Latif. Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi (trc: Ahmed Naim), Ankara, DİB Yayınları, C. I-VII, 1991, 10. Baskı.
- Fahri, Macit. İslâm Felsefesi Tarihi (Çev: Kasım Turhan), İstanbul, İklim Yayınları, 1992.
- Farabi, Ebu Nasr Muhammed, Ârâu Ehli'l-Medinetül Fâzıla, Beyrut, 1986.
- El-Medinetü'l-Fâzıla (Çev: Ahmet Arslan), Ankara, K.B Yayınları, 1990.
- Fusulü'l-Medeni, (Çev. Hanifi Özcan), İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987, 1. Baskı.

- Fazlurrahman. İslâm, (Çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın), Selçuk Yay. 2. Baskı., (Tarihsiz).
Allah'ın Elçisi ve Mesajı (Çev. Adil Çiftçi), Ankara, Ankaraokulu yayınları, 1997, 1. Baskı.
- Felicien, Challaye. Dinler Tarihi (Çev. Samih Tiryakioğlu), (Tarihsiz).
- From, Erich. Çağdaş Toplumların Geleceği (Çev. Gülnur Kaya-Kaan H. Ökten), İstanbul, Arıtan Yayınevi, 1996.
- Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. İhyau-Ulumid-din (trc. Ahmet Serdaroğlu) İstanbul, Bedir Yayınevi, H.1394-M.1974.
Kimya'yı Saadet (Çev: A. Fârûk Meyân), İstanbul, Bedir Yayınevi, 1973.
- Gökberk, Macit. Felsefe Tarihi, İstanbul, 1996, 8. Baskı.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed. Müsned I-VI, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1982.
- İbn Manzur. Lisanu-l Arab, Beyrut, Dar-u Sadr, 1990.
- İbn Sina, Ebu Ali el-Hüseyin. Eş-Şifa El-İlahiyat I, Tahkikeden:Said Zayid-El-Eb Kanavati, (Tarihsiz).
- İz, Mahir. Din Ve Cemiyet, İstanbul, 1990, 4. Baskı.
- İzutsu, Toshihiko. Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, (Çev.:Selahattin Ayaz), İstanbul, Pınar Yayınları, (Tarihsiz).
- İzveren, Adil. Toplumsal Törebilim (Sosyal Ahlâk), Ankara, AİTBA Yayınları, 1980.
- İzzetbegoviç, Ali. Doğu ve Batı Arasında İslâm (Çev. Salih Şaban), İstanbul, Nehir Yayınları, 1994.
- Kahraman, Ahmet. Dinler Tarihi, İstanbul, 1968.
- Kandemir, M. Yaşar. Örneklerle İslam Ahlakı, İstanbul, 1979.

- Kant, İmmanuel. Pratik Usun Eleştirisi, (trc. İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul, Say Yayınları, 1989.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. Kur'an'da Ahlâk Psikolojisi, İstanbul Yalnızkurt Yayınları, 1997, 1. Baskı.
- Kesler, M. Fatih. Kur'an-ı Kerim'in Evrenselliği, İstanbul, Esra Yayınları, 1996.
- Kılıç, Recep. Ahlâkın Dini Temeli, Ankara, TDV Yayınları, 1996.
Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk, Ankara, TDV Yayınları, 1995.
- Kınalızade Ali Efendi. Ahlâk-ı Alâ-i, Tercüman-1001 Temel Eser 30.
- Kindi, Ebu Yusuf Yakub b. İshak, Resâilü'l Kindî el-Felsefiyye. nşr. Muhammed Abdülhadi Ebu Ride, Kahire, 1950.
- Kitabı Mukaddes. Eski ve Yeni Ahid, İstanbul, 1988.
- Komisyon, İslam Gerçeği, Ankara, AÜİF Yayınları, 1995.
- Köktaş M. Emin. Türkiye'de Dini Hayat, İstanbul, İşaret Yayınları, 1993, 1. Baskı.
- Küng, Hans – Kuschel, Karl-Josef. Bir Dünya Ahlâkı Projesi Üzerine, (Çev. Nevzat Y. Aşıkoğlu, Cemal Tosun, Recai Doğan), Ankara, 1994.
- Lukes, Steven. Marksizm ve Ahlâk (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, 1998, 1. Baskı.
- Naim, Babanzade Ahmed. İslam Ahlakının Esasları, Ankara, Nedvi, Süleyman. Asrı Saadet Peygamberimizin Tebliğat ve Talimatı, (trc:Ali Güncel), İstanbul, Şamil Yayınevi, 1984, C.VI. TDV Yayınları, 1995.
- Nevevi, Muhyiddini. Riyazüs Salihin ve Tercemesi, (Çev.K.Burslan-H. Hüsnü Erdem) Ankara, C I-III, 1972,

4. Baskı.

- Olgunsoy, Esat. Geçmişten Günümüze Ahlâk Öğretisi,
İstanbul, Bahar Yayınları, 1991.
- Özdemir İbrahim. "Fazlurrahman'a Göre Kur'an'ın Öngördüğü
Toplumun Temeli Olarak Birey ve Ahlâk", İslâm ve
Modernizm, Fazlurrahman Tecrübesi-, İstanbul, İBBKİDB
Yayınları, 1997.
- Özsoy, Ömer-Güler, İlhami. Konularına Göre Kur'an, Ankara,
Fecr Yayınevi, 1997.
- Pazarlı, Osman. İslamda Ahlak, İstanbul, 1980, 1. Baskı.
- Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr El-Camius'Sağirfi
Ehadisil Beşirin Nezir, Mısır, 1373.
- Taylan Necip. Anahatlarıyla İslâm Felsefesi, İstanbul, Ensar
Neşriyat, 1991, 3. Baskı.
- Tepe, Harun. "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik" Doğu-Batı Düşünce
Dergisi, Ankara, Sayı: 4, (Ağustos-Eylül-Ekim) 1998.
- Thilly, Frank. Felsefe Tarihi (Çev. İbrahim Şener), İstanbul,
1995, 1. Baskı.
- Timuçin, Afşar. "Sorumluluk Nedir?", Felsefe Dünyası, Ankara,
TDF Yayınları, Sayı 23, 1996.
- Toksarı, Ali. DİA, İstanbul, C XI, 1995 "Emanet" md.
- Tozlu, Necmettin. "Şahsiyet, Sorumluluk ve Görev Bilinci"
Felsefe Dünyası, Ankara, TFD Yayınları, Sayı: 23, 1996.
- Turgut, Ali. Kur'an-ı Kerim'e Göre Ahlâk Esasları, İstanbul,
Şamil Yayınevi, 1980.
- Tümer, Günay. "Dinin Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi"
Tartışılan Değerler Açısından Türkiye (Sempozyum 17-18
Haziran 1995) Ankara, TDV Yayınları, 1996.
- DİA, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, C. II, "Budizm" md.

- Tümer, Günay – Küçük, Abdurrahman. Dinler Tarihi, Ankara, Ocak Yayınları, 1993, 2. Baskı.
- Türer, Osman. Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, İstanbul, Seha Neşriyat, 1998.
- Türkçe Sözlük. TDK, Ankara, 1988.
- Udeh, Abdulkadir. Mukayeseli İslâm Hukuku ve Beşeri Hukuk (Çev: Ali Şafak), Ankara, Rehber Yayınları, C. I-IV. 1991, 1. Baskı.
- Ülken H. Ziya. Ahlâk, İstanbul, İÜEF Yayınları, 1946.
İslâm Düşüncesi, İstanbul, Ülken Yayınları, 1995.
- Weber, Alfred. Felsefe Tarihi (Çev. H. Vehbi Eralp), İstanbul, Sosyal Yayınları, 1993, 5. Baskı.
- Yalçın, Cavit. Kur'an Ahlakı, İstanbul, Vural Yayıncılık, 1996.
- Yazgan, Mustafa. Semavi Dinlerde Ahlâk, Ankara, Nur Yayınları, 1. Baskı (Tarihsiz).
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, Çelik-Şura Yayınları C. I-IX, (Tarihsiz).
- Yılmaz, M. Nuri. "Barış ve Hoşgörüyü Çağrı" Kur'an'da Evrensel Hoşgörü, İstanbul, Nesil Yayınları, 1997.
- Yurdaydın, H. Gazi-Dağ, Mehmet. Dinler Tarihi, Ankara, 1978.
- Zuheyli, Vehbe. İslam Fıkıh Ansiklopedisi (trc:Ahmet Efe-Beşir Eryarsoy-H. Fehmi Ulus-Abdurrahim Ural-Yunus Vehbi Yavuz-Nurettin Yıldız) İstanbul, Feza Yayınları, C I-X,1994.

ÖZGEÇMİŞ

15.07.1971 yılında Bayburt'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Bayburt'da tamamladı. 1989 yılında Bayburt İmam-Hatip Lisesinden mezun oldu. 1990 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. 1995 yılında aynı fakülteden mezun oldu. Aynı yıl Kahramanmaraş'ta öğretmen olarak göreve başladı. 1996-97 öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalında Yüksek Lisans programına başladı. Halen Erzurum Atatürk İlköğretim Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak çalışmaktadır.

